

הדפוס והכנת

332 ספטמבר-אוקטובר 1993

1993-1973
עשרים שנה
למלחמת
יום הכיפורים

מפקדת ועורכת ראשית: סא"ל רחל רוז'נסקי

עורך: אביתר בן-צדף

שער ועימוד: תמר דביר

מערכות

בית ההוצאה של
צבא הגנה לישראל

צוות המערכת:
רס"ן זיו בשן
צבי עופר
אביטל רגב-שושני
רחל שפיר

הדברים מתפרסמים על דעת הכותבים בלבד, ואינם
משקפים בהכרח את עמדת צה"ל.

מחיר: 3 ש"ח (כולל מע"מ)

דמי מנוי לשנה: חיילים ועובדי מערכת
הביטחון - 10 ש"ח, אזרחים - 11 ש"ח.

המערכת: רח' אלוף מנדלר 3, הקריה, תל-אביב,
ת"ד 7026, מיקוד 61070, טלפון: 03-5694343.

מחלקת המנויים: משרד הביטחון/ההוצאה לאור,
רח' דוד אלעזר 29, הקריה, תל-אביב, טל: 03-6975516.

סדר: בית מערכות.
הודפס באמצעות משרד הביטחון/ההוצאה לאור.
לוחות והדפסה: "הדפוס החדש" ב"מ.

- 2 **טכנולוגיה אינה חזות הכל / תא"ל יצחקי חן**
טכנולוגיה, מתקדמת ככל שתהיה, אינה יכולה להיות גורם בלעדי, המשנה מאזן עוצמה, ואף לא גורם מכריע. עליונות צבאית תושג רק על-ידי שילוב מושכל של מערכות-נשק עיקריות ואיכותיות ושל תורת לחימה מתאימה לצד בניין הכוח, אימונו וציודו בהתאם לתורת ההפעלה.
- 8 **לקחים טכנולוגיים / תא"ל ד"ר יצחק בן-ישראל**
המחבר מסביר את קבוע הזמן, הנדרש ליישם לקח במערכת-נשק. כתוצאה מכך לא היתה כל אפשרות ליישם במלחמת יום הכיפורים את לקחי מלחמת ההתשה ואת לקחי מלחמת ויטנאם. למרות זאת, היתה למלחמת יום הכיפורים השפעה רבה על לקחים בתחומים רבים, ומערכות-הנשק, שפותחו בעקבותיה, הבשילו כעשור אחריה.
- 14 **לוחמה באוויר / תא"ל איתן בן-אליהו**
הערבים הפיקו לקחים רבים מתבוסתם באוויר במלחמת ששת הימים, ועיקרם מערך מעובה נ"מ, שחלקו נייד. המחבר מתאר כיצד הופעל נגדו חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים, ומה היו השינויים המשמעותיים, שהבשילו בו, לקראת מבחני הבא, במערכת שלום הגליל.
- 17 **האם הופקו לקחים בלוחמה יבשה? / תא"ל (מיל) שמעון נוזה ואביתר בן-צדף**
המחברים מטיילים ספק בהשפעה הרבה, המיוחסת ללקחי מלחמת יום הכיפורים במערב ובמזרח נגד יחיד. בחינה של לקחים, שהופקו בישראל, בארצות-הברית ובברית-המועצות, אינה מקנה למלחמת יום הכיפורים חשיבות כה רבה בהכנת כוחות היבשה השונים לקראת המלחמות הבאות, ובעיקר ככל האמור לתורת המלחמה האופרטיבית.
- 22 **איידואות בתכנון הבלתי-נידע / אל"מ ש'**
חיל הים שינה מאוד ערב מלחמת יום הכיפורים את שלושת הגורמים המרכזיים בלוחמה הימית - כלי-השיט, אמצעים לגילוי ולתקיפה ואמצעי מיגון. אימות הטכניקות, שנקבעו לתפעול הכוח הימי החדש, להדרכה ולאימון המפעילים יכול היה להתבצע רק בקרב, בזירת המלחמה. לדעת המחבר, חיל הים נמצא לקראת מחר מצב דומה למצבו טרם מלחמת יום הכיפורים.
- 26 **המעבר לטט"לים / תא"ל (מיל) הדר קמחי**
אחד מאלה שעסקו בניבוי תורת הקרב של ספינות הטילים לקראת מלחמת יום הכיפורים מנתח את השפעת הצלחת חיל הים במלחמה על הלחימה בים ועל חילות ים אחרים. הטיל כבש את מקום התותח הימי בלוחמה הימית, ושינה בן-לילה את המושגים "תמרוך", "תנועה" ו"אש".
- 29 **ההפתעה להפתעה - לוחמה זעירה בים סוף / סא"ל ג'**
בפעולותיה בזירת ים סוף במלחמת יום הכיפורים הצליחה שייטת 13 לחולל תקדים היסטורי - בראשונה הצליח כוח של קומנדו ימי לכפות על חיל הים לפנות נמל. ניתוח של עקרונות המלחמה ושל תכונות הלוחמים, שהתבטאו בארבע התקיפות של הקומנדו הימי על מעגן ע'רדקה: הפתעה, אומץ, חשיבה, תגובה מהירה, מוטיוציה וגמישות. הצלחתם יצרה אפשרות לממש תכנית מבצעית לא-שיגריתית של צה"ל, ושחררה את זירת ים סוף של חיל הים מאיום של אויב עדיף.
- 34 **היבטים בלוגיסטיקה / זהר לבקוביץ**
הלוגיסטיקה של צה"ל נפגעה כתוצאה מהנחות העבודה שלו, שלא חזו מלחמה בשער. כתוצאה מכך, לא היו די פגזים ליחידות הארטילריה וליחידות השריון, וחסרו ללוחמים וליחידות פריטי ציוד. כל אלה הובאו במטוסים של הרכבת האווירית האמריקנית במהלך המלחמה ואחריה.
- 40 **מבט נוסף על "הלם קרב" / אל"מ (מיל) ד"ר ראובן גל**
מבט נוסף על תופעת הלם הקרב, שעלתה לדיון פומבי בראשונה במלחמת יום הכיפורים. המחבר מנתח את התופעה ואת היקפה במלחמת יום הכיפורים, ומסביר כיצד העצימה אותה האווירה בארץ טרם המלחמה.
- 46 **מ"הוראה 41" / תחרי 41 - מתורת לחימה מצרית - למלחמה / אל"מ (מיל) דני אשר**
לטענת המחבר, התכנית המצרית לצלוח את התעלה שונתה במהלך השנים 1971-1973, והותאמה למלחמה המוגבלת, שזים הנשיא אנואר סאדאת, והדיח את כל מתנגדיה. אלא שצה"ל חיכה למבצע של צליחה, שיפתח מלחמה כוללת. בעקבות זאת, לא חצו דיוויזיות השריון המצריות, כדיויזיות, את התעלה מערבה, ונשארו כעתודה במערב התעלה. לכן, הן לא ניהלו שום קרב שריון-שריון דיוויזיוני נגד עוצבות צה"ל.
- מקורות ערביים על מלחמת יום הכיפורים**
56 לא היה מנוס מפרוץ מלחמת 1973 / לואא חסן אלגרידלי
58 שבעת עמודי הניצחון / לואא חסן אחמד אלכדרי
63 כיצד הציל חוסני מבארק את תכנית ההונאה / לואא עבד-אלרחמן סלים סרי
65 כיצד קיבל סאדאת את ההחלטה / סנאא אלסעדי
68 המצור על באב אלמנדב / מחמד שאכר
70 שיתוף-פעולה מדהים / סוהיר אלחוסני
75 שמי מצרים תחת שליטה מלאה / מחמד ח'לפאללה
78 מוליטיקה מן העבר הקרוב / ד"ר עלאא ג'אסס מחמד אלחריבי

טכנולוגיה

אינה חזות הכל

פיתוח יתרון יחסי על היריב

השוואה בין מלחמות היא עניין מורכב ובעייתי. למרות זאת, דומני, כי ראוי להצביע על המכנה המשותף הרחב של שתי המלחמות – ששת הימים ויום הכיפורים: בשתייהן לחמנו נגד אותן מדינות, מרכיבי הכוח היו דומים, ר"מגרש המשחקים" (הטופוגרפיה) דומה. למרות זאת השיגו צבאות, שאך שש שנים קודם לכן התנגשו ביניהם במלחמה כללית (להבדיל ממלחמה כוללת), תוצאות שונות לחלוטין. במלחמת ששת הימים הצליח צה"ל לראשונה, חרף נחיתותו, להסיר את האיום הקיומי מעל מדינת ישראל ולהנחיל לצבאות ערב תבוסה מוחצת. במלחמת יום הכיפורים, לא עמד צה"ל במשימתו לשמור על הסטטוס-קו ולמנוע כל הישג קרקעי משמעותי מן האויב, הגם שהנחיל לו תבוסה מוחצת במישור האופרטיבי.

ההיגיון שעל פיו על צבא לפתח את התחום שבו יש לו יתרון יחסי על היריב, הוא עיקרון בסיסי בעת בניית כוח צבאי. כאשר תחום היתרון המובהק הוא לדוגמה הטכנולוגי, מתבקשת מאליה המסקנה כי ראוי להשקיע את מרב המשאבים בתחום זה. אולם היצמדות יתר לאותו היגיון עד הסוף עלולה לפעול כבומרנג, ולהיות לרועץ לנוקט אותו, שכן טכנולוגיה איננה הכל. אכן, הטכנולוגיה היא מאוד אטרקטיביות,

בדברים הבאים אבקש לטעון, כי אחד הלקחים העיקריים, שניתן להפיק מניתוח ביקורתי של מלחמת יום הכיפורים, הוא, כי טכנולוגיה, מתקדמת ככל שתהיה, אינה יכולה להיות גורם בלעדי, המשנה מאזן עוצמה, ואף לא הגורם המכריע, וכי עליונות צבאית מושגת אך ורק על-ידי יצירת שילוב מושכל של מערכות נשק עיקריות ואיכותיות, ודוקטרינת לחימה מתאימה, לצד בניין הכוח, אימונו וציודו בהתאם לתפיסת ההפעלה.

במלאת עשרים שנה למלחמת יום הכיפורים, עלו לדין מחודש סוגיות שונות הכרוכות בניהול המלחמה ובהפקת לקחיה. כבעבר האפילה על הדיון גם עתה שאלת ההתרעה המקדימה וההפתעה, ודחקה הצידה את ליבונן של בעיות רלוונטיות אחרות – חשובות לא פחות – כגון: היחס בין הטכנולוגיה הצבאית ליתר מרכיבי הכוח ערב מלחמת יום הכיפורים, והשלכתו על תוצאות המלחמה. לעניין זה ייוחדו דברי הבאים. מה, למשל, ניתן להפיק מן העובדה שניצחוננו הגדול במלחמת ששת הימים הושג חרף נחיתותנו הטריטוריאלית ועל אף עליונותם היחסית של צבאות ערב במערכות נשק עיקריות – בכמות ובאיכות, בה בשעה, שבשלביה הראשונים של מלחמת יום הכיפורים נחלנו כישלונות, למרות שיחסי הכוחות נותרו בעינם, ואילו מצבנו הטכנולוגי והאסטרטגי השתפר עד מאוד.

* מפקד המכללה הבין-זרועית לפיקוד ולמטה.

תא"ל יצחקי חן

עוד שתי מפקדות אוגדה, שאיגדו בתוכן את חטיבות הטנקים החדשות שהוקמו. מפקדות האוגדה, שהיו משימתיות ערב מלחמת ששת הימים, הוסבו בחלקן למפקדות קבועות.

- מערך החי"ר, לעומת זאת – יש להדגיש – לא שופר במערכות נשק מתקדמות, והוא הדין במערך ההנדסה, המהווה נדבך נוסף בקרב המשולב. האחרון, בדומה לחי"ר, קפא על שמריו, דבר המעיד כי ההיצמדות היתרה לטכנולוגיה לא נבעה מתפיסה דוקטרינרית מוקדמת, אלא היתה פרי קסמה המובהק של הטכנולוגיה.
- הוקם מערך צליחה מוגבל.

מגמות ההתעצמות של האויב

גם בצבאות ערב התחוללה התעצמות במערכות נשק עיקריות.

- המצרים הכפילו כמעט פי שלושה את מספר הטנקים שברשותם, ושיפרו את איכותם באמצעות רכש טנקי T-62.
- מערך הנ"מ, המבוסס על טילי קרקע-אוויר, הוגדל במידה ניכרת, ואיכותו שופרה בעיקר על-ידי תוספת טילי SA-6.

מגמות ההתעצמות של צה"ל

באילו תחומים התעצם צה"ל בין שתי המלחמות:

- סד"כ המטוסים של צה"ל הוגדל תוך שיפור איכותם. למרות זאת, סך כל העוצמה הכוללת, נטה היחס לרעתנו, עקב הצטיידותם של המצרים והסורים בסוללות טק"א מסוגים שונים, חלקם בלתי מוכרים לחיל האוויר (כגון SA-6), וחלקם שנחשבו לחסרי משמעות אסטרטגית, לנוכח ייעודם ההגנתי המובהק.
- סד"כ הטנקים הוכפל, הן על-ידי רכש של טנקי איכות M-60 והן על-ידי הסבתם של טנקי צנטוריון לשוט קל (מנוע דיזל ומערכות כינון).
- כמות קני הארטילריה גדלה (אם כי לא בפרופורציה הראויה, לאור הגידול במספר חטיבות הטנקים וחטיבות החי"ר) ושופרה איכותם, בעיקר בתומ"תים בינוניים (גד"בים) 155 מ"מ, וברכש של תומ"תים כבדים 175 מ"מ, עם אפשרות להסבה לקנה בעל קוטר של 203 מ"מ.
- מספר המכמ"תים 120 מ"מ ו-160 מ"מ גדל.
- השינוי במבנה הארגוני היה ניכר אך לא הספיק: הוקמו שלוש חטיבות חי"ר וארבע חטיבות שריון נוספות. הוקמו

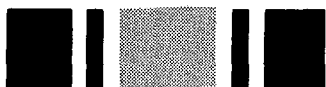
בעיקר לצבאות שהם במהותם טכנולוגיים, כגון הצבא האמריקני. אולם כאשר מכניסים שינוי טכנולוגי חייבים במקביל להתאים גם את מבנה הכוח, את הדוקטרינה ואפילו את התרבות האירגונית, על-מנת שיוכלו לשמש כ"מכפיל כוח".

כאשר האיזון בין הפיתוח הטכנולוגי להתפתחות החשיבה והארגון ביתר התחומים של המערכת הצבאית הולך לאיבוד, עלול להיווצר נתק מסוכן. מבחינה זאת הסכנה הצבאית האורבת לצבאות מפגרים מבחינה טכנולוגית היא קטנה מזו האורבת לצבאות המנסים לרכוש עליונות טכנולוגית על האויב, תוך פיתוח בלתי מאוזן של כלל מרכיבי העוצמה.

דומני, כי בכך מתבטא ההבדל בין הכנתו של צה"ל וביצועיו ערב מלחמת יום הכיפורים ובמהלכה, לבין אלה של הצבא המצרי באותה מלחמה. זהו, לדעתי, אחד הלקחים החשובים של מלחמת יום הכיפורים.

כדי לברר את הסוגיה ביתר פירוט ראוי להשוות בין צה"ל לבין צבאות ערב (בעיקר מצרים וסוריה) על-פי המרכיבים השונים של בניית העוצמה:

- א. התעצמות.
- ב. תפיסת הפעלה ודוקטרינה.
- ג. תוכניות אופרטיביות.
- ד. ארגון הכוח ובנייתו.
- ה. אימונים.

תפיסת הפעלה ודוקטרינה

צה"ל לא שינה בעקבות מלחמת ששת הימים את הדוקטרינה ואת תפיסת ההפעלה שלו.

התפיסה ההתקפית, שנשענה על קביעתו של דוד בן-גוריון מאז ימי תום מלחמת העצמאות, כי יש להעביר את המלחמה מהר ככל האפשר לשטח האויב, ואשר היתה יסוד עיקרי – "העוגן המסדר" של כל תפיסת הביטחון של צה"ל במערכת קדש ובמלחמת ששת הימים – נשארה בעינה גם לאחר מלחמה זו. זאת למרות שהנתונים הגיאופוליטיים והגיאואסטרטגיים השתנו לחלוטין: צה"ל ישב על גדות תעלת סואץ ובשארם א-שייך, וכל חצי האי סיני היה בשליטתו; בצפון הוא שלט על רמת הגולן והחזיק בקו הגנה נוח – "קו התלים"; קו ההגנה במזרח נשען על נהר הירדן תוך שליטה על כל גב ההר.

נסיבות חדשות אלו הולידו צורך להעריך מחדש את דוקטרינת הביטחון, ולראות במגננה את צורת הקרב העיקרית, אולם שינוי כזה לא התחולל.

אמנם, היו קצינים שהעלו את הצורך בגיבוש תפיסת הגנה חדשה כזו או אחרת, ואף תרגלו תוכניות שונות במסגרת יחידותיהם, אך הדברים לא הגיעו לכדי גיבוש שלמות דוקטרינרית מחייבת. עצם הפולמוס בדבר קו בר-לב מלמד שלא היתה תפיסה ברורה, וודאי שלא מוסכמת, שעל פיה נבנו שאר מרכיבי הכוח. ביטויו הברור ביותר של המחסור בתפיסה תורתית מגובשת היה העדרם של ספרות ת'ל חדשה ושל פיתוח ת'לי ברור ומחייב. אכן גובשו תרגולות קרביות רבות בתחומים שונים כגון: ירי טנקים מרמפות לטווחים קצרים; תרגולות לפריסת כוחות במוצבים וביניהם,

* ב"תמהיל נכון" כוונתי להתאמתם של היעדים לפערים הטכנולוגיים, כגון: אי הימצאותה של ארטילריה מתנייעת, או מספר מוגבל של מטוסי קרב-הפצצה אצל המצרים חייבו אותם לערוך קרב מערכתי מוגבל, ששם לו כמטרה לכבוש רק קטע קטן מסיני, כמו גם ברמת הגולן, ולא לפתח קרב מערכתי עמוק לשמו.

- המצרים הקימו מערך צליחה מאסיווי.
- המצרים הקימו 40 גדודי קומנדו למשימות מיוחדות.
- המצרים התעצמו גם עלידי רכש מערכת נשק משניות, קניית אלפי משגרים וטילי סאגר, וכן כמויות גדולות של אמצעים תת-אדומים (א"א) לראיית לילה ומגברי אור כוכבים (SLS), ששולבו גם ברמות הנמוכות ביותר.
- המצרים הקימו לא פחות מ-18 מפקדות דיוויזיה, שאיגדו את מרבית חטיבות הח"ר והשריון במסגרות ארגוניות ובכפופות היררכית ופונקציונלית לדיוויזיות הללו. הרכב כוחות זה ביטא בתמהיל נכון את הדגש על הקרב המשולב תוך ניצול נכון של סד"כ הח"ר, שעמד לרשותם.*
- האויב הכפיל את כמות קני הארטילריה, למרות שזו היתה בעיקרה ארטילריה נגררת.

יחסי כוחות ישראל-ערב ערב מלחמת ששת הימים

הסד"כ	צה"ל	אויב	הערות
מסגרות לחימה (עוצבות)***	4 מפקדות אוגדה	34 חטיבות ח"ר	למצרים היו כמה מפקדות דיוויזיה. הסורים איגדו חלק מחטיבותיהם באגדי חטיבות.
טנקים*	1,093	2,750	
קני ארטילריה*	681	2,084	
מטוסי קרב/הפצצה*	297	568	

הערות

1. סוגי הטנקים במדינות ערב:
    - א. T 55/54 – **386
    - ב. M 48/47 – **220
    - ג. צנטוריונים – **60
  2. סוגי הטנקים בצה"ל:
    - א. M 48 A 2/3 – 114
    - ב. צנטוריונים – 290
    - ג. שרמן M 51/50 – 500
    - ד. AMX 13 – 190
- * מעובר על בסיס נתונים מאטלס כרטא לתולדות ישראל, עשור שני, כרטא, ירושלים, 1980.
- ** מספרים אלה מדויקים ±10 כלים.
- *** הנתונים לקוחים מתוה"ד/היסטוריה.

יחסי הכוחות ישראל-ערב ערב מלחמת יום הכיפורים

ואף תרגולות צליחה. אולם הן פותחו כמענה למלחמת ההתשה, שניהלו המצרים בקו תעלת סואץ, ולא גובשו לכדי שלמות מערכתית כוללת.

העדר הגיבוש והניסוח התורתי מקבל משנה-תוקף לאור העובדה שהסורים והמצרים לא הסתירו את כוונתם להחזיר לעצמם בכוח את מה שנלקח. סאדאת אף הצהיר, שהוא מוכן להקריב מיליון חיילים מצרים לשם הגשמת תכלית זו. על צה"ל היה להיערך אסטרטגית ודוקטרינרית אל מול ההכרזות ההתקפיות של האויב – קרי לגבש אסטרטגיה ודוקטרינה הגנתיות.

צבאות העימות, ובעיקר הצבא המצרי, ניתחו את כישלונם במלחמת ששת הימים, והגיעו למסקנה, שהמענה לעליונותו המכרעת של חיל האוויר הישראלי ולמחץ השריון של צה"ל, לא ימצא באותה מטבע. אנואר סאדאת, נשיא מצרים, והמטה הכללי של הצבא המצרי ניסחו מטרת-מלחמה כוללת – מדינית וצבאית – שבבסיסה עמד ערעור הסטטוס-קוו ולא דווקא כיבוש שטחים בעומק סיני. ממטרת מלחמה זו נגזרו כל התכנונים הצבאיים.

דוקטרינת הצליחה התבססה בעיקר על חטיבות הח"ר הצולחות במספר גדול של מעברים, תוך תפיסת ראשי גשרים, והתקדמות מוגבלת לעומק סיני. פתרון זה היה משולב בתפיסת ההגנה האווירית, שאפשרה בתחום מרחב זה לספק "מטרייה אווירית" לכוחות הצולחים נגד חיל האוויר הישראלי.

לתפיסה זו נתלוו שינויים מקיפים בכל הרמות ובכל מרכיבי הכוח. המענה שפותח נגד יתרונו של חיל האוויר הישראלי, היה אפוא בתחום הקמת מערך הגנה אווירי מאסיווי, ולשם כך הוקמה במצרים מינהלת הגנה אווירית, שניתנה לה עדיפות בולטת בהקצאת משאבים.

תכנונים אופרטיביים

ערב מלחמת יום הכיפורים היו לצה"ל תוכניות ותכנונים רבים, שכאמור לא לוכדו ולא גובשו לתפיסה דוקטרינרית אחידה.

הערות	אויב	צה"ל	הסד"כ
סד"כ האויב לא כולל את הכוח הסעודי, חט' שריון לובית, חט' שריון אלג'ירית, חט' שריון מרוקנית. עוצבות כוחותינו לא כוללות כוחות מאולתרים כמו חטיבה 9100, כוח משה, כוח קסטל	7 דיוויזיות שריון 3 דיוויזיות ממוכנות 8 דיוויזיות ח"ר 2 חטיבות ח"ר 40 גדודי קומנדר צנחנים	6 אוגדות משורינות מפקדת מרש"ל 12 חטיבות ח"ר/חיר"ם	עוצבות****
	5,920	2,100	טנקים*
	4,770	800	קני ארטילריה*
למערך האויב יש להוסיף 185 סוללות טילי ק"א	987	358	מטוסי קרב/הפצה*

הערות	
1. סוגי הטנקים במדינות ערב:****	א. T 62 – 560*** ב. T 55/54 – 4,000*** ג. T 34 – 940*** ד. צנטוריון – 220*** ה. M47/48 – 200***
2. סוגי הטנקים בידי צה"ל:****	א. M 60/48 – 537*** ב. צנטוריונים – 787 ג. שוט קל – 222 ד. שרמן M51/50 – 341 ה. T 55/54 (מוסב) – 154

* מעובד על בסיס נתונים מאטלס כרטא לתולדות מדינת ישראל, עשור שלישי, כרטא, ירושלים, 1983, ע' 48.
** יחסי הכוחות המצויינים כאן מבטאים את שיא העוצמה של הצדדים הלוחמים.
*** מספרים אלה מדויקים ±10 כלים
**** דגמים שונים של מגח.
***** על-פי מקורות מח' היסטוריה. המספרים הם בגדר אומדן בשל הבדלי נתונים במקורות השונים.

תוכניות ההגנה, שכה רבות דובר עליהן, כמו "שובך יונים" בחזית המצרית ו"גיר" בחזית הצפון, היו למעשה בבחינת **תכניות לצבירת סד"כ** ותו לאו. לא נערכו איגודי כוחות בהתאם לתנאים המיוחדים ולנסיבות של התכנון המבצעי ברמה הכוללת, ומשחקי המלחמה שנערכו לא הושלמו בתרגול קרבי-הגנה של ממש.

דווקא לצבא המצרי, שלא הצטיין בריבוי תכניות, היתה תוכנית שפורטה לשלבים בכל הרמות, ואשר שימשה מודל לתרגול ולאמון הסד"כ. תכנית זו עובדה והותאמה כל הזמן, לאור לקחים, שהופקו באימונים השונים, תוך התחשבות באילוצים.

ארגון הכוח ובנייתו

צה"ל לא שינה את תפיסת מבנה הכוח וארגונו, ועל אף שהיה לו מידע על השינויים המתרחשים באינטנסיוויות רבה במדינות ערב, הוא לא גיבש מענה מבני וארגוני מתאים להתפתחויות אלו. השינוי היחיד שנעשה היה בתחום גידול מספר המסגרות, והוא נועד לאפשר לקלוט את הסד"כ המוגדל כתוצאה מרכש הטנקים והארטילריה. היתה גם התאמה מסוימת לצרכי הפריסה במרחבים החדשים. הוקמו שתי מפקדות אוגדה נוספות, ונבנה מערך צליחה, אך העוצבות נשארו למעשה חד-חיליות, ועיקר הכוח נשען על עוצבות השריון, שגרפו הצלחה גדולה במלחמת ששת הימים. הארטילריה שנרכשה צורפה אמנם לאוגדות כדי לחזק את מאמץ האש, אך לא נערך איזון מקביל בכוחות ח"ר, חרמ"ש והנדסה. בצה"ל התכוננו אמנם לצליחה, אך על אף שנרכשו אמצעי צליחה, נעשה הדבר כמצוות אנשים מלומדה, ולא נקבע והוגדר תפקידם במונחים ברורים ומוכרים של בניין כוח ושל תפעול המערכת.

לעומת זאת, הוכיחו, כאמור, צבאות העימות יכולת להפיק לקחים, ולתרגמם באופן שיטתי להגדרת מטרות, שבאו לידי ביטוי במבנה הכוח, ארגונו, ציודו ואימונו. כך לדוגמה ניתחו המצרים והסורים את משמעות נחיתותם הטקטית בשריון והקימו מערך ח"ר, רווי אמצעים נ"ט, שאומן

בשיטתיות לעצור את הטנקים של צה"ל. למטרה זו הוקמו במצרים יותר מ-40 גדודי קומנדו חדשים. אלה נועדו ליצור עומק, ולעצור את עתודות הטנקים, שינועו לתגבר את כוחותינו בקו התעלה, עוד בטווחים הרחוקים, באזורי המעברים גידי ומיתלה. כך יצרו המצרים אופציה של התמודדות ח"ר עם שריון בעומק האופרטיבי.

אמנם, ראוי להעיר, כי הפעלת גדודי הקומנדו הסתכמה בחלק נכבד מן המקרים בכישלון, אולם אין בכך כדי לבטל את ההערכה, שעלינו לרחוש לשיטתיות של בניין הכוח המצרי.

דוגמה נוספת לשיטתיות זו, ניתן לראות בהקמת מערך הצליחה המצרי. לצד בניין מערך גדול מעין זה, נבנו מפקדות מיוחדות לפיקוד ושליטה בשלב הצליחה, ונרכשו מאות מערכות לראיית לילה, כדי לאפשר צליחה בלילה.

אימונים

ניתוח קצר של האימונים ואופיים בצה"ל בתקופה הנדונה מלמד כי עיקר האימונים ברמה האופרטיבית נשאו אופי התקפי שבלוני. המושגים שרווחו היו "הטנקים חזות הכל", "הלם השריון", "הכל יסתדר בתנועה", והם משקפים את התפיסה הצה"לית, ובכללה גם את תפיסת האימונים, שראתה בטנק נשק התקפי, המסוגל לבדו להכניס להלם את היריב המתגונן. מספרם של "תרגילי ההגנה" היה קטן ביותר והצטמצם לשלב צבירת סד"כ, בעיקר בסיני לאורך קו התעלה והתעוזים, על בסיס צירים מסומנים מראש ולעבר עמדות מתוכננות, ותו לאו. כל זאת בניגוד לדגש על האימון הרב ברמה הטקטית, ועל הכשרת צוותי הטנקים והח"ר, שנעשתה באופן סדיר ובמקצועיות. הפער בין הרמה הטקטית לרמה האופרטיבית מדגיש את העדר החשיבה ברמות האופרטיביות, שבהן האימונים התאפיינו, כאמור, בתרגילי התקפה שבלוניים ללא שילוב כוחות בין-חילי ובין-זרועי.

תרגילי ההגנה לא כללו בחינה מקצועית וקפדנית של התכנון והביצוע הכוללים בקרב

הגנה: מערך מוגן עם ניתוח שטחים חיוניים, שטחי מפתח ושטחי השמדה; שילוב של גייסות מחפים והפעלתם; כוחות אבטחה; עתודות; ובניית מערך החזקה תוך ניהול קרב הגנה נייד, שבו גם מפסידים שטח או אף מוותרים על שטח לשם מיצוי נכון יותר של היתרונות בתחום התימרון; וכן פיתוח יוזמות ומהלכים התקפיים להחזרת המצב לקדמותו, לניצול ההצלחה ולהשתלטות על שטחים חיוניים בעומק שטח האויב.

מכלל זה אין נובע, שלא תורגלו גם התקפות-נגד ומעבר להתקפה, אך אלה, כאמור, מתגמדים לעומת כל היתר, ולא היה בהם ביטוי למאמץ עיקרי.

מעניין לציין, בהקשר זה, שדווקא לפני מלחמת ששת הימים, נערכו תרגילי הגנה גדולים ומורכבים, שמתוכם ראוי לציין את תרגיל "חץ" שנערך ב-19-21 מרס 1967. היה זה תרגיל דריצדי בהשתתפות חטיבה 14 וחטיבה 35, והוא כלל גם שלב ארוך ומורכב של היערכות להגנה, בניית מערכי הגנה ושטחי השמדה, והתנהל בו קרב הגנה ממושך, תוך כיבוש חלק מהמערכת-המוגן על-ידי הכוח התוקף, והחזרת המצב לקדמותו במסגרת התקפת-נגד.

כאמור, נרכשו טנקים M-60A-3 חדשים ונגמ"שים M-113, ושופרה במידה ניכרת יכולת האש הארטילרית על-ידי רכש של תומ"תים M-109 בעלי קוטר 155 מ"מ ותומ"תים 175 מ"מ. קליטתו של אמל"ח חדש זה חייבה את הטמעתו לא רק ברמה הטכנית, אלא גם ברמה האופרטיבית, דבר שלא מוצה, ודומה כי צה"ל היה שבע רצון מעצם הכשרת הצוותים בהפעלת מערכות נשק חדישות אלו.

הטכניקות שפותחו היו בעלות אופי ההולם ביטחון שוטף יותר משנשאו אופי מבצעי כולל. תורגלו טכניקות לחימה חדישות של ירי לטווחים קצרים (צורך שעלה בזמן מלחמת ההתשה). תורגלו עיבוי מערך וסיוע למוצב בודד שהותקף, בוצעו ימי קרב מרמפות מוכנות מראש, ותורגלה תנועה מאובטחת תוך ביצוע היתקלויות לאורך ציר התעלה.

טכניקות לצליחת התעלה פותחו ותורגלו בעיקר על-ידי חטיבה 7. אולם, כאמור,

תרגול ואימון אלה נשאו אופי טכני מבלי שישולבו במערכת כוללת. הפעילויות ההתקפיות של צה"ל בוצעו רובן ככולן על-ידי כוחות מיוחדים. כנגד זה הפעילו המצרים באימוני הצליחה יחידות ח"ר שהיו פרוסות בקווי התעלה. הם ניצלו את חלון הזמן שבין 1967 ל-1973 לסדרת אימונים יסודית של הכוחות, שנועדו לחצות את התעלה, במתכונת דומה לזו שבוצעה לבסוף בפועל. סדרת מבצעי אימון אלה – שנקראה "סדרת אימוני תחריר" פותחה לתחריר 41, שהפך למבצע אמת של חציית התעלה. "התרגיל", שממנו יצאו המצרים למלחמת יום הכיפורים, מבטא נאמנה את הקשר שבין האימונים לתכנון האופרטיבי. המצרים תרגלו את חטיבות הח"ר של הדיוויזיות בעשרות תרגולים של חציית התעלה תוך השתלטות על יעדים הסמוכים לקו המים. הח"ר המצרי, שהיה ביסודו ח"ר הגנת, הממוקם בתעלות קשר ארוכות, הפך בכך לח"ר תוקף ומסתער. בעיית התפר בצה"ל, בין הטכנולוגיה לבין המרכיבים האחרים של העוצמה, ניכרה גם בהפעלת פטנטים טכנולוגיים שבזמנו תלו בהם תקוות רבות. כך לדוגמה תכנית "אור יקרות", שנועדה להציף את תעלת סואץ בנפט ולהציתה – כאשר המצרים ינסו לחצות את התעלה, הוזנחה חודשים לפני המלחמה. גשר הגלילים שפותח באופן מיוחד כמלאכת מחשבת ושקל 600 טון, ואשר יועד לשמש כאמצעי סער לראש גשר הצליחה של צה"ל ולהעברה מהירה של טנקים לגדה המערבית של התעלה, התפרק, למעשה, בעת גירתו, והכנסתו

לתעלה נעשתה רק בשלב מאוחר. כל אלה, לא היו מעוגנים כאמור בתפיסה מערכתית כוללת, ולפיכך לא יכלו לבוא לידי ביטוי מיטבי.

סיכום

צה"ל הפך את הכישלונות בימיה הראשונים של מלחמת יום הכיפורים לניצחון גדול בסיומה. כיבוש המובלעת הסורית בחזית הצפון והיערכות מוגברת בחזית הדרום, 101 ק"מ מקהיר תוך כיתורה של ארמיה 3 – הם הישגים צבאיים, שאין להמעיט בחשיבותם.

הפרזה בתיאור ההתכוננות הערבית המאוזנת למלחמה, לעומת החולשה, שהתגלתה בתחומים המקבילים בצה"ל, נעשתה כאן במודע ובמכוון כדי להדגיש את חשיבות הלקח, ולומר כי דווקא לפתחו של צבא דינמי ונמרץ ומאוד טכנולוגי כמו צה"ל, אורבת סכנה של חוסר איזון בין טכנולוגיה לבין המרכיבים הבונים האחרים, את עוצמתו של צבא במלחמה.

פרק הזמן של עשרים השנה שחלף מאז מלחמת יום הכיפורים מחייב להעריך מחדש באיזו מידה סדרי העדיפות שייחסנו ללקחי המלחמה מיד לאחריה, הוא עדיין רלוונטי. מבחינה זו דומני, כי בפרספקטיווה של עשרים שנה נראה העיסוק המרובה בשאלת ההפתעה וההתרעה, וכיוצא בזה בסוגיית אי-גיבוי המילואים, חרף כל חשיבותם – כמגוזם.

לעומת זאת, ראוי כיום לעיין בלקחים אחרים, שאחד המרכזיים בהם הוא שאלת

האמון המופרז שניתן בטכנולוגיה. שאלה זו לא זו בלבד שנשארה רלוונטית, אלא שכיום, בסביבה עתירת טכנולוגיות, חשיבותה גדלה עשרת מונים.

ראוי לשוב ולשנן, כי טכנולוגיות לבדן, ככל שתהיינה מתקדמות, אין בהן כדי להכריע מלחמות. הן חייבות להיות משולבות בכלל מרכיבי הכוח ובכל הרמות.

מקורות

- אבריש, 'לקראת מלחמת יום הכיפורים – מטרות המלחמה ותכנית המתקפה', **מערכות** 250, יולי 1976, עמ' 15-38.
- אברהם אדן, 'איכות וכמות במלחמת יום הכיפורים', צבי עופר ואבי קובר (עורכים), **איכות וכמות**, מערכות, 1985, עמ' 255-289.
- אטלס כרטא לתולדות מדינת ישראל**, עשור שני, 1980; עשור שלישי, 1983.
- יונה בנדמן, 'ארמיה 3 חוצה את תעלת סואץ', **מערכות** 296, דצמבר 1984, עמ' 26-30.
- ג'ורג' גאוריץ, 'הפיקוד העליון המצרי במלחמת יום הכיפורים', **מערכות** 314, ינואר-פברואר 1989, עמ' 10-20.
- אהרן זאבי, 'תכנית ההונאה המצרית', **מערכות** 289-290, אוקטובר 1983, עמ' 39-42.
- סא"ל (מיל) מ', 'העצירה האופרטיבית של הצבא המצרי במלחמת יום הכיפורים', **מערכות** 327, נובמבר-דצמבר 1992, עמ' 12-19.
- מערכות** 276-277, אוגוסט-נובמבר 1980.
- סא"ל (מיל) צבי, 'מערכה התקפית סורית ברמת הגולן במלחמת יום הכיפורים', **מערכות** 314, ינואר-פברואר 1989, עמ' 21-29.
- סעד אלדין שאולי, **חציית התעלה**, מערכות, 1987.

לקחים

טכנולוגיים

כמה הערות פתיחה

ראשית: על הפקת לקחים
הפקת לקחים ממלחמות העבר היא עניין מסובך, מורכב וכוון בכשלים לוגיים מרובים. אחרי הכל, מלחמות העבר מתייחסות למה שכבר היה, ואילו "הלקחים" אמורים להתייחס למה שעשוי להיות בעתיד.

עם זאת, מדובר בתהליך בלתי-נמנע. לא ניתן להתקדם, ולהגדיל את הידע שלנו (בתחום המלחמות או בכל תחום אחר), מבלי שנביא בחשבון את כל מה שהתברר לנו עד כה. למעשה, הדרך היחידה האפשרית להגדלת הידע היא ללמוד מטעויות; או, ליתר דיוק, העלאת השערות (לגבי העתיד) וסילוק (פסילה) של חלקן, בהתבסס על מה שאנו כבר יודעים. בנושא הלוגיקה של הפקת לקחים, או של הגדלת הידיעה בכלל, עסקתי בהרחבה במקומות אחרים,² ואין בכונתי לעסוק בו כאן מעבר לדרוש לצורכי המאמר הזה.

שנית: על ההקשר ההיסטורי
מלחמה היא אירוע היסטורי, ולכן, אסור לנתק מההקשר ההיסטורי הרחב, שבו היא מתרחשת. ניתוח מעמיק של מלחמת יום הכיפורים יצטרך לכלול אפוא היבטים חברתיים, היבטים כלכליים; היבטים מדיניים, היבטים גיאוגרפיים וכי"ב – בהקשר הישראלי הפנימי ובהקשר הרחב יותר של המדינה, של שכנותיה ושל העולם

לוחמות מול מערכות-הנשק, שהן נושאות עליהן, לחשיבות החימוש החכם, למודיעין המטרות, לחשיבות מערכות-העזר ללחימה, ולחשיבות גורם השרידות במשוואת יחסי השחיקה. אסיים את המאמר בכמה הערות על עקרונות המלחמה, על גורם האדם, על איכות מול כמות ועל חשיבותה המיוחדת של הטכנולוגיה בהקשר הצבאי המיוחד למדינת ישראל.

תלחמת יום הכיפורים הנה, מבחינות רבות, נקודת מפנה בתורת הלחימה ובתפיסת הביטחון של ישראל. המאמר מתרכז בהיבט אחד בלבד שלה – הלקחים העיקריים, שניתן להפיק ממלחמה זו, עשרים שנה אחריה, במישור הטכנולוגי בלבד. הלקחים הללו יובאו (לאחר כמה הערות אזהרה באשר ל"מעמדם" של לקחים בכלל) בשתי רמות. ברמה הראשונה אתייחס ללקחים ישירים, הנוגעים לשדה הקרב באוויר (ההתמודדות בין המטוס לבין טילים קרקע-אוויר, לוחמה אלקטרונית וחימוש חכם), בים (תחילת עידן ספינות הטילים, הלחימה בלילה והמודיעין הטקטי) ובעורף (טילים קרקע-קרקע), כולל תחום המודיעין (המודיעין הטכני ומוגבלות הגורם האנושי). אחר כך, ברמה גבוהה יותר, אתייחס ללקחים, הנוגעים לממד האלקטרומגנטי בשדה הקרב, למשקל היחסי של פלטפורמות

* ראש מ"פ.

תא"ל ד"ר יצחק בן-ישראל*

על מאמצי הפיתוח ועל תורת הלחימה בעולם כולו, וכמובן גם אצלנו.

בתחום האוויר

המאפיין הבולט ביותר בתחום הזה היה הגבלת חופש הפעולה של הכוח האווירי באמצעות טילים קרקע-אוויר (נ"מ). בניגוד למלחמת ששת הימים⁴, שבה שיחק הכוח האווירי תפקיד מרכזי, הוכיחו הטילים הערביים קרקע-אוויר, כי ניתן "לכופף את כנף המטוס"⁵. למעשה, מדובר בבעיה, שהתגלתה במלוא חריפותה כבר במלחמת ויטנאם ובשלהי מלחמת ההתשה. הפתרון האמריקני לבעיה היה הסתמכות על לוחמה אלקטרונית (בצד שימוש מאסיווי בטיילים, המתבייתים על קרינה אלקטרומגנטית, והעלאת רום הטיסה על מנת להימלט מאש התותחים נ"מ). הפתרון הזה התגלה כבעייתי עבורנו כבר בסוף מלחמת ההתשה. מדוע, אם כך, לא היינו מוכנים לטפל בהלכה באיום של הטילים קרקע-אוויר במלחמת יום הכיפורים? יש לכך סיבות רבות, פסיכולוגיות, תפיסיות, לוגיות וכי"ב.⁶ אולם, מעבר לכל אלה, צריך לזכור, כי בזמן הקצר, שחלף בין סיום מלחמת ויטנאם (ומלחמת ההתשה) ובין מלחמת יום הכיפורים, לא ניתן היה להשלים פיתוח של מערכות-נשק חדשות, ולהטמיען בחיל האוויר הישראלי.⁷ קבוע הזמן, הכרוך במעשה כזה, גרם לכך, שרק כעבור עשור (במלחמת שלום הגליל) אפשר היה להביא

השפעת המלחמה על הטכנולוגיה הצבאית. **שלישית: על קבוע-הזמן לפיתוח** כאשר עוסקים בהשפעה של מלחמה על טכנולוגיה, צריך לזכור תמיד את קבוע-הזמן, האופייני לפיתוח טכנולוגיה חדשה, ל"תרגומה" למערכת-נשק ולהטמעתה בצבא. קבוע-הזמן הזה הוא, בדרך כלל, כ-15-20 שנה.⁸ עיון בטבלת המלחמות דלעיל יראה מיד, כי היכולת ליישם שינויים טכנולוגיים בין מלחמות מוגבלת אפוא ביותר. כך, למשל, בסוף מלחמת ויטנאם הופיע בראשונה חימוש מונחה מדויק (חמ"ם), המבוסס על טכנולוגיית לייזר. אפילו אם נניח, כי בכך ניתן אז אור ירוק לפיתוח מאסיווי של נשק דומה בעולם ואצלנו, ברור, כי לא ניתן היה לסיים פיתוח של נשק כזה, ולהצטייד בו בישראל לפני שנות ה-80.

לקחים טכנולוגיים ממלחמת יום הכיפורים

רשימה, ואפילו חלקית, של כל הלקחים הטכנולוגיים, שניתן להפיק ממלחמת יום הכיפורים, עשויה למלא כרך עב-כרס (ואני מכיר כמה וכמה כרכים כאלה, הנוגעים למלחמת יום הכיפורים, אפילו כשמדובר רק במגזרים מסוימים ומצומצמים יחסית שלה). משום כך, אתרכז להלן בכמה לקחים מרכזיים, שלמרות שאינם ממצים את התמונה כולה, היתה להם השפעה ישירה

הגדול. אך, הרחבת המעגל בהקשר ההיסטורי עשויה לסרבל מאוד את הניתוח, ולערב בו משתנים רבים מדי. משום כך, בחרנו לצמצם את ההיבט הזה להקשרים במישור הצבאי בלבד, דהיינו, לקשר שבין מלחמת יום הכיפורים ובין כמה מלחמות, שהתרחשו לפנייה ולאחריה:

- א. מלחמת ששת הימים (1967).
  - ב. מלחמת ויטנאם (1965-1972).
  - ג. מלחמת ההתשה (1968-1970).
  - ד. מלחמת שלום הגליל (1982).
  - ו. מלחמת המפרץ השנייה (1991).
- ברשימה זו כללתי מלחמות "שלנו" ומלחמות, שהאמריקנים נטלו בהן את עיקר עול הלחימה. הסיבה העיקרית לכך היא המשוב ההדדי החזק, הקיים במסכת היחסים המיוחדת בינינו ובין ארצות-הברית. כך, למשל, קשה לנתק את צורת הפעולה של האמריקנים במלחמת המפרץ מלקחי מלחמת יום הכיפורים ומלקחי מלחמת שלום הגליל. ובאותה מידה קשה להבין את מלחמת יום הכיפורים ואת מלחמת שלום הגליל מבלי להביא בחשבון את מה שלמדנו קודם (בתחום האווירי, לפחות) ממלחמת ויטנאם (בצד מלחמת ששת הימים "שלנו"). המעורבות האמריקנית במלחמת ויטנאם, צריך לזכור, התחילה כמה שנים לפני מלחמת ששת הימים, והסתיימה כחצי שנה לפני מלחמת יום הכיפורים. הקשר הסמוי הזה חזק במיוחד בתחום העיסוק של מאמרנו:

לידי ביטוי טכנולוגיות למערכות-נשק, שפותחו כתוצאה מלקחי מלחמת ויטנאם ומלקחי מלחמת ההתשה. המערכות הללו (טילים HARM למשל, המתבייתים על הקרינה, שפולטות מערכות המכ"ם של סוללות טילים קרקע-אוויר) הופעלו בצורה יוצאת מן הכלל על-ידי האמריקנים ועל-ידי בעלי-בריתם, עשרים שנה אחרי מלחמת ויטנאם, במלחמת המפרץ השנייה.

במקביל, נתנה מלחמת יום הכיפורים (כהמשך טבעי למלחמת ויטנאם) דחיפה ניכרת לפיתוח מגוון גדול של אמצעים ללוחמה אלקטרונית (ל"א): חוסמים, מערכות התרעה, גופי הטעיה, טכניקות ואמצעים נגד-לוחמה אלקטרונית (נל"א) וכדומה. איי-ההתאמה, שהתגלתה במלחמת יום הכיפורים, בין הציוד האמריקני ללוחמה אלקטרונית (שפותח בזמן מלחמת ויטנאם, כדי לנטרל סוללות טילים קרקע-אוויר SA-2/3) ובין האיום בפועל (סוללות טילים SA-6) הולידה מאמץ עצום, שנועד לאפשר שינויים מהירים במערך ללוחמה אלקטרונית. הובהר, כי תוך כדי מלחמה עשויים להתגלות איומים חדשים (או לפחות פרמטרים אלקטרוניים חדשים של איומים "מוכרים"); ולכן, יש צורך לשנות במהירות את הפרמטרים המתאימים של הציוד ללוחמה אלקטרונית. הדרישה לגמישות קנתה לה אפוא אחיזה חזקה גם בציוד ללוחמה אלקטרונית.

מאפיין חשוב נוסף של מלחמת יום הכיפורים – בתחום האווירי כמו גם בתחום הימי – הוא הופעת החימוש המונחה במדויק. שוב, ראשית הופעתו במלחמת ויטנאם (בתקיפת המפורסמת של הגשרים בצפון ויטנאם, שבה הצליחו פצצות לייזר בודדות למוטט גשר, שקודם לכן נתקף ללא הצלחה בעשרות גיחות הפצצה). במלחמת יום הכיפורים הפעיל חיל האוויר הישראלי חימוש מונחה מדויק אווירי מתוצרת אמריקנית (טילים שרייק, למשל), והלקחים שנלמדו מכך יושמו במערכות-נשק מתוצרת ישראל, שהופעלו בהצלחה רבה במלחמת שלום הגליל.

בתחום הים

בתחום הימי הושלמה במלחמת יום הכיפורים מהפכה, שאות הפתיחה לה ניתן שנים רבות קודם ("ספינות שרבורג"), והודגמה בראשונה בשדה הקרב באוקטובר 1967 כשהמשחתת אילת טובעה בטיל סטיקס רוסי, שירתה סט"ל מצרית. במלחמה זו תם, למעשה, עידן המשחתות במזרח התיכון, והחל עידן ספינות הטילים המהירות והקטנות יחסית.

עקב כך, טבעית, עבר הדגש בלוחמה הימית במזרח התיכון מהפלטפורמות אל מערכות-הנשק, אל הלוחמה האלקטרונית ואל הטילים. כל האמור לעיל לגבי הדחיפה העצומה, שנתנה מלחמת יום הכיפורים ללוחמה האלקטרונית האווירית, נכון שבעתיים בתחום הלוחמה האלקטרונית הימית: למרות שמערכות-הנשק של חיל הים הישראלי סבלו מנחיתות (בטווח) ביחס למערכות הסובייטיות, שהפעילו חילות הים הערביים, הרי שהפעלה נבונה של אמצעים ללוחמה אלקטרונית הביאה לכך שיותר מחמישים טילים ים-ים, שנורו על ספינות הטילים הישראליות, החטיאו כולם.

בתחום היבשה

מעצם טבעו, קרב היבשה הוא מורכב, רב-חילי ומתבסס על ריכוז מאמצים ועוצמה, בשילוב נכון בין גורם התמרון לגורם האש, שמטרתם ליצור מסה קריטית בנקודות הנכונות. רשימת הלקחים הטכנולוגיים ביבשה עשויה אפוא להיות ארוכה מאוד. להלן אגע, רק בקצה המזלג, בכמה לקחים בלבד.

עד למלחמת יום הכיפורים (כפי שהודגם באופן מרשים ביותר במלחמת ששת הימים) עמד לרשות צבא היבשה הישראלי כוח אש רבעוצמה, הוא הכוח האווירי. מלחמת יום הכיפורים (ולמעשה, כבר מלחמת ויטנאם) מסמלת נקודת משבר ביכולת הכוח המשוריין להסתמך על הסיוע של האש האווירית. כלקח מכך נוצר צורך לבנות את האוגדות המשורינות לפעולה עצמאית יותר, כולל שיפור במיגון הטנקים מחד

גיסא, ושיפור במערכותיהם לבקרת-אש מאידך גיסא. במקביל, חל שינוי משמעותי בבניין הכוח האווירי, המיועד לסיוע, וזה נסמך יותר ויותר על מסוקי תקיפה – שהופעת הבכורה שלהם היתה, אמנם, במלחמת ויטנאם, ובמלחמת שלום הגליל כבר היה להם תפקיד של ממש בשני הצדדים (אצלנו ואצל הסורים).

בנוסף, התברר, כי לכוח המשוריין יש בעיה לא פשוטה בהתמודדותו עם טילים נגד-טנקים (נ"ט), המופעלים "המונית" על-ידי ח"י. פתרון חלקי לבעיה זו ניתן לספק בדרך המסורתית: על-ידי הגדלת המיגון, אך אין זה פתרון מלא לבעיה.

בנוסף ללקחים ה"חדשים" הללו, התגלו (או, ליתר דיוק, חוזקו) במלחמה זו גם לקחים "עתיקים" ומוכרים היטב מן ההיסטוריה הצבאית. כך, למשל, מלחמת יום הכיפורים חשפה שוב את ערכו של המכשול הקרקעי מחד גיסא, ואת הקושי בפריצתו (כולל יכולת גישור) מאידך גיסא. התגלה, כי הארטילריה (הערבית) יכולה להיות אפקטיבית מאוד (כשהיה לה טווח מתאים וכמיות גדולות); התגלה מחדש, כי לח"י חסר דובה-סער; ונחשף היתרון העצום, שמעניקה יכולת הפעולה בלילה (של הסורים דווקא). שוב הודגמה החשיבות של "הקרב המשולב" ושל האיזון הנכון בין המרכיבים השונים של הכוח (הן ברמת-העל והן ברמה של סוגי אמצעי-הלחימה, שבפעולתם אלה לצד אלה, משיגים לעתים אפקט סינרגטי, שהוא גדול מהסכום האלגברי של כל המרכיבים לחוד).

גם הלקחים, הנוגעים למחסור (החמור) במודיעין טקטי, אינם חדשים, והם "מתגלים", למעשה, בכל מלחמה מחדש (זאת עקב הקושי האינהרנטי של הדמיון האנושי לתאר מצב, שבו אי-הוודאות, ערפל הקרב, החיכוך, המידע המוטעה והמוטה וה"רעש" האופייני לקרב אמיתי, מאפילים על [מעט] המידע האמיתי, המגיע בזמן, או לתרגל מצב כזה).

חשוב להדגיש, כי גם אם מדובר בלקחים "עתיקים", המצויים כבר בספרי ההיסטוריה הצבאית, עדיין ייתכן בהחלט, כי תהא להם השפעה על הטכנולוגיה הצבאית. זאת,

משום שההתפתחות הטכנולוגית במאה האחרונה (ובמיוחד מאז מלחמת העולם השנייה, לפני כחמישים שנה) מאפשרת כיום לתת פתרונות טכנולוגיים חדשים לבעיות "ישנות".

כך, למשל, צפויה מהפכה של ממש בלוחמת הלילה עקב הפיתוח של גלאים, הרגישים לתחום התת-אדום, ש"פותחים" את הלילה ללוחמה, כמעט כמו ביום (כפי שהודגם כבר במלחמת המפרץ השנייה).

גם בתחום המודיעין הטקטי, למרות בעיות היסוד, שיישארו בעינן ("ערפל הקרב"), החלה כבר מהפכה עם הכניסה לשירות של מזל"טים לתצפית. למעשה, פיתוח המזל"טים הללו היה פועל יוצא ישיר של לקחי מלחמת יום הכיפורים, והם שיחקו תפקיד מרכזי כבר במלחמת שלום הגליל – כתשע שנים אחריה. בעקבות הצלחת המזל"טים (תוצרת ישראל), שהפעילו האמריקנים במלחמת המפרץ, צפויה בתחום הזה פריצת דרך של ממש. ניתן להעריך, כי בשנים הקרובות ימלאו מזל"טים יותר ויותר תפקידים בשדה הקרב המודרני.

בתחום הגנת העורף (וטק"ק)

העורף הישראלי סבל פגיעות, למעשה, בכל מלחמות ישראל. בדרך כלל, היו הפגיעות מתונות יחסית, עם מעט נפגעים. משום כך, אנו נוטים לשכוח אותן. נדמה לנו, כי מאז מלחמת הקוממיות ועד לשיגור הטילים קרקע-קרקע במלחמת המפרץ, לא היו פגיעות בעורף; ולא היא. אנו שוכחים את הפצצת נתניה (בידי מטוס עיראקי) והצפון (בידי מטוסים סוריים) מהאוויר ואת הפגזת תל-אביב (בתותחים ירדניים) במלחמת ששת הימים, את פגיעות הטילים קרקע-קרקע בצפון הארץ במלחמת יום הכיפורים וכו'.

שיגור הטילים קרקע-קרקע במלחמת יום הכיפורים לעבר צפון ישראל מאלף במיוחד. הסורים ניסו, כנראה, לפגוע בשדה תעופה של חיל האוויר בעמק יזרעאל, ופגעו

במקום זאת, עקב הפיזור הגדול (האופייני לטילים קרקע-קרקע) ביישובים האזרחיים, המקיפים את השדה. התקיפות הללו חדלו לחלוטין לאחר שחיל האוויר הישראלי הפציץ את המטכ"ל הסורי בלב דמשק. מלחמת יום הכיפורים מהווה אפוא נקודת מוצא טובה ללמוד את נושא הטילים קרקע-קרקע על יתרונותיו לצד הערבי (אפשרות שיגור ופגיעה חופשיות יחסית) ועל חסרונותיו (דיוק פגיעה נמוך, היחשפות לגמול מאסיווי).⁸

בתחום המודיעין

המאפיין הבולט והמרכזי ביותר של מלחמת יום הכיפורים הוא הכישלון המודיעיני במתן התרעה על פרוץ המלחמה. על הנושא נכתבו כבר ספרים ומאמרים רבים.⁹ אין ברצוני לעסוק בו כאן, מלבד העלאת שתי נקודות, הנוגעות לענייננו במאמר הזה (שהוא, כזכור, לקחים בעלי הקשר טכנולוגי בלבד):

1. על חשיבות המודיעין הטכני – המלחמה הדגימה, כי אין תחליף להבנה טכנית מעמיקה של האיומים ושל מערכות-הנשק, הנמצאות בידי האויב. ההבדל הטכני בין סוללות טילים SA-2, שהאמריקנים התמודדו עמן בווייטנאם) ואנחנו – במלחמת ששת הימים ובמלחמת ההתשה, בין סוללות SA-3 (שלהי מלחמת ההתשה) ובין סוללות SA-6 (מלחמת יום הכיפורים) התגלה כבעל השפעה מכריעה על הלוחמה האווירית. למעשה, נלמד כאן מחדש לקח, שלמדו כבר הבריטים תוך כדי מלחמת העולם השנייה.¹⁰ הניצחון המוחלט של חיל הים הישראלי נבע, במידה רבה, ממודיעין טכני מדויק ומפיתוח לפני המלחמה של אמצעים, שנועדו ללחום במערכות-הנשק, שהופעלו נגדו **במהלך המלחמה**. חשוב להעיר, בהקשר הזה, כי המונח "מודיעין טכני" צריך להיתפס במובנו הרחב ביותר, הכולל לא רק פרמטרים "טכניים" של האיום, אלא גם, ובעיקר, את משמעותם בשדה הקרב, כך שניתן

יהיה להעריך את השפעתם המעשית על הלחימה (עיינו ערך סאגר).
2. על מוגבלות הגורם האנושי – נראה, כי ההיבט הבולט ביותר של ההפתעה המודיעינית ביום הכיפורים הוא, כי לא נבעה ממיעוט מידע, אלא מכישלון אנושי בהבנתו. דהיינו, מכישלון לפרש, להבין, ולהעריך את המצב לאשורו. בדרך כלל, נוטים לתלות את הכישלון הזה בגורמים פסיכולוגיים (חשיבה קבוצתית, דומיננטיות של מנהיגים, אי-פתיחות וכו') ומזניחים את חשיבות הגורמים הלוגיים, הקשורים לכשל בהערכה (שימוש בלוגיקה אינדוקטיבית).¹¹ כך או כך, מדובר בכשל אנושי, היכול לשמש כתמרור אזהרה לכל הרואים ב"טכנולוגיה" פתרון לכל בעיה: תהא הטכנולוגיה מפותחת כאשר תהיה, בסופו של דבר היא תלויה באדם, המפעיל אותה, או משתמש בה. בו, למעשה, תלויה התוצאה הסופית. משום כך, אין הטכנולוגיה המודרנית יכולה לפתור את כל הבעיות בשדה הקרב המודרני.

לאן כל זה מוביל?

כדי לא לאבד את היער בין העצים, מצאתי לנכון לקבץ כמה מהלקחים הטכנולוגיים, שפורטו לעיל, תחת כמה כותרות מסכמות. **הממד האלקטרומונטי** – חלק ניכר מהלקחים שתוארו נוגעים לחדירה של האלקטרוניקה המודרנית כמעט לכל תחום בשדה הקרב המודרני. כך למשל, "כיפוף כנף המטוס" על-ידי הטילים קרקע-אוויר במלחמת יום הכיפורים והתשובות, שנתנו לבעיה לוחמה אלקטרונית ואמצעים אחרים, נופלים בשדה האלקטרוניקה. הוא הדין גם לגבי הלוחמה הימית. השתלטות האלקטרוניקה על תחומים גדלים בשדה הקרב המודרני (מודיעין, קשר, לוחמה אלקטרונית, מל"ם, בקרה וכמעט כל מערכות-הנשק המודרניות) באה במקביל להתפתחות טכנולוגית עצומה בתחום המזעור האלקטרוני (אם כי קשה לקבוע במקרה הזה מי הביצה ומי התרנגולת).

מלחמת יום הכיפורים דחפה את האלקטרוניקה לשני כיוונים עיקריים:

1. התגבשות תחום האופטרוניקה (אופטיקה אלקטרונית) כתחום נפרד במטרה לפתוח את הלילה לחימה (אמצעים לראיית לילה), לספק מודיעין טקטי חזותי לכוחות וכו'.

2. החדרת הדרישות לגמישות וליכולת התגובה לשינויים לתוך התחום האלקטרוני (על-ידי מזעור, על-ידי מעבר לטכנולוגיות ספרתיות, על-ידי שימוש במחשבים, המוטמעים במערכות, וכ"ב).

פלטפורמות, או מערכות-נשק? מלחמת יום הכיפורים מהווה נקודת מפנה במתן דגש לפיתוח ושיפור ביצועים של מערכות-נשק על חשבון פיתוח פלטפורמות עתירות ביצועים (בים, באוויר, ובמידה פחותה יותר ביבשה). ביצועי המטוס, או ביצועי הספינה, למשל, נעשו פחות חשובים מאשר הביצועים של מערכות ללוחמה אלקטרונית, של המכ"ם ושל הטילים, שהם נושאים. גם המונח "ביצועים של פלטפורמות" עבר מטמורפוזה מסוימת, והוא מכוון כיום יותר ליכולת, המכוונת לשרידות הכלי ופחות לביצועיו ה"מכניים" (כמו מהירות, גודל וכו').

הערה על טכנולוגיה סובייטית מול טכנולוגיה מערבית – ההכרה בחשיבותן המכרעת של מערכות-הנשק על פני ביצועי הפלטפורמות, הביאה, בין היתר, להכרעת המרוץ בין הטכנולוגיה הסובייטית לטכנולוגיה המערבית לטובת האחרונה. זאת, משום שהמעבר הזה דורש מזעור, מחשוב מהיר ואלקטרוניקה מתוחכמת, ודווקא בתחומים הללו יש יתרון מהותי לטכנולוגיה המערבית.

על חשיבות החימוש החכם – כיום, לאחר מלחמת המפרץ השנייה, שנערכה לעיני העולם כולו, בתיווך מצלמות CNN, אין צורך להכביר מלים על המהפכה, שהכניס החימוש המונחה המדויק בשדה הקרב. מלחמת יום הכיפורים היתה בהקשר הזה שלב מכריע ונקודת מעבר בין מלחמת ויטנאם, שקדמה לה, לבין מלחמת שלום הגליל ומלחמת המפרץ שאחריה.

מודיעין למטרות – הגידול בחשיבותו של החימוש החכם מחד גיסא, והאפשרויות, שפתחה הטכנולוגיה המודרנית, מאידך גיסא, גרמו למחסור חמור בסוג חדש של מודיעין מזה, ולהגדלת היכולת לאוספו (על-ידי זל"טים לתצפית, למשל) מזה. למעשה, המודיעין למטרות מהווה פעמים רבות צוואר בקבוק בכל הקשור להפעלה יעילה של חימוש חכם (עיינו ערך כישלון תקיפת משגרי הטילים קרקע-קרקע העיראקיים במלחמת המפרץ). לכן, הוא מגבלה עיקרית, המנציחה עוד שנים רבות את שדה הקרב המודרני כדומה יותר לשדה הקרב הנוכחי מאשר ל"מלחמת כפתורים"¹².

על חשיבות מערכות-העזר – האמור לעיל לגבי מודיעין המטרות תקף גם לגבי תחום רחב יותר של מערכות-עזר ללחימה. ככל ששדה הקרב נעשה "טכנולוגי" יותר, כך תלויה הלחימה יותר במערכות-עזר מסייעות – כמו מערכות לאיסוף מודיעין למטרות, לשליטה, לתכנון, ללוחמה אלקטרונית, לקשר וכו'. איזון נכון בין המרכיבים הללו הכרחי להצלחה בקרב, ועשוי להביא לתוצאה סופית, שתהיה גדולה מסך כל המרכיבים (סינרגיזם).

על חשיבות השרידות (ויחסי השחיקה) – אחד הלקחים המרכזיים ממלחמת יום הכיפורים, העובר כחוט השני בכל הנושאים, שנדונו לעיל, הוא ההשפעה המכרעת של השרידות על צורת הלחימה. השפעה זו גדולה הרבה יותר מאשר האפקט הישיר, המתבטא בשימור הכוח, או בהשמדתו: גם מערכת-נשק, שסיכוייה לפגוע קטנים ביותר, עשויה להשפיע, לעתים, באופן מכריע על התנהגות היריב, ועקב כך – על המלחמה כולה. כך, למשל, רק כמאית אחת מהטילים SA-2/3 ורק כשלושה אחוזים מהטילים SA-6, שנורו במלחמת יום הכיפורים, פגעו במטוסי חיל האוויר הישראלי, ורק אחוזים בודדים מהטילים סאגר, שירו המצרים, פגעו ברק"ם ישראלי¹³. למרות זאת, ההשפעה של המערך הערבי של טילים קרקע-אוויר על חיל האוויר שלנו היתה מכרעת (והוא הדין לגבי השפעת הטיל סאגר על השריון שלנו בחזית המצרית). השפעה זו צריך למדוד לאו דווקא בשחיקה,

שנגרמה לכוחותינו, אלא במידת סיכול המשימה, שהשיגו הטילים הערביים: כדי להימנע מפגיעת הטילים הערביים, נאלצנו להתנהג בשדה הקרב בצורה, שהפחיתה מאוד את יעילות כוחנו ואת מידת ביצוע המשימה.

מלחמה היא, במידה רבה, התמודדות בין דימויים, ולא דווקא בין עובדות. לדימויי השחיקה יש, פעמים רבות, משקל גדול יותר מגודלה הממשי, האובייקטיבי, של השחיקה. כך, התברר גם, כי השחיקה המצטברת הנה מדד טוב יותר (שהשפעתו גדולה יותר) מאשר השחיקה, שגורמת מערכת-נשק מסוימת (הנמדדת על-ידי סיכויי הפגיעה/השמדה של מערכת-הנשק). השחיקה המצטברת תלויה לא רק בסיכויים של מערכת-נשק מסוימת לפגוע, אלא גם במספר המערכות, במשך הלחימה, ובעיקר בקצב השחיקה. קצב השחיקה משפיע אפוא על החלטות האויב (דרך דימויי השחיקה, שהוא יוצר), לעתים, יותר מההשפעה הישירה של שחיקת הכוח.

כמה הערות סיכום

ראשית: על עקרונות המלחמה

עקרונות המלחמה ניתנים לחלוקה לכמה קבוצות, שחלקן אינו תלוי כלל בטכנולוגיה, המשתנה מעת לעת, וחלקן תלוי בה במידה פחותה, או במידה מרובה.

כך, למשל, צפוי, כי העקרונות, העוסקים באדם (כולל המוטיווציה של הלוחם, השפעת רוח האדם, ערפל הקרב, תפקיד המנהיגות וכו'), יישארו קבועים על פני הזמן: הם לא השתנו מימי סון טסו ועד ימינו, למרות השינוי העצום בטכנולוגיה הצבאית. עקרונות אחרים, לעומת זאת, רגישים יותר לשינויים. במקום אחר¹⁴ עמדתי כבר על כמה שינויים, המתבקשים בעקרונות המלחמה הקלאסיים, עקב העובדה, שטיב כלי הנשק ואיכותם אינם חייבים להישאר קבועים תוך כדי הלחימה, ואין ברצוני להיכנס לנושא הזה בפירוט רב כאן.

עם זאת, פטור בלא כלום אי אפשר, וברצוני להדגיש נקודה מרכזית אחת: לעצם היכולת (שמקנה הטכנולוגיה המודרנית) לשנות את מערכות-הנשק תוך כדי הלחימה יש השפעה לא-מבוטלת על עקרונות המלחמה. הגמישות והיכולת לאלתר ולשנות (changeability) תופסות תפקיד גדל בלחימה המודרנית. כך, למשל, מלחמת יום הכיפורים הדגימה היטב, כי לא די לבנות מערכות ללוחמה אלקטרונית נגד האיומים המוכרים של האויב, אלא יש צורך לבנותן כך, שיוכלו להתמודד עם שינויים, שיעשה האויב בפרמטרים האלקטרוניים של מערכתיו תוך כדי הלחימה.

שנית: על גורם האדם ועל אינטליגנציה מלאכותית

ללקח ה"מודיעיני" על מוגבלות הגורם האנושי יש השלכה גם על הטכנולוגיה של האינטליגנציה המלאכותית (AI). מערכות מודרניות ללחימה הן "יצור" מורכב, המכיל חלקים אנושיים בצד מכונות וחומרה. בדרך כלל, אנו מייחדים את המונח "טכנולוגיה" לשפר את מרכיב המכונה במערכות הללו (ולפעמים גם לממשק אדם-מכונה). הניסיון להציב מכונות במקום אנשים הצליח רק במגורים מצומצמים מאוד של הפעילות האנושית (באותן פעילויות, שאנו נוהגים לכתותן, משום כך, "מכניות"), ונכשל בכל המקומות, שנזקקים לאינטליגנציה, ליצירתיות, ליוזמה ולאינטואיציה האנושיות.

בשנים האחרונות נעשה מאמץ טכנולוגי רב בתחום, הקרוי **אינטליגנציה מלאכותית**, כדי ליצור מכונות "אינטליגנטיות" – דהיינו, כאלו שלא ייבדלו בכשריהן מבני האדם. המאמץ הזה לא הוביל להצלחות של ממש. התברר, כי, עדיין, מותר האדם על המכונה ביכולתו לחרוג מהשגרה, ולפעול בדרך, שלא התוו מראש בוני המכונה. תכונה זו קשורה קשר בליינתק ליכולת האדם לטעות ("אני טועה, משמע אני אדם"). כדי ליצור מכונות אינטליגנטיות באמת, עלינו לשתול בהן, בין היתר, לא רק אינטליגנציה מלאכותית, אלא גם טיפשות מלאכותית

(כלומר, כושר לטעות). אבל, אם תושלת בהם "טיפשות" כזו, ניתן לשאול, מה העלו חכמים בתקנתם? נראה אפוא כי ניצול נכון יותר של המכונות יהיה לאו דווקא על-ידי ניסיון לחקות בעזרתן את האינטליגנציה האנושית, אלא להשתמש בהן כדי להשלים את היכולת האנושית (כושר חישוב מהיר, מאמצים פיסיים גדולים וכו'). לא מחשבים (ומכונות) במקום אנשים, אלא מחשבים לצד אנשים.¹⁵

שלישית: איכות מול כמות

מלחמת יום הכיפורים הנה דוגמה מצוינת (שהגיעה לשיאה אצלנו בקרבות נגד הסורים במלחמת שלום הגליל, ואצל האמריקנים במלחמת המפרץ השנייה) ליתרון האיכות על הכמות. המונח "איכות" פירושו הטיב הכולל של הכוח הלוחם, על אנשיו ועל המכונות שהוא מפעיל. בסופו של דבר, מדובר בשני המקרים על היתרון האיכותי של האדם: הן האדם הלוחם (המתכנן, המתחזק והמסייע) והן האדם הבוחר (המפתח והבונה) את המכונות הנכונות.¹⁶

רביעית: על חשיבות הטכנולוגיה בהקשר הישראלי

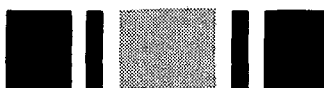
במבט היסטורי על מלחמות ישראל, החל ממלחמת הקוממיות וכלה במלחמת שלום הגליל, נראה בבירור, כי הטכנולוגיה תופסת תפקיד גדול יותר ממלחמה מלחמה. איני יודע אם זה נעשה בכוונה תחילה, אולם ברור, כי מגמה זו "משחקת" לטובת ישראל. יש כמה הבדלים בסיסיים ואסימטריות ברורות בינינו לבין מדינות ערב, המתבטאים הן במדדים אובייקטיביים (מספר האוכלוסין, גודל השטח וכו') והן במדדים סובייקטיביים (כמו רגישות שונה לאבדן חיי אדם). כאשר מביאים בחשבון את הפערים הכמותיים הבלתי-ינתנים לגישור, בולט יתרונו היחסי בהבאת המלחמה למישור הטכנולוגי דווקא: קל לנו יותר להתמודד עם העולם הערבי כולו בקרבות אוויר מתוחכמים מאשר בזריקת אבנים,

או בהתמודדות של חייל מול חייל (עיינו ערך אינתיפדה). ככל ששדה הקרב נעשה רווי יותר בטכנולוגיות מתקדמות, מצטמצמים הפערים הכמותיים, וגדל ערכן של האיכויות – של מערכות-הנשק ושל האדם. בכך יש לנו יתרון יחסי, וטיפוח היתרון הזה הוא, לטעמי, הלך המרכזי, שעלינו להפיק ממלחמת יום הכיפורים במישור של בניין הכוח.

הערות

1. ראו יצחק בן-ישראל, "הלוגיקה של הפקת לקחים צבאיים", **מערכות** 305, ספטמבר 1986, עמ' 24-29.
2. ראו (בנוסף ל-1): יצחק בן-ישראל, **דיאלוגים על מדע ומודיעין**, מערכות, 1986; יצחק בן-ישראל, "ובקש חוכמה וחשבון", בא' קובר וצ' עופר (עורכים), **איכות וכמות**, מערכות, 1985, עמ' 31-53.
3. במערכות, שמרכיב התוכנה בהן עיקרי, ולא רדווקא החומרה, ניתן לקצר את הזמן הזה עד לעשר שנים, אולם גם שם קבוע הזמן אינו זניח. ראו בעניין הזה את מאמרי, "על חוקי הפיסיקה ועל מערכות משר"ב", **מערכות** 326, אוגוסט-ספטמבר 1992, עמ' 40-42. קיצור קבוע-הזמן האמור צריך להיות אחד היעדים המרכזיים בכל מדיניות פיתוח, ובניגוד לאמונה הרווחת, היעד הזה ניתן, פעמים רבות, להשגה (למשל – על-ידי שימוש בטכנולוגיות "ותיקות" ומוכחות יחסית).
4. גם במלחמת ששת הימים היו למצרים כמה סוללות טילים קרקע-אוויר SA-2, שלא היה להן תפקיד מרכזי במלחמה.
5. הציטטה לקוחה מספרו של עזר ויצמן, **לך שמים לך ארץ**, ספריית מעריב, 1975, ע' 299.
6. לעניין הסיבות הלוגיות, ראו, למשל, את המאמר "הלוגיקה של הפקת לקחים צבאיים", הנזכר בהערה 1.
7. קבוע-הזמן לשינוי תורת לחימה קצר יותר, והשאלה מדוע לא התאימה תורת הלחימה הישראלית למאפיינים של הטילים קרקע-אוויר, כפי שהתגלו במלחמת יום הכיפורים, חורגת מתחום המאמר הזה, העוסק בהיבטים טכנולוגיים בלבד. לעניין תורת הלחימה, ראו, למשל, את המאמר של אל"מ יפתח ספקטור ושל רס"ן יצחק בן-ישראל, "המטוס בקרב היבשה – סוף הדרך או פרשת דרכים?", **מערכות** 266, אוקטובר-נובמבר 1978, עמ' 43-46.

(סוף בעמוד 80)

לוחמה באוויר

דוקטרינת לחימה אווירית שורשים וניסיון

היסודות לתורת התקפה זו הונחו שנים רבות קודם לכן. עוד בשנות החמישים נקבעה דוקטרינת הלחימה של חיל האוויר, שתמציתה היתה השגת עליונות אווירית באמצעות השמדת חיל האוויר של האויב בעודו על הקרקע.

במשך השנים, צברנו מידע על שדות התעופה של האויב. טייסי חיל האוויר פיתחו תורת לחימה, שקבעה, כי הגישה לשדה התעופה תיעשה בגובה נמוך – מתחת לגובה גילוי המכ"ם. סמוך לשדה ימשכו המטוסים לגובה, הדרוש להפצה, ולאחר מכן בפניות מתוכננות יתקפו את השדה מכל עבר לגילוי ולצליפה על מטרת מזדמנות בשטח השדה. התנאי להתקפה מוצלחת היה הפתעה. הרעיון היה ללכוד את המטוסים על הקרקע. לשם כך דרושה הפתעה, שביטוייה הוא מכה מקדימה.

לא כאן המקום להרחיב את הדברים על מצבה המדיני-ביטחוני של מדינת ישראל ערב מלחמת ששת הימים ועל התנאים לפתיחת המלחמה, שיצרו מצב לפיו מקובל, כי ישראל המתגוננת תוכל להרשות לעצמה מכה מקדימה מבלי שתואשם בייזום מלחמה.

ההצלחה היתה מדהימה, שדות התעופה של האויב שותקו, המטוסים שחנו על הקרקע הושמדו, העליונות האווירית הושגה בתוך שעות מעטות ונסללה הדרך להכרעה.

בחמישה ביוני 1967 בשעה 0700 היו 200 מטוסי קרב של חיל האוויר בדרכם לתקוף את שדות התעופה של סוריה ושל מצרים. ההמראות היו, לפי תכנון מראש, הטיסה התנהלה ב"דממת אלחוט". הכל ידעו בעל-פה את אשר עליהם לעשות. בשעה 0745 נפרצה הדממה, ובתוך שניות מעטות הופצצו המסלולים כולם בעת ובעונה אחת. המטוסים התרחקו כמה קילומטרים, ושבּו לצלוף על מתקנים ועל מטוסים חשופים. בסיום התקיפה התנקזו המטוסים לנתיבי חזרה הביתה – תחילה בגובה נמוך, ואחר-כך, בהתאם ליתרת הדלק, טיפסו לגובה שיוט חסכוני, וגלשו עם טיפות הדלק האחרונות לנחיתה. אין פלא, שנוצרו "פקקי תנועה": לרוב המטוסים נותר אך מעט דלק, חלקם פגועים, והלחץ היה כה רב, עד כי מטוסים, שנחתו תקולים, התבקשו לפנות את המסלול, ולרדת לשוליים, כדי לאפשר לבאים אחריהם לנחות בשלום.

* ראש מטה חיל-האוויר.

תאיל איחן בן־אליהו*

במלחמת ששת הימים) – כל מטוס חשוף לירי מהמטרה, שהוא תוקף, אולם גם ממטרה, הנמצאת בסביבתה.

בנוסף, בשנים 1967-1973 השתנה גם המצב המדיני-ביטחוני מהקצה אל הקצה. ישראל הצטיירה כמעצמה אזורית, עוצמתה הצבאית נתפסה כבלתי־מעוררת, וגבולותיה הבטיחו הרתעה והרתעה. מכלול הסיבות הללו הורידו מעל הפרק הן בתכנון והן בתודעה את האפשרות לשקול מכת־מנע.

תחושת הביטחון היתה כזו שהצבא, ובכלל זה חיל האוויר, לא עמד על כך שיש לבצע מכה מקדימה, ובהעדר מהלך פתיחה יזום על ידינו, אין, כמובן, הפתעה. הדבר הזה ערער את הצורך בכמה ממרכיבי הלחימה, כגון התקפה סימולטנית וגישה נמוכה.

חוזרים להפתעה...

מאז 1973 חזרה לתודעה, במלוא עוצמתה, האפשרות לפתוח במכת־מנע.

דומני, כי תפיסת הביטחון של מדינת ישראל גורסת, שאם האויב ידחק אותנו לדרך ללא מוצא, נשקול בכובד ראש מכת־מנע. שלא כמו בערב מלחמת יום הכיפורים, המצב הגיאור־ביטחוני שב ומצדיק, ואולי אף מחייב במקרים מסוימים, לפתוח במכת־מנע.

השינויים שחלו במלחמת יום הכיפורים

האויב יישם לקחים, שהפיק מתבוסתו בשנת 1967. הוא נקט כמה פעולות, וביניהן פיזור מטוסים, הכנסתם תחת קורת גג, ואלה שנשארו חשופים הורחקו לשדות תעופה רחוקים מעבר לטווח מטוסינו.

המסלולים והמטוסים, החשופים כיעד לתקיפה, הוחלפו בסוללות טילים נ"מ, שפוזרו לאורך החזיתות. במקום שדות התעופה, שהותקפו בששת הימים, הוצבו בתקופת מלחמת יום הכיפורים סוללות טילים. המטרות פוזרו לאורך כמה עשרות ק"מ בלבד בגזרה צרה, מוגנת בחפיפה, בשכבות, על־ידי סוללות של טילים ושל תותחים נ"מ, בתוך המערך הצפוף הזה, שאינו מופתע וזמן תגובתו קצר ביותר, הפרוס בין כוחות בתנועה וחלק נכבד מתוכו נייד.

נגד המערך הזה הוכנה התקפה, שיסודותיה זהים לאלה של מלחמת ששת הימים: גישה נמוכה, התקפה בעת ובעונה אחת בנתיבים מתפצלים, הסמוכים זה לזה עד כדי סכנת התנגשות, היוצרים עקום למידה אצל מערך ההגנה, שכן רוב הכוח החודר בנתיבים קרובים; המטוסים הראשונים מעוררים את ההגנה, והאחרונים – חשופים אליה. כל המטוסים מושכים בעת ובעונה אחת ללא צורך שכן המידרוג בהתקפה אינו מקל על תגובת האויב (כמו

התנאים המוקדמים, שנדרשו למימוש דוקטרינת המלחמה ולהצלחת טקטיקת הקרב, התקיימו במלואם. האויב הופתע, כוחותיו נערכו בשדות תעופה, שנמצאו בטווח טיסת מטוסי הקרב של ישראל, מטוסיו היו חשופים וההתקפה, שנערכה בעת ובעונה אחת על כל שדות התעופה כאחד, מנעה מהאויב להגיב בטרם הסתיימה התקיפה. בכך, הושגה למעשה ההכרעה עוד בטרם הספיק האויב להגיב.

זו היתה הצלחה בקנה מידה היסטורי, שיסודותיה הונחו עוד בימים הראשונים של חיל האוויר, ביצועה נעשה בתנאים אופטימליים, והתגשמותה העמידה את הכוח האווירי במקום ראשון בין זרועות הצבא.

לכאורה, בין מלחמת ששת הימים לבין מלחמת יום הכיפורים התחזקה היכולת לחזור על הצלחת ששת הימים: כמות הפצצות, שנשא כל מטוס, גדלה בממוצע משתי פצצות לשיש – ובמקרים מסוימים לעשר – פצצות למטוס. מערכות הניווט שופרו, נוספו מערכות הפצצה, שלא היו קודם לכן, המטוסים צוידו ביכולת אוויר-אוויר מרשימה גם בהיותם בתצורת אוויר-קרקע.

מה, אם כן, מנע מחיל האוויר להשיג במלחמת יום הכיפורים הישגים דומים לאלה, שהשיג בשנת 1967?

במקרה כזה תתבסס תורת הלחימה על הפתעה, שאין מקום לפרט כאן את שיטתה.

התקפה מדורגת

תיתכן, אם כן, פתיחה יזומה של מלחמה, או מכת-נגד. כך או כך מערך מטרות צפופות, המפורזות על פני שטח קטן יחסית, ומוגנות בחפיפה אינטנסיווית מכל עבר יותקפו לאו דווקא סימולטנית, אלא בצירוף בלתי-צפוי של כל הגישות ובכללן התקפה מדורגת. כבר במהלך הלחימה ביום הכיפורים נוסתה בהצלחה התקפה על סוללות טילים קרקע-אוויר תוך איגוף מצפון – נגד המערך המצרי בתעלה. כוח מוגבל בהיקפו יצא בגישה נמוכה מצפון כשיעדו לכרסם שש סוללות בלבד בקצה המערך הצפוני לאורך התעלה.

העליונות האווירית הושגה בהדרגה, מומשה בשלבים בתנאי שטח מוגבלים ולפרקי זמן מוגדרים.

תהליך השגת העליונות האווירית הוא מעתה גמיש, ומנצל יתרונות יחסיים בגזרות צרות הן מבחינת פרופיל הטיסה, שימוש באמצעים תומכים ויצירת תמונת מצב עדכנית להמשך ההתקפה.

תוקפים גם מהגובה

הניסיון הראשון בתקיפה מהגובה נעשה כבר במלחמת ההתשה, בעשרים ביולי 1970. לקראת סיום מלחמת ההתשה נערכו מטוסי פנטום להתקפה מהגובה במבנים להגנה הדדית ביניהם נגד טילים קרקע-אוויר באמצעות מכלים ללוחמה אלקטרונית, שנשאו עליהם.

ההצלחה היתה חלקית, המטוסים הגיעו למטרות, זיהו אותן, ותקפו אותן בהצלחה. אולם, איבדנו במהלך התקיפה מטוסים. בגישה מהגובה יכול הטייס להבחין בתמונת האויב לקראתו ומסביבו, והוא משוחרר לתמרון, להתחמק, ולזהות מטרות וכו'. ההתקפה מתואמת תוך תגובה גם נגד מטרות, שלא תוכננו מראש. פטרול, גישה, חדירה ותקיפה מהגובה.

סיכום

מלחמת יום הכיפורים מהווה תפנית מכרעת בשינוי תורת הלחימה של חיל האוויר. התפנית נבעה מכך, שנוצרו שינויים בכל ממדי הפעולה של חיל האוויר החל מהמציאות הפוליטית-ביטחונית, דרך חידוש

עמוק בממד האיום, שיטת ההגנה של האויב, המודיעין ומשך הלחימה. במאמר עסקנו בתקיפה להשגת עליונות אווירית, לא עוד רצינול שרשרת אחד ויחיד, הנובע ממכת-נגד ומהפתעה נגד מטרות מפורזות, אלא גמישות, שילוב ומדרוג בהתקפה לניצול כל מערכת וממד תומך אפשרי.

לאו דווקא גישה נמוכה, לאו דווקא חשיפה מזערית, לאו דווקא תקיפה בעת ובעונה אחת, בכל ממדי ההתקפה האווירית עברנו מפרופיל קשיח, מוכן ומתוזמן מראש לפרופיל גמיש, משתנה, מגיב, נשלט ונתמך מערכתית.

השינוי מאפיין לא רק את הנושאים שהוזכרו במאמר, את אלא בכל שטחי הפעילות של חיל האוויר, לוחמה באוויר, לוחמה בתנאי אור ומזג אוויר מיוחדים, שיטות לסיוע ולאמנעה, חילוץ, הגנה מקומית ולחימה בים. אכן, תפנית משמעותית.

האם הופקו לקחים בלוחמת יבשה?

תאיל (מילי) שמעון נווה ואביתר בן צדך

כוחות מזוינים הנם מערכות מקצועיות פעילות, שיש להן תקופות של פעילות מבצעית, של אימונים, של מלחמות ובעיקר של הפקת לקחים בעקבות פעילותן. כל זה נעשה לאור תורה מערכתית כוללת, המאפשרת לארגונים כה מורכבים למלא את ייעודם, ולהשתפר. תורה זו מושתתת על עקרונות אוניברסליים, ועל ניסיון ייחודי של כל אומה מול אויביה ובזירות לחימתה. מתפיסה מערכתית זו נגזרים מבנה הכוחות ותורת תפעולם, היא תורת הלחימה, וכמובן האימונים. כך, נוצר חוג כמעט סגור, המזין את עצמו בלקחים, המיתרגמים לתורת לחימה, לבניין כוח ולתורת אימונים.

מטבע הדברים, כל פריצת דרך טכנולוגית יכולה להשפיע על כוחות מזוינים, ובעיקר כשמדובר בהבקעה משמעותית, "המשנה סדרי בראשית". הוא הדין במלחמות, אך סביר, כי השפעתן תהיה קטנה מהנראה לעין. זאת, כיוון שכוחות מזוינים מכינים את עצמם למלחמה כשיגרה, ונכנסים

אליה מדי פעם כאשר כושלת המדיניות, ואינה יכולה להשיג את מטרותיה מבלי להשתמש בכוח צבאי, או כאשר אין המדיניות יכולה למנוע מלחמה.

כמערכות מקצועיות, בוחנים הכוחות המזוינים בהתמדה את דרכם, ומתקנים בה תיקונים קלים, כדי להתאימה למציאות המשתנה – כמו תיקונים קלים, המוכנסים מדי מפעם במסלול חללית, הנשלחת ליעד מרוחק. ניתוח העבר של הארגון ושל ארגונים דומים לו – כמו לימוד היסטוריה – אינו נועד לשפר את העבר, אלא להתאים את הארגון לקראת אתגרי העתיד. המתעלם מהפקת לקחים חוטא בבזבוז משאב יקר, שאמצעים רבים הוצאו להשיגו.

לכן, תחקירי אירועים – אימונים, ביטחון שוטף, תרגילים וכ"ב – הנם הכלי החשוב ביותר בידי הצבאות להתכונן לעתיד משום שהבנת העבר והבנת ההווה מעשירות את הידע, ומנחילות אותו בצורה אחידה לכל הארגון. הפקה מתמדת של לקחים מכל פעילות של הכוחות המזוינים הנה

חלק בלתי נפרד של הפעילות הצבאית. הפקת הלקחים משמשת כלי חשוב בהבנת המציאות, בהתאמת הכוחות המזוינים אליה ובהתפתחותם.

בהעדר מסגרת תודעתית מקצועית קבועה, נעשה ניתוח המלחמות ללא שיטה ובכלים לא נכונים, והוא מתבדר. בין המסגרת התורתית ובין הפקת לקחים מהאירוע יש אינטראקציה – התורה מספקת כלים תודעתיים לנתח בשיטתיות ובצורה מדעית את האירוע; ומה שמופק מהאירוע נוסף כנדבך לידע המקצועי.

מלחמת יום הכיפורים נתפסת כאירוע חשוב ביותר בתולדות המלחמות; ולכן, גם ככזו ששינתה הרבה בתורות הלחימה.

בדיקה מעמיקה של השפעתה על שלושה צבאות – צה"ל, צבא ארצות הברית והצבא האדום של ברית המועצות – מלמדת, כי בתחום התורתי לא היתה אירוע כה חשוב. אדרבא, צבאות, שלמדו ביסודיות את זירת הלחימה ביבשה, לא הופתעו, ולא נצרכו לשנות דראסטית את מבנה כוחם ואת תורת לחימתם.

יחסי הכוחות בחזית המצרית עם פרוץ מלחמת יום הכיפורים

(לפי אברהם אדן, "איכות וכמות במלחמת יום הכיפורים",
באיכות וכמות, מערכות, 1985, ע' 271)

צה"ל	צבא מצרים
כוחות התעסוקה	5 דיוויזיות בדרג התוקף
460 לוחמי חי"ר	80,000 לוחמים
85 טנקים	1,200 טנקים
28 קני ארטילריה	1,150 קני ארטילריה
	40 משמידי טנקים ותותחים נ"ט
	660 משגרים נ"ט סאגר
	400 תול"רים
	2,200 מרנ"טים RPG

● החי"ר ומבנה הכוח

אחת הבעיות של כוחות היבשה של צה"ל נבעה מכך, שמבנה הכוח וארגונו לא אפשרו שילוב של איכויות טקטיות, המתבטאות במרכיבים החיליים. בהקשר הזה היה החי"ר תורפה בולטת.

בניין הכוח של צה"ל עד מלחמת יום הכיפורים חסר פרופורציות, למרות שהכל דיברו על מבנה של כוח משולב ללחימה. בסיכומו של דבר, המבנה הזה של עוצבות צה"ל לא התאים ללחימה באוקטובר 1973 מול סוריה ומול מצרים, שפעלו בשיטה כמרסובייטית. לעומתם לא יצר צה"ל יכולת אמיתית לקרב משולב בגלל אי-הבנה של הלוחמה נ"ט ובגלל אי-מיכון החי"ר. כך, היה החי"ר לחולשה מערכתית.

החי"ר הוזנח כיוון שלראשי צה"ל היתה תפיסת עולם בעלת דגשים טנקרצנטריים, שביטלה את החי"ר, והעדיפה עליו כוח בלתי-מאוזן של טנקים.² לכן, החי"ר לא מוכן, ולא היה לו ציוד מתאים ללחימה. בעיקר, הוא חסר אמצעים מודרניים נגד טנקים. כיוון שהחי"ר נותר ללא מיגון, ללא מיכון וללא אמצעים נ"ט, הוא לא התאים

לצה"ל ציוד לחימה בכמויות אדירות כבר מעיצומה של הלחימה. אמצעי-הלחימה הללו היו זמינים כיוון שעם תום מעורבותם בדרום-מזרח אסיה נותרו האמריקנים עם עודפים עצומים של אמצעי-לחימה, וגם כיוון שתעשיית הביטחון האמריקנית החלה להיקלע למשברים, והעדיפה למכור ציוד לחימה ומערכת-נשק במחיר נמוך, כדי להיחלץ ממצוקתה.

אחרי המהפכה הכמותית, שנעשתה בו בימי הרמטכ"ל מרדכי גור, לא השתנה מבנה הכוח היבשתי של צה"ל מאז 1975 ועד היום, גם לא כשהוקמה מפקדת חילות השדה באמצע שנות השמונים. במונחי הזמן, זו היתה תשובה נכונה לבעיות, שצה"ל גילה במלחמה ואחריה, וגישה מערכתית מפוקחת, שראתה היטב את האינטראקציה בין התשה לבין תמרון: כדי לקיים יכולת לתמרון אופרטיביות וללחום ברציפות, צריכים כוח משוריין במבנה של עוצבות כבדות. אלא שההזדמנות לא נוצלה לבנייה מאוזנת יותר של הכוח היבשתי, כדי להתגבר על תקלות, שהתגלו במלחמת יום הכיפורים ובמלחמות אחריה.

רשמית, לא היה שידוד מערכות תורתית בצה"ל אחר מלחמת יום הכיפורים. תפיסת המגננה האופרטיביות של ישראל קרסה, אך הפריסה החדשה לאורך הגבולות – במלחמת ההתשה, שפרצה אחרי מלחמת יום הכיפורים, ואחרי יישום ההסכמים להפרדת הכוחות – חייבה את צה"ל לעסוק הרבה בהגנה טקטית. עם זאת, יש לציין, כי אירועי המלחמה לא נבדקו, וצה"ל לא הפיק לקחים מכישלון המגננה ברמת הגולן ובסיני, ולא עשה כל שינויים תורתיים בתחום הזה. לדוגמה – נושא חשוב שונה רק חמש-עשרה שנה אחרי המלחמה, ולא בעקבותיה.

● כמות ולא רק איכות

השינוי המערכתי הבולט ביותר בצה"ל עקב המלחמה היה הגדלת סדר הכוחות בכוחות היבשה שלו. במלחמה הבינו ראשי מערכת הביטחון בראשונה את ערך הכמות כאשר צה"ל ניצב בכוחות מעטים מדי מול עוצמה אדירה של המצרים, של הסורים ושל כוחות המשלוח הערביים. אחרי המלחמה צוטט משה דיין, שר הביטחון, כאומר, כי המשגה היה מיעוט הכוח.¹

כתוצאה מכך הושקע מאמץ אדיר בהגדלת כוחות היבשה. בפרוץ מלחמת יום הכיפורים היו בצה"ל שש מפקדות של אוגדות קבועות ומפקדה אחת של אוגדה משמיתית*. אחרי המלחמה דיווח המכון הבין-לאומי למחקרים אסטרטגיים בלונדון (IISS), כי סדר הכוחות של צה"ל גדל מאוד לעומת סדר כוחותיו בפרוץ המלחמה. את בניין הכוח אחרי יום הכיפורים אפשר סיוע נדיב מאוד של האמריקנים, שסיפקו

* אוגדת תתי-אלוף רפאל איתן ואוגדת אלוף דן לנו בפיקוד הצפון; אוגדת אלוף משה פלד בפיקוד המרכז (כולן לחמו ברמת הגולן); אוגדת סיני של אלוף אלברט מנדלר, אוגדת הפלדה של אלוף אברהם אדן ואוגדת אלוף אריאל שרון בפיקוד הדרום (כולן לחמו בסיני בצירוף אוגדת פלד, שהיתה עתודה מטכ"לית, וירדה דרומה עם תחילת מתקפת-הנגד בגולן) ומפקדת האוגדה של אלוף מנחם מרון, שגם היא היתה בחזית הדרום.

כיצד לכרוך זאת בתכנון, ולא בנה יכולת שלמה לתמרן, אלא רק העצים אחד מממדיה.

ארצות-הברית

בפועל, לא השפיעה מלחמת יום הכיפורים משמעותית על המערכת האמריקנית – למרות שהאמריקנים משלמים מאמצע שנות השבעים מס-שפתיים להפקת

הלקחים-כביכול מהמלחמה.⁴ מלחמת יום הכיפורים פרצה כאשר הכוחות המזוינים האמריקניים היו בתהליך יציאתם מוויטנאם ומזירת דרום-מזרח אסיה. באותו זמן החלו האמריקנים להתמקד שוב בשדה המערכה האירופי, בברית נאט"ו ובהתמודדות מול הצבא האדום הסובייטי ומול כוחות ברית ורשה. מיד אחרי מלחמת יום הכיפורים רצה גנרל ויליאם דֵּפּוּוּי (Dupuy), ראש פיקוד ההדרכה והתורה של צבא ארצות-הברית (TRADOC), לספק תפיסת לחימה, שתתאם לצורכי הסביבה המערכתית האירופית.⁵

הביטוי המובהק של הדרך האמריקנית ללימוד מלחמת יום הכיפורים הוא תקנון השדה FM-100-5 – מבצעים, שכתב הצוות של דֵּפּוּוּי בשנת 1976. התקנון הזה נכתב בחופזה מתוך רצון להשתחרר ממורשת ויטנאם, ובמהלך כתיבתו פרצה מלחמת יום הכיפורים. האמריקנים שקדו ללמוד במלחמת יום הכיפורים ואחריה מצבור עצום של היבטים טכניים, שנאספו במהלך הקרבות על מערכות-הנשק הרוסיות, שצה"ל לחם בהן, וחלקן אף נפלו שלל בידינו, ועל מערכות-הנשק האמריקניות, שהפעיל צה"ל. איסוף המידע לווה באמירות שונות של האמריקנים לגבי חשיבות לקחי המלחמה לכוחותיהם המזוינים. שתי התופעות הללו – הקרבה למלחמת יום הכיפורים ומס השפתיים, ששילמו האמריקנים ללקחי המלחמה – יצרו מיתוס, כאילו תורת הלחימה האמריקנית נבעה ממלחמה זו, ולא היא.

למרות זאת, בעקיפין, תרמה מלחמת יום הכיפורים לשינוי אדיר במחשבה

• הבקעה

משנת 1974 הודגשו מאוד בצה"ל ההכנות להבקעה. ההיערכות החדשה של צבאות ערב בגבולות אילצה את צה"ל להתמודד עם הבקעה טקטית של מערכים מבוצרים. הצבא הקדיש לה זמן ואמצעים רבים בוויכוחים, בפיתוח תורת לחימה, באימונים ובהרחבה ניכרת של מערך ההנדסה, כדי שיוכל להתמודד עם הסוגיה.

אולם, עלינו לשאול, האם זה תוצר של המלחמה, או שמא זו אינה אלא תגובה למה שנוצר אחריה?

מכל מקום, בפיתוח תורת ההבקעה הטקטית לא היה שום חידוש: במתכונת זו קיימים תורת לחימה ואמצעים כבר מהמערכות במדבר המערבי במלחמת העולם השנייה.

• הפעלת סיוע האש

הסיוע ההתקפי של חיל האוויר, שהנו יסוד חשוב בלוחמה מודרנית, היווה בעיה כיוון שכוחות היבשה לא למדו אותו, ולא למדו כיצד לשלב את הכוח האווירי כחלק אינטגרלי מהלוחמה המערכתית המשולבת. למעשה, הפעלת הכוח האווירי נדחקה לשוליים, מתוך ראייה שגויה, כי הוא מפלט של ההזדמנות האחרונה כאשר הכוח היבשתי נתקל בבעיות, שאינן יכול לפתור בעצמו. גם הגישה – נשתמש בכוח האווירי בבוא הזמן – מעידה על הכנות לאנאותות לקראת הבאות. ואכן, כשהגיעה שעת המבחן, ועוצבות השריון של צה"ל נתקלו בבעיות קשות, שלא יכלו להתגבר עליהן (גם כיוון שהארטילריה של צה"ל היתה נחותה כמותית) התברר לכוחות היבשה, כי חיל האוויר נתקל בקשיים לסייע לכוחות כיוון שנשלל ממנו חופש הפעולה מעל לזירת הלחימה.

עד מלחמת יום הכיפורים, ובעיקר אחריה, נבעה היוזמה לקביעת נהלים לשיתוף פעולה אוויר-קרקע מחיל האוויר, וכוחות היבשה נגררו אחריו ככפויי-שד. בעקבות המלחמה פיתח צה"ל גישה לא-מאוזנת לנושא האש הארטילרית. עקב הגידול המשמעותי בכמות עוצבותיו, גדלה מאוד כמות יחידות הארטילריה. מעבר לכך הגביר צה"ל את ממד האש מבלי להבין

לשרוד בשדה הקרב המודרני, וחלקו במלחמה היה שולי. אלא שחסרונו הורגש מאוד בשדה הקרב כיוון שהאויב הפעיל סוגים שונים של חי"ר במשימות ייחודיות, שהפריעו לעוצבות המשורינות של צה"ל לפעול בחופשיות, וגבו מהן מחיר דמים.³ אחרי מלחמת יום הכיפורים נוצר בצה"ל בולמוס לשלב את החי"ר בלחימה ביבשה. לכן, מיכנו את כל החי"ר, בסדיר ובמילואים – כולל יחידות, שנועדו במהותן להיות חי"ר קל, כמו יחידות הצנחנים – שצוידו בנגמ"שים M-113. הנגמ"ש הזה נכנס לשירות מבצעי בצה"ל בשנות השבעים, לפני מלחמת יום הכיפורים. רק אחרי מערכת שלום הגליל הבין צה"ל, כי הנגמ"ש אינו מתאים לנייד חי"ר בסביבת הלחימה. במיכון הלא-בררני של החי"ר היתה תקלה חמורה. יש כמה סוגים של חי"ר:

- חי"ר כבד (הידוע בשם חרמ"ש), פועל בהקשר טקטי עם שריון. חי"ר כזה יכול לתת תפוקות רק בהקשר לפעילות משורינת.
  - חי"ר קל עתיר באמצעים נ"ט, קל ונייד.
  - כוחות ניידים – מוטסים ומושטים – בעלי ניידות אופרטיבית, היכולים להעמיק את שדה המערכה באמצעות הכלים, לתובלתם – מטוסי תובלה, מסוקים ואמצעים להחפה.
- אלא שהמיכון הלא-בררני של החי"ר נטרל את שלוש האיכויות הללו, שכל אחת מהן חיונית בהקשר המערכתי.

• לוחמה נ"ט

חי"ר ללא כלים נ"ט הוא כוח נכה. זו היתה אחת הבעיות של צה"ל במלחמת יום הכיפורים. אחריה קנו כמויות עצומות של אמצעים נ"ט, כמעט בבולמוס, שניקה את המדפים של יצרני הנשק. ואכן, הלוחמה נ"ט מבוססת על הרוויית אזור הלחימה בטילים זולים, המוניים וקלים לתפעול. אולם, כיוון שצה"ל לא הבין לאשורה את חשיבות הנושא, הוא לא למד את החרים. בישראל לא השלימו את הקנייה המאסיווית של אמצעים נ"ט בתפיסה ארגונית ובתפיסה תפעולית נכונות. המערך ללוחמה נ"ט נבנה אקראית, ולא התאים למשימתו. גם את זה למד צה"ל רק במערכת שלום הגליל.

הגידול בסדר הכוחות היבשתי של צה"ל אחרי מלחמת יום הכיפורים

(לפי "המאזן הצבאי" של המכון הבין-לאומי למחקרים אסטרטגיים בלונדון, IISS)

1980	1974	1972	
			עוצבות
24	10	14 (4)*	חטיבות משורינות
9	9	14 (5)*	חטיבות ממוכנות
9	9	5	חטיבות ח"ר
5	5	6 (1)*	חטיבות צנחנים
9	3	3	אגדים ארטילריים
			כוח-אדם
15,000	15,000	11,500	צבא קבע
**120,000	98,000	38,000	גיוס חובה
240,000	250,000	215,500	מילואים

הערות

* בסוגריים – עוצבות סדירות.
** כולל נשים.

הצבאית האמריקנית: בתחילת שנות השמונים כבר היתה לאמריקנים תפיסה אופרטיבית חדשה, שאותה הם לא למדו ממלחמת ויטנאם ולא ממלחמת יום הכיפורים – והיא הקרב המערכתי (Air Land Battle). פרסום התקנון של דפּוּוי, שהושפע כביכול ממלחמת יום הכיפורים, יצר מהומה רבה באמצע שנות השבעים עוד בטרם יבשה הדיועל התקנון. האמריקנים הבינו, כי התקנון הזה ארכאי ויסודו בטעות כיוון שהדגיש דבר חלקי, אך לא ראה את הבעיה במלואה. הצוות של דפּוּוי הבין, כי מול החשיבה המערכתית הסובייטית, המדגישה את רציפות הלחימה ואת עומק המערכה, יש להציג שיטות חדשות, אך לא הבין את כל הסוגיה, והסתפק בניתוחים קלושים, שלוו בעשרות טבלאות של מידע טכני מסוגים שונים. אלא שפרסום כזה, שהיו בו ליקויים תפיסתיים יסודיים, אינו יכול להתקבל במערכת מקצועית, והיא הגיבה בביקורת חריפה ביותר על השיטה ועל התורה שהוצעה.

הביקורת האמריקנית על התקנון של דפּוּוי הניעה דינמיקה מחשבתית וארגונית בארצות-הברית, שהביאה לפיתוח תורת הקרב המערכתי בשנים 1980-1981 בידי הצוות של גנרל דון סטארי (שירש את דפּוּוי בתפקיד ראש פיקוד TRADOC). אך לפיתוח הקרב המערכתי, שנוסה בהצלחה במלחמת המפרץ השנייה, אין שום קשר ישיר עם מה שאירע במזרח התיכון באוקטובר 1973.

הצבא האדום

הסובייטים נמצאו באוקטובר 1973 אחרי כשבע-שמונה שנים של "רנסנס" במחשבתם האופרטיביות. בתקופת כרושצ'וב אימצו הסובייטים את האופציה הגרעינית כאפשרות בלעדית לעימות בין-גושי. מדיניות כזו דיכאה את המחשבה האופרטיביות. מה עוד שההנהגה הסובייטית טיהרה את שורות הכוחות המזוינים מכל מי שלא הסכים עם דרכה. אחרי הדחת כרושצ'וב חזרו הסובייטים לאסטרטגיה של תגובה גמישה⁸, ושבּו לפתח את המחשבה

בישראל. בניגוד לאמירה המקובלת, הערבים לא הפעילו תפיסה סובייטית בלחמתם, אלא השתמשו בגרסה, שהותאמה בכישרון רב ליכולתם ולזירה.

• מערכה אווירית

הסובייטים הבינו את האסימטריה בעוצמות האוויריות של ישראל ושל מדינות ערב, ששיאה היה במלחמת ששת הימים. אך הם הבינו גם, שישראל מפעילה את חיל האוויר שלה כחיפוי למערכת אופרטיבית ואסטרטגית, שאינה מתפקדת כיאות. כיוון שלחיל האוויר הישראלי יש אוריינטציה התקפית – הם הציעו לגרותו לתקוף באזורים, שנתפסו כאזורי תורפה ערביים, ושם הכינו לו מארבים מתוכננים, שגררו את התמרון להתשה. זה נעשה, בעיקר, סביב הסיוע ההתקפי – חיל האוויר נשלח לסייע לעוצבות היבשה של צה"ל, שנקלעו למצבי נחיתות מול הכוחות הערביים. חיל האוויר תקף מהאוויר עוצבות ערביות, שתקפו את מערכי צה"ל, אך העוצבות הערביות הוגנו במסך כבד של אמצעים נ"מ, שכתשו את חיל האוויר הישראלי.

האופרטיביות. בשנים 1966-1967 הניב הרנסנס הזה גל אדיר של כתיבה בעניינים אופרטיביוניים. גנרלים רבים, וביניהם קרופצ'נקו, בגרמיאן, בבדג'ניאן, לוסיק, מרינסקי, רימסקי-קורסאקוב, זכארוב ואחרים, פרסמו עבודות בתחום הזה, ועוררו מחדש ויכוחים תורתיים. במקביל נמצא הצבא האדום בעיצומו של תהליך פיתוח טכנולוגי, שהשלים את התפיסות שפותחו. בשנים הללו נבנו הכוחות המוטסים, ופותחו הטנק הקל BMP, טנקים מתקדמים, ארטילריה מתנייעת וכי"ב.⁹

לפיכך, לא שינתה מלחמת יום הכיפורים דבר בתורת הלחימה של הצבא האדום ובתפיסותיו. יתר על כן, העובדה החשובה ביותר אינה עד כמה עורבו הסובייטים בהכנת הצבאות הערביים למלחמת יום הכיפורים, אלא העובדה שעורבו בפיתוח התפיסות המערכתיות של הערבים. את מלחמת יום הכיפורים למדו הסובייטים זמן רב לפני פרוץ המלחמה על-ידי לימוד מעמיק של צבאות ערב ושל צה"ל; ולאור לקחים הכינו את צבאות ערב ללחימה

● **לוחמה נ"ט**

התורה הסובייטית, שהותאמה לצבאות ערב לצורך המתקפה באוקטובר 1973, הדגישה בצורה אופיינית לסובייטים את הבנייה המדורגת של ההתקפה. יחידות הח"ר צלחו בשלב הראשון, וייצבו ראשי-גשר. רק אז העבירו את השריון שלהן. בשלב הבא – שכנראה, לא אידע באוקטובר 1973 – צריכות היו להגיע העוצבות הכבדות, ולחצות את התעלה מזרחה. כך גם היה בזירת הגולן – הפריצה מערבה נעשתה בידי דיוויזיות הח"ר הסוריות, ורק אחר כך הוכנסו למערכה יחידות של דיוויזיות השריון הסוריות.

כדי שהח"ר הערבי יוכל להחזיק מעמד בשדה הקרב, הוא צויד בשפע של אמצעים נ"ט. הצטיידות זו נועדה לבטל את היכולת הגבוהה של השריון הישראלי; וגם נבעה מהכרה סובייטית עם התפיסה הישראלית, כי הטנק הנו הנשק הטוב ביותר נ"ט. שוב, בהתמודדותם עם עדיפות השריון הישראלי פעלו צבאות ערב באותה תפיסה מערכתית, שהתישה את חיל האוויר הישראלי: השריון הישראלי פותח להתכתש עם יחידות הח"ר, שלכאורה היו חלשות לגביו, אך הוגנו היטב בכמויות אדירות של אמצעים נ"ט, ונכתש. שפע של כלים זולים ופשוטים נ"ט יצר לשריון הישראלי בעיה חמורה של התשה, ששללה ממנו את יכולתו לתמוך.

● **הפקת לקחים**

כיוון שמלחמת יום הכיפורים לא התנהלה בצד הערבי לפי דוקטרינה סובייטית, לא היה לסובייטים מה להפיק ממנה בתחום המערכתית. לעומת זאת, המלחמה שימשה שדה ניסוי לאמצעי-לחימה רבים, שפיתחה ברית-המועצות בסוף שנות השישים ובתחילת שנות השבעים – כמו טיל נ"ט סאגר, כמו טילים קרקע-אוויר, כמו טנקים T-62 ועוד. בנוסף, למדו הסובייטים מהמלחמה הרבה עניינים טקטיים וטכנר-טקטיים – כפי שמעידה הכתיבה העצומה בעיתונות המקצועית הסובייטית מיד אחרי

המלחמה, שרובה דן בנושאים הללו, ולא בתפיסה המערכתית.

בתחילת שנות השמונים עברה המחשבה המערכתית הסובייטית שיודו מערכות. בטעות, ניתן לשייך גם זאת להשפעה של מלחמת יום הכיפורים, ולא היא. המדובר במהפכה של **קבוצת התמרון האופרטיבי (OMG)**, שפיתח ניקולאי אוגארקוב. קבוצת התמרון האופרטיבי הנה מענה לבעיות, שהציב בפני ברית-המועצות קרב אוויר-יבשה. עיון בספרות המקצועית הסובייטית מלמד, כי הוויכוחים הרבים סביב פרסום התורה והתקנון האמריקניים הביאו את הסובייטים להתעשת לפתע. הם הבינו, כי האמריקנים פיתחו תשובה הולמת לתפיסה המערכתית העמוקה של ברית-המועצות, ומצאו לה מענים מסוכנים ביותר. הפיתוח של אוגארקוב הנו שלב בהתפתחות של התורה המערכתית הסובייטית, שהחלה עוד בשנות העשרים, ונתקלה בראשונה אחרי כשישים שנה בחשיבה אופרטיבית עוינת, שיכולה לגבור עליה. לכן, כפי שקשה לשייך את התפתחות החשיבה המערכתית האמריקנית (שביטויה הנו קרב אוויר-יבשה) למלחמת יום הכיפורים, כך קשה לייחס את קבוצת התמרון האופרטיבי (שהיא התגובה הסובייטית לקרב אוויר-יבשה) למלחמת יום הכיפורים.

סיכום

למרות שבישראל נחשבת מלחמת יום הכיפורים לאירוע חשוב ביותר, אבן-דרך בתולדות המדינה ובתולדות צה"ל, קשה לראות את השפעתה הגדולה על תורת הלחימה ביבשה בארץ ובעולם. לגבי צבאות אחרים, ובעיקר של ארצות-הברית ושל ברית-המועצות, המלחמה היתה אירוע שולי, שעיקר חשיבותו כשדה ניסוי לאמצעי-לחימה חדשים. ואילו גם בצה"ל לא פותחו בעקבותיה תורות חדשות, ששינו את תורת הלחימה, או חידשוה, או שהשפיעו על בניין הכוח.

הערות

תודתנו למאגר צבאות זרים על שיתוף הפעולה ועל המידע.

1. משה דיין, 1976, **אבני דרך, אוטוביוגרפיה**, ירושלים: עידנים, עמ' 685-686; אלי זעירא, 1993, **מלחמת יום כיפור**, תל-אביב: ידיעות אחרונות, עמ' 57-59, 63.
2. ראו ד"ח "ועדת [יהושע] נבר", אג"ם/מה"ד/היסטוריה, **ההגנה על רמת הגולן תורות ותפישות** (מנ 317), 28 בינואר 1990, עמ' 7, 9, 13, 14. הדבר נשנה במלחמת שלום הגליל – ראו מטכ"ל/אגה"ב/ת"ל ומפקדות, **מלחמת של"ג: מקבץ עדויות בנושאי ת"ל**, יולי 1991, עמ' 50-62.
3. ראו דיון על שילוב הח"ר הישראלי בלחימה אצל Jonathan M. House, **Toward Combined Arms Warfare: A Survey of 20th Century Tactics, Doctrine and Organization**, Ft. Leavenworth, KS: Combat Studies Institute, Research Survey No 2, pp. 176-9 והשוואה לח"ר המצרי במלחמת יום הכיפורים – בעמוד 177 אצלו.
4. גנרל דפווי, ראש TRADOC, תיארו את השפעת המלחמה על כתיבת התקנון במכתבו לגנרל F. B. Weyand, רמטכ"ל צבא ארצות-הברית, 18 בפברואר 1976. הפיקוד הזה הוקדם ביוני 1973 – מיד לאחר סיום המלחמה בוויטנאם.
5. על השיטה של איסוף מסקנות מכמה מקורות וצירופן יחד ללא בחינה מדוקדקת – "סיר המרק" – ראו במכתב של גנרל דפווי לתפוצה גדולה של גנרלים בצבא ארצות-הברית, 23 ביולי 1974.
7. ראו, למשל, Headquarters, Department of the Army, **FM 100-5 Operations**, Washington, DC, July 1 1976, pp. 2-1—2-3.
8. המונח "תגובה נמישה" הנו אמריקני, ועוצב בהשראת מקסול טיילור וצוותו. המונח התואם הסובייטי, שפותח בשנות השישים המאוחרות ובשנות השבעים, היה "תמרון אופרטיבי לנטרול יכולת גרעינית" (protivo iadernyi maneuver).
9. על התפתחות התורה המערכתית הסובייטית, ראו פרקים 7-8 אצל David M. Glantz, **Soviet Military Operational Art: In Pursuit Deep Battle**, London

איי-יודאות בתכנון

הבכלת-ינודע

לעולם אינך יודע
עד שניסית.
לעולם אינך מנסה,
אלא אם ניסית באמת.
אתה מתאמץ ככל האפשר,
אתה עושה כמיטב יכולתך.

אם עשית כל שתוכל,
ועדיין "נכשלת" –
האמת היא, אם כך,
שלא נכשלת כלל.

כאשר אתה שואף לממש את חזונך,
יהיה אשר יהיה,
אתה גדל עם השאיפה;
אתה לומד מהתנסות;
אתה זוכה מתוך העשייה.

ליין פרסונס

במלחמת יום הכיפורים
אירעו בראשונה
בהיסטוריה קרבות
ימיים, שלא באמצעות תותחים –
אלא בטילים – ובטווחים של
כארבעים וחמישה ק"מ מהאויב,
פתח אלוף (מיל') בנימין תלם את
הרצאתו על מלחמת יום הכיפורים
והשלכותיה ביום עיון בין-לאומי,
שהתקיים בירושלים כשנתיים

לאחר המלחמה. "ספינות הטילים
הערביות היו רבות יותר ביחס של
כמעט שתיים לאחת לעומת
ספינותינו, ולטילים סטיקס
שברשותן היה טווח כפול מטווח
הטילים הישראליים גבריאל.

למרות זאת, לא נפגעו כלי-שיט
ישראליים, והוטבעו כמעט כל כלי-
השיט של האויב, שבאו אתם
במגע."

לסיכום, ציין האלוף, "תפיסת
הלחימה הימית של חיל הים
הישראלי היתה מקורית, וישראל
הפכה למדינה הראשונה לאחר
ברית-המועצות, שפיתחה מערכת
מבצעית של ספינות טילים."

בתפיסה זו, מעבר למקורות
הטכנולוגית ולתעוזה לשים מבטח
במערכות אלקטרוניות להגנה,
שמעולם לא נוסו, היה ביטוי לרצון
העז לפתח תורת לחימה ומערכת
מבצעית של ספינות טילים, שלא
היתה כדוגמתה בעולם המערבי.

* חיל הים

** אלפרד תיר מהן, השפעת העוצמה הימית
על היסטוריה, 1783-1660, מערכות, 1985.

הלחימה בזירה הימית נועדה משחר
ההיסטוריה, לתמוך בשני מישורים משיקים
ומנוגדים. מחד גיסא, כבסיס לפעולות
לחימה צבאיות ביבשה, להעברת כוחות
צבאיים, להעברת סחורות ולהגנה על נתיבי
השיט; ומאידך גיסא, בד בבד למנוע מהאויב
את כל היתרונות האלה. הלחימה בזירה
הימית כוללת את הקרבות בים ואת הקרבות
הימיים המתרחשים בים, אך לא רק שם.
ראויה לציון מיוחד א-סימטריה בין הים
לבין היבשה (הנכונה גם ליחס אוויר-יבשה)
– גם מקור הכוח הימי ביבשה, שבה נבנה
הכוח הימי. כוח ימי זקוק לבסיסים ביבשה,
אך מדינה יבשתית אינה זקוקה לים. למרות
זאת, השליטה בזירת הלחימה הימית היתה
תמרוך היסטורי ליכולת המדינות.

לפי ההיסטוריון האמריקני אלפרד תיר
מהן:

השליטה בים היא מטרה ברמה
הצבאית, הבאה לשרת את המדיניות
כאמצעי לפיתוח כלכלי, כאשר מעמדה
של המדינה נקבע על-פי כלכלתה
ושליטתה בים.**

שליטה בים פירושה, בין השאר, ביטול
הסכנות לתעבורה הימיר ("ים פתוח").
שליטה כזו משיגים רק על-ידי מיגור האויב
והשמדתו. במקורו כוון המשפט הידוע,

המכ"ם המסורתיים נוספו מערכות סבילות לגילוי ולאיתור מכ"מי אויב, שאפשרו גילוי מבלי להתגלות בטווחים גדולים יותר. שולבו סוגים שונים של מכ"ם לגילוי ולבקרת-אש. אמצעי הלחימה החדשים דרשו פיתוח תורת לחימה חדשה: כיצד, מתי ובאיזו שיטה להפעילם על-מנת לאפשר את מיצוים – קרי, יכולת מרבית לגלות את האויב, ולזהותו מבלי להתגלות. בתקיפה שולב אמצעי חדש, טיל ים-ים גבריאל.

אימות בקרב

האם הטכניקות, שנקבעו לתפעול, להדרכה ולאימון המפעילים, הן הטכניקות המתאימות? התשובה יכלה להינתן רק בקרב – בזירת המלחמה האמיתית.

אין ספק, הגורם השלישי, אמצעי המיגון, היה המורכב, החדשני והנועז ביותר. על רקע אסון המשחתת אילת ועל רקע ההערכה, כי הטיל המאיים, סטיקס, מסוגל לפגוע גם במטרות קטנות, נדרשה שיטה להגן על הספינות החדשות. פותחה "מטרייה אלקטרונית", שכללה אמצעים לאיתור ולהתרעה על איום טיל וכי"ב. השאלה המרכזית היתה, האם, אכן, יש לטיל הרוסי ראש ביות, שפועל בגישה שהוערכה; והאם המתודולוגיה, שנקבעה להטעייתו, אכן, תטעה אותו?

- **אמצעים (נייחים וניידים) לגילוי ולתקיפה** – שקבעו את היכולת לאתר את האויב ולהשמידו.
- **אמצעים (מכניים ואלקטרוניים) למיגון** – שקבעו את יכולת השרידות על-ידי הטעייה ועל-ידי הגנה על הכוח נגד אמצעי האויב לגילוי ולתקיפה.

למרות שהשתנתה, בהתאם לאופי הזירה ובהתאם לאמצעי הלחימה, נותרה שיטת הלחימה גופא, בעיקרה, זהה: גילוי האויב וזיהויו, תמרון ותקיפת האויב במטרה להשמידו.

דווקא שלושת הגורמים המרכזיים הללו היו ערב מלחמת יום הכיפורים חדשים לגמרי בחיל הים. החיל היה בעיצומו של תהליך מסובך לקליטת ספינות טילים חדשות מדגם סער ולהפיכתן למכונת מלחמה משולבת. הפלטפורמות היו בתפיסה חדשה, שגרסה התבססות על כלישיטת על-מימיים קטנים יותר ללוחמת שטח, שיהיו להם:

- ★ תדמית קטנה וקשה יותר לגילוי
  - ★ מהירות
  - ★ יכולת טובה בתמרון
  - ★ יכולת לשאת אוטונומית אמצעים לגילוי, לתקיפה ולמיגון
- גודל הצוות, שיטות התפעול ותורת הלחימה שוננו לעומת אלה שנהגו בכלייהשיט הקודמים של החיל, המשחתות, שהיו גדולות יותר. אמצעי הלחימה לגילוי ולתקיפה עברו מהפכה של ממש. לאמצעי

"ההגנה הטובה ביותר היא התקפה", לשליטה בים.

השליטה בים שונה מהשליטה בזירת היבשה. בים אין ההגנה נבדלת כל כך מההתקפה, כשם שזה ביבשה. התמרון בים הפתוח חופשי יותר, ומוגבלת היכולת להסתתר בו, ולנצל תוואי קרקע (לעומת המצב בקרבת חופים).

משימת השליטה בים קיבלה משמעות מוכללת ורחבה יותר. חיל ים אינו רק כוח לחימה בים על השליטה בים, אלא עיקרו הוא שימוש בים ללחימה כללית בים וביבשה וכעומק אסטרטגי. אם בעבר חיל הים של האויב שימש מטרה עיקרית ללוחמה הימית, עם הזמן הוא הפוך רק למכשול, שיש למגררו בדרך למילוי המשימות לפגוע בעומק שטח האויב.

חידושים מפליגים

מבחינת ההיסטוריה של הלחימה בזירה הימית, ניתן לקבוע, כי שלושה גורמים מרכזיים עיצבו את הלחימה בים ואת השליטה בו:

- **כלייהשיט (פלטפורמה)** – גוף ומערכות הנעה, השזורים יחדיו. לא ניתן לפתח מערכות הנעה בנפרד מפיתוח המבנה, אף כי פיתוח מערכות הנעה משפיע על פיתוח מבני כלייהשיט) – שקבעו את יכולת התמרון, את החשאיות ואת כושר הנשיאה.

מערכות ש"ב

על מנת לשפר את המצב, העריכו, כי בהוספת אמצעי גילוי רבים ככל האפשר ומרב נתונים למפעיל, יוכל המפקד להעריך את תמונת האמת. אולם עד מהרה התברר, כי הצורך להשתמש במערכות ש"ב לרכז נתונים לבניית התמונה, ולהצגתה, שהתעורר במלוא חריפותו במלחמת יום הכיפורים, אינו פשוט. ככל שעבר הזמן, ונוספו עוד אמצעים (ואמצעינגד...), שסיפקו נתונים (ונתונים מטעים) גדל ההכרח להתייחס לנושא בצורה מושכלת – על מנת לתמוך בשליטה בקרב, ולא להעמיס את המפעיל בנתונים מיותרים או בנתונים מטעים. יתר על כן, גישות קודמות, שגרסו קורלציה (חיתוך) גיאומטרית וקינמטית בין נתונים ממקורות שונים, התבררו כנכונות אולי בעולם הדטרמיניסטי, אך במציאות שדה הקרב היו לאמצעים השונים אפיצות ותכונות שונות. בהתחשב בעובדה, כי תמונת הייחוס (העולם האמיתי) אינה ידועה, חיתוך רב-חיישני הפך לפעולה לא-טרוויאלית. משל לבניית פסיפס מחלקיו כאשר החלקים ידועים, אך יש אירודאות וחוסר ידיעה לגבי התמונה הכוללת.

מערכות ש"ב היו בשלב הראשון מערכות קונוונציונליות, שתפקידן לאסוף מידע, ולהציגו למשתמש תוך תמיכה בתהליכי סינון ובחתיכים בדרך ממוכנת, נוחה, אמינה ומהירה. והן נותרו כאלו. המערכות מאופיינות ומתופעלות כנגזרת מתפיסת הלחימה של הכוח. קרי: סוגי העמדות בסיוור ובקרב, יחסי התפעול והפעילויות הנגזרות. כך, נוצרה א-סימטריה בין מערכות לשליטה-ולבקרה לבין תפיסת השליטה. מערכות קונוונציונליות לש"ב מסוגלות לתמוך ולטפל רק במצבים ובפעילויות, שנחזו, והוגדרו מראש באפיון, הנגזר מתפיסת השליטה. למרות שעצם קיומן של מערכות ש"ב בתהליכי לחימה ותכונותיהן משפיעים ישירות ובעקיפין על תפיסת הלחימה – אין הן יכולות להיות אדפטיוויות במידה, הנובעת, למעשה, גם מפעילותן. יתר על כן, מערכות

לכן, היה הכורח להסתייע במערכת לשליטה-ולבקרה (ש"ב C-I), שתאפשר מיצוי המרב מהנתונים הקיימים לשליטה על הקרב.

השליטה בקרב התבררה כגורם מכריע, שיכול להכריע את גורל הקרב, ולהבדיל בין ניצחון לבין כישלון. ההיסטוריה של הקרבות ביים מלמדת, כי ניהול הקרב ביים והשליטה בו היו ייחודיות בכל תקופה, בהתאם לאמצעי הלחימה. על מנת לפתור את בעיות השליטה בקרב, פותחו אמצעים חדשים, שנתנו מענה, מלא, או חלקי, לבעיה; ולפעמים, אף עוררו בעיות חדשות. לעתים בעיות, שנפתרו באמצעים מסוימים, צצו שוב ובאופן מורכב יותר בתקופה מאוחרת עקב שילוב אמצעים חדשים.

הכנסת אמצעים חדשים לגילוי ושילובם בלחימה הגדילו משמעותית את כמות הנתונים, שכל כלי-שיט נדרש לעבדם ולטפל בהם. בעבר היה מפקד הכוח הימי מסוגל לראות את פריסת כלי-השיט שלו, לזהות בוודאות את האויב, ולקבוע את המטרות לתקיפה. עתה, לא רק שכמות המטרות ונתונייהם גדלה, אלא שהפעלת אמצעי מיגון – של האויב ושל הכוח עצמו – הוסיפה מטרות מדומות רבות מאוד. לכן, על מנת להצליח לאתר את האויב ולזהותו, לאחר הבנת תמונת המצב, נדרש עתה זמן רב יותר לניתוח, להבחנה וליזיהוי. כאשר הכוח מוצף בכמות רבה מאוד של מידע חלקי ומטעה, הגורם הראשון, שיצליח להפריד בין תבואה לקש, ינצח.

התעורר צורך לרכז מידע ונתונים מכל הגלמים (ומאמצעי-הנגד), לעבדו, ולהציגו למפעיל במטרה לבנות את התמונה האמיתית מתוך ערפל א-הוודאות. אי-ודאות זו משפיעה, בעיקר, על זיהוי האויב, לשם העסקתו והשמדתו. זיהוי לא-ודאי של האויב וניסיונות לתוקפו בתנאים כאלה משמעותם חשיפת הכוח, בזבוז משאבי תקיפה ונזקים אחרים (עיין ערך ליברטי). קרי, כיוון שהמצב החדש נוצר בנקודה המרכזית ביותר, היתה ההשפעה השלילית של א-הוודאות חמורה ביותר. ניצני הבעיה התעוררו במלחמת יום הכיפורים כאשר כוחותינו תקפו לא רק מטרות-אמת.

מעבר לצורך לפתח אמצעים ללוחמה אלקטרונית, שהיו חדשים לחיל הים, ולקלוט אותם במערך החיל, היה הכרח לקבוע, גם כאן, תורת לחימה לשיטת ההפעלה של האמצעים. הכנסת נשק טילי חוללה מהפכה באמצעים להנחיה ולביות. כיון שהרקע החדגוני של הים מבליט את כלי-השיט העל-ימי, ומקל על התביות של טיל עליו.

בתקופה הנדונה לא היו בחילות ים מערביים סטיליים בגודל של ספינות סער, שהיו אוטונומיות בנשיאת הטילים ובאמצעי המיגון של הספינה. לכן, התפיסה, שהיתה מקומית ומקורית, היתה בסימן שאלה, והדרך המעשית היחידה לאמתה היתה בקרב.

תורת-הלחימה היתה צריכה להציע פתרונות מבצעיים לבעיות הללו. ואכן, ערב מלחמת יום הכיפורים הוגדרו העקרונות של תורת הלחימה, שכללו גילוי האויב וזיהוי, תמרון ותקיפה. כל האמצעים – ללחימה, לגילוי, לתקיפה ולמיגון – היו חדשים. השיטות לתפעולם ולשילובם גובשו לתורת לחימה, שהתבססה על השערות מלומדות אודות שדה קרב בלתי-נודע, ואודות אמצעים וטכניקות, שטרם הופעלו מעולם בקרב ימי.

קרבות הטילים ביים במלחמת יום הכיפורים, הוכיחו בתוצאותיהם (אף כלי-שיט ישראלי לא נפגע, חילות הים של האויב נפגעו קשות והשליטה הישראלית ביים אפשרה שיט מסחרי ושיט ביטחוני), כי ההערכות ותפיסות הלחימה שהוכנו בגישה מקורית ביותר היו נכונים. אמנם, היו מקרים של טעויות נקודתיות, שלקחיהן נלמדו, אך התוצאה הכוללת – למרות שנבנתה מתוך אירודאות גמורה לגבי הסביבה ולגבי הגורמים המרכזיים בלחימה הימית – היתה נכונה ומדויקת.

ניהול הקרב באירודאות

אחד הלקחים המרכזיים מקרבות הים במלחמת יום הכיפורים היה שיעור גדול של אירודאות בנתוני הזירה. בשלבים שונים היה קשה לבנות את תמונת הקרב הימית.

אולם, אין בכך די. מערכת ש"ב למחר נדרשת להיות ג'נרית, קרי, בנויה בארכיטקטורה מודולרית, שמאפשרת באופן מושכל להוסיף בהדרגה נדבכים, לשנות אלוגוריתמים, או לתפעלה לפי תפיסה מבצעית שונה. גם תכנון מושכל כזה נבנה על כמה הנחות-יסוד, המשערכות את המציאות בשדה הקרב הצפוי.

האם תתאם מציאות זו להערכה ועד כמה אפשרית אדפטיוויות?

התשובה לכך, כמובן, תוכל להינתן רק בדיעבד, לפי הצורך, ובעיקר בזמן מלחמה.

הערות

1. Abraham Rabinovich, *The Boat's of Cherbourg*, Naval Institute, 1988.
2. 'הרכבי, מלחמה ואסטרטגיה, מערכות 1991.
3. שיחות עם סרן (מיל') ע'.

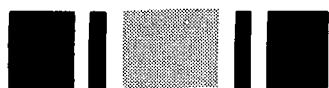
לקראת מחר דומה למצב חיל הים טרום מלחמת יום הכיפורים. המידע ושדה הקרב הימי קשים להערכה, אך דווקא ברגע הקריטי בקרב, כאשר האמצעים הפעילים ואמצעים אחרים להטעיה ולגילוי פועלים במלוא היקפם, הראשון שיצליח לאתר את מטרוטיו, ולזהותן, ינצח. מערכות ש"ב למחר נדרשות לשחרר את המפעיל מפעולות טכניות טריוויאליות, או מפעילויות בסיסיות, ולהותיר לו את הטיפול בדילמות ובניהול הקרב. כך, בנושאים מורכבים, הדורשים שיקול-דעת, תוכל להיווצר סימביוזה בין המפעיל לבין המערכת. המערכת תתמוך אוטומטית בחישוב כל הנתונים הקינמטיים בסיון "נבוך" (על בסיס חוקיות, ידע ומיקום), בביצוע קורלציה רב-חיישנית – בשילוב נתוני התדריך ומודיעין – בתכנון התקיפה ובזיהוי.

קונוונציונליות לש"ב אינן מאפשרות לסנן מידע אוטומטית, א-פריורי ובזמן אמת. בגישה הנוכחית, בתנאים החדשים בזירה, יציפו המערכות את מפעיליהן בנתונים, והם יצטרכו בדלית ברירה לבצע את הסינון בעצמם.

ראוי לזכור, כי מפעיל יכול לנתח בעצמו את המידע המתקבל, ולהפריד בין עיקר לבין טפל, רק אם יכיר את כל הנתונים, ישלוט בהם, ויהיה מודע למשמעות החלטותיו. תרומת המערכת להתמודדות עם ההיקף החזוי של הנתונים פחותה בהרבה מהפוטנציאל, הטמון במערכת המחשוב.

סיכום

כדי להתמודד עם שדה הקרב של מחר, יידרשו מערכות ש"ב מסוג אחר. מצבנו

המעבר לסטייליזם

תמלחמת הקוממיות ועד שנות השישים אימץ חיל הים את דרכי הלחימה של חילות הים הוותיקים בכל הנוגע לחימה בים הפתוח. אלו נשענו על כלי-שיט שטח ועל צוללות, שחומשו בתותחים ובטורפדו. דרכי הלחימה הקלאסיות, שנוסו במלחמות אין-ספור בים הפתוח, מתבססות על שימוש מושכל בתמרון, בתנועה ובאש עם עירוב גדל של סיוע אווירי לסוגיו.

השינוי בגישה זו במהלך שנות השישים הניב את הניצחון הימי במלחמת יום הכיפורים.

במקביל, ובשונה משאר החילות, הוקם בחיל הים כוח קומנדו ימי, שנבנה מצירוף הניסיון, שנרכש בשנות הלחימה המחתרית נגד שלטונות המנדט הבריטי, עם

* המפקד הראשון של שיטת ספינות הטילים, ולימים סגן מפקד חיל הים. נתן אלתרמן כינה בשם כפול-המשמעות, "צי הצללים", את אניות המעפילים, שתפסו הבריטים במאבקם ב"העפלה", ועגנו חשוכות וזרוקות ללא טיפול במערב נמל חיפה עד צאת הבריטים מהארץ.

אמצעים ועם ניסיון בלוחמה ימית זעירה בחילות ים שונים.

אימוץ דרך לחימה זו בראשית דרכו של חיל הים מסבירה את ההיגיון המבצעי, שהנחה את בניין הכוח העיקרי של החיל ממלחמת הקוממיות ואילך. במלחמת הקוממית התבסס הכוח הימי על קורווטות ועל אניות מ"צי הצללים",** ששופצו וחומשו.

בראשית שנות החמישים החליפו פריגטות את הקורווטות. ביצועי השיט והתותחנות של הפריגטות היו טובים בהרבה מאלה של הקורווטות. במקביל, הוקמו פלגות של ספינות טורפדו, שהוסיפו את הטורפדו למגוון סוגי האש בכוח העל-ימי. אחר כך שופר כושר הלחימה של חיל הים בים הפתוח כאשר הוחלפו הפריגטות במשחתות. למשחתות ולספינות הטורפדו הצטרפו בשנת 1960 צוללות, שהשלימו איזון קלאסי (כמקובל ברוב חילות הים) של כוח הלחימה של חיל הים לים הפתוח.

באיזון הקלאסי היה טמון מלכוד של חולשה בשני תחומים:

- ★ בתקציב המצומצם של חיל הים לא ניתן היה לרכוש יותר משתיים-שלוש משחתות, ולתפעלן. כמות כזו של כלי-שיט אינה המינימום, הדרוש למסה קריטית של כוח.
- ★ גודל הצוות בכל משחתת (עד כדי מאתיים איש) הנו גורם מרתיע להפעלת המשחתות ברמת הסיכון, הנגזרת מקרב ימי בים הפתוח וליד החופים.

לו המשיך חיל הים לאורך שנים להתבסס (ככל הגויים) על משחתות, היה נתון למגבלה טכנית-מבצעית חמורה בהפעלה (בגלל מיעוט המשחתות), והיה נתון ללחצים פנימיים וללחצים חיצוניים לא להפעילן בתעוזה מבצעית.

טילים

במחצית השנייה של שנות החמישים הציגה הרשות לפיתוח אמצעי לחימה (רפא"ל) יכולת ראשונית לפיתוח טיל ארטילרי (לזז) לטווח שלושה-עשר-חמישה-עשר ק"מ, מונחה אופטית, מוטס ידנית (על כל המגבלות שבשליטה על טיל בשלושת המישורים). חיל הים הצטרף לפרויקט מתוך ראייה, כי תוספת טיל לאמצעי הלחימה

תא"ל (מיל') הדר קמחי*

חיל הים, שקיבל מבין את הפיקוד על החיל באמצע שנות השישים – האמין מהשלבים המוקדמים בפוטנציאל הטיל. הוא השכיל לשכנע, לרכז, ולהוביל במשך שנים ללא ליאות, בעזרת עשרות קצינים ואזרחים מחיל הים, ממשרד הביטחון ומהתעשייה, את הפרויקט הגדול והמורכב ביותר, שידע עד אז חיל הים.

לקחי אסון המשחתת אילת

אח"י אילת טובעה בטילים רוסיים סטיקס, שירדו ספינות טילים מצריות, שניצבו בפתח נמל פורט סעיד בסוף אוקטובר 1967. זה קרה כאשר חיל הים כבר החל בתהליך ההחלפה ממשחתות לסט"לים; כאשר שתיים מתריסר הסט"לים הושקו למים במספנת אמיו בשרבורג, צרפת; ומערכות לבקרת-האש ולהגנה בפני טילים ומערכות-נשק אחרות היו בשלבי פיתוח. על הנייר ובחישובים במעבדה הצטייר האיום במושגים סטטיסטיים – אחוזי פגיעה ואחוזי סיכויים כאלה ואחרים.

* הרוסים הרכיבו באותה תקופה טילים סטיקס על ספינות קטנות קומאר. להבדיל מהתפיסה הישראלית, שבה החליף הטיל את התותח בספינות קו ראשון בים הפתוח, גרסה אז התפיסה הרוסית שימוש בספינות כפלטפורמה נידת של סוללת טילים חוף-ים להגנה לאורך החופים.

במיליוני שעות-ים ובעשרות רבות של קרבות ים בתרחישים שונים ובחילות ים שונים. לעומתה, היתה ספינת הטילים (סט"ל) רעיון מבטיח, פרי מחשבה מבצעית, ששילב את הפוטנציאל, הטמון בטיל גבריאל, עם הצורך להשתית את הכוח הימי של ישראל על כמות גדולה יותר של כלי שיט, שכל אחד מהם יופעל בצוות קטן יותר. חיל הים היה חייב לקבל החלטה אסטרטגית ברורה בין המשך ההישענות על משחתות, ככוח עיקרי, לבין מעבר לסט"לים ככוח עיקרי. לא היתה לחיל הים אפשרות להישאר עם המשחתות, ולבנות בהדרגה כוח משמעותי של סט"לים.

הצירוף האישי בפיקוד חיל הים באותם ימים תרם ליכולתו להגיע להחלטה אמיצה להחליף את המשחתות בסט"לים. פיקוד החיל האמין בעוצמה, הטמונה בפוטנציאל, שהסתמן של טילים ים-ים ושל הטיל גבריאל; האמין בכושר התעשייה הישראלית לפתח את מערכות הנשק ואת המערכות האחרות של הסט"לים; האמין, כי כוח האדם בחיל הים יוכל לקלוט, ולהפעיל מבצעית את הצירוף החדש לחלוטין שייבנה, ולהפכו לעוצמה ימית ישראלית מקורית.*

צירוף האנשים בפיקוד החיל אפשר את ההחלטה ואת מימושה. אלוף יוחאי בן-ננו, מפקד החיל, התנסה לאורך שירותו הביטחוני בלחימה לא-שגרתית "יצירתית". אל"מ שלמה אראל – סגנו וראש-מטה

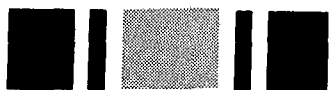
של המשחתות תעניק להן יתרון יחסי בקרב בים הפתוח לעומת משחתות דומות ללא טילים של מדינות ערב. כבר אז הבחינו כמה מפקדים בחיל הים בפוטנציאל של טילים ים-ים, והאמינו, כי באחד הימים יהיו טילים הנשק העיקרי בלוחמת השטח. חיל התותחנים, שהיה לקוח-שותף עם חיל הים בפיתוח הטיל לוח ברפא"ל, נסוג, ועזב. פיתוח הטיל לירי ימי בלבד עבר למפעל ב' של התעשייה האווירית תחת השם היומרי גבריאל. בזמן קצר יחסית הצליח צוות מפעל ב' לעשות פריצת-דרך בפיתוח הטיל, והיא פיתוח מדגובה לשליטה אוטומטית על גובה הטיסה, על נתיב הטיסה ולהנחיית מכ"ם של הטיל למטרתו.

לפריצת-דרך זו משמעות מבצעית משולשת:

- ★ שליטה אוטומטית בטיסת הטיל הגדילה בעשרות אחוזים את סיכויו לפגוע.
- ★ בהנחיית מכ"ם ניתן מעתה להפעילו ללא הגבלה בכל תנאי ראות, ביום ובלילה.
- ★ מסלול התקרבותו הנמוך למטרה מגדיל את סיכויו לחדור את מערכות ההגנה, ולפגוע.

הימור גדול

המשחתת – על מערכותיה ועל חימוש – הגיעה לצורתה ולגודלה בעקבות ניסיון

אסון אילת והטבעת ספינת הדיג אורית בטילים באותו אזור הדגישו, כי האיום בטילים אינו תיאורטי, אלא איום אמיתי וממשי מאוד. פגיעת טיל בכלישיט, וגם בכלישיט גדול, כמשחתת, הרסנית וגורלית לספינה ולצוותה.

אסון אילת אישר, כי ההחלטה לעבור ממשחתות לסטילים נכונה, וכי טיל ים-ים הוא התחליף הטבעי לתותח ולטורפדו בלוחמת שטח בין כלישיט בים הפתוח. האסון גם חידד את הידוע – סטיל צריכה להיות מכלול של כושר לחימה התקפי בטילים עם כושר הגנה נגד פגיעת טילי אויב.

גיבוש תורת הקרב

בתחילת 1968 העברתי את הפיקוד על שייטת הצוללות, ומוניתי למפקד השייטת הנבנית של שתי-עשרה ספינות הטילים. שתי ספינות ללא מערכות-נשק כבר היו בארץ, שתי ספינות היו במים בניסויי קבלה בשרבורג, וכל שאר הספינות היו בשלבים שונים של בנייה. האחרונה אמורה היתה לרדת למים בסוף 1969. מערכות-הנשק למרכיבהן היו אמורות להגיע להרכבה בחיפה במדורג ממחצית 1969 ועד סוף 1971.

מהיכרותי הראשונה עם הספינות ועם מערכותיהן (בחלקן על נייר השרטוט) התברר לי, כי מוטל עליי לגבש – בעזרת המפקדים והקצינים בשייטת – לסטילים תורת קרב, שתתרגם את הפוטנציאל התיאורטי של תכונות השיט של כלי-השיט ושל תכונות הלחימה שלהם לדרך הפעלה מוכרת ומופעלת בסטילים בשלבים השונים של הקרב. זה היה אמור להיעשות במקביל לקליטת הספינות ולבניית המרקם הארגוני של השייטת.

הגיבוש הראשוני של תורת הקרב לסטילים ארך כשנה, שבמהלכה בחנו בשיטתיות אחד לאחד את מרכיבי הקרב הימי ביחסי הכוחות המבצעיים שבין כוח ישראלי של סטילים לבין כל הרכב של כוחות ימיים (משחתות, סטילים ואחרים) מחילות הים האויבים, שיחומשו בטילים,

בתותחים ובטורפדו. בחינת כל פרט החלה בהחלפת דעות ורעיונות סביב לשולחן הדיונים, ונמשכה בתרגול הרעיונות במתקן הטקטי ובתרגול עם סטילים בים (משך יותר משנה יצאו לים מדי שבוע הרכבים שונים של סטילים, ותרגלו ביום ובלילה רעיונות ומצבים, שתורגלו כבר במתקן הטקטי).

לקראת גיבוש תורת הקרב תחקרנו בכל חלקי צה"ל, כדי לאסוף רעיונות מניסיון הזרועות. כמו כן, ישבנו עם המהנדסים במפעלים השונים, שפיתחו מערכות לספינות, ונפגשנו עם נציגי חילות ים, שניסו להתמודד, כמונו, עם האיום בטילים.

כן, לאחר שנה של התנסות ושל בחינה קמה לשייטת הסטילים תורת קרב כתובה, שהותאמה לתנאי הזירה וליחסי הכוחות בים. בתורת קרב זו הושקעה מחשבה רבה כיצד צריך כל בעל תפקיד בספינה לפעול בשניות המעטות של קרב הטילים, וכל קצין וכל נגד בספינות הכירוה. זו היתה תורת קרב תיאורטית, שנבחנה עשרות פעמים בתרגילים, אך טרם נוסתה במבחנה האמיתי והיחיד – בקרב – והנעלם נותר מאיים.

במלחמה פיקד אל"מ מיכאל בראקאי על שייטת הסטילים, והובילה לניצחון גדול. חיל הים המצרי וחיל הים הסורי ספגו אבדות כבדות מבלי ששום סטיל ישראלי נפגע. כלישיט ערביים, שלא נפגעו, לא העזו לצאת עוד לים הפתוח.

קרב הסטילים הראשון בהיסטוריה, שבו ירו שני הצדדים טילים, אישר את התפיסה המבצעית הישראלית, שהתגלמה בצירוף של ספינה מהירה ולא-גדולה, שחומשה בטילים ובמערכות פעילות וסבילות להגנה נגד טילים, ושל תורת קרב מתאימה.

השתקפות לקחי המלחמה

הצלחות חיל הים בקרבות הסטילים במלחמת יום הכיפורים – דווקא על רקע הקשיים ועל רקע האבדות הכבדות בימים הראשונים לחימה באוויר וביבשה – הניקו בתודעה הלאומית ובצה"ל את חיל

הים חזרה למקומו הטבעי בין זרועות הצבא. הישגי חיל הים זיכוהו בתדמית מכובדת, שכוללת הערכה לשילוב רמה טכנולוגית עם יעילות מבצעית ועם יעילות ארגונית. קרבות הסטילים זכו לתשומת-לב מקצועית, ולקחייהם נלמדים, ומתורגמים לתנאים המיוחדים לכל חיל ים.

ייחוד חילות הים בעולם גדול מכל שוני בקרב חילות אוויר, או בכוחות היבשה. זאת כיוון שיחידות-הלחימה הבסיסיות – כלי-השיט – אינן יחידות זהות, כמו טנקים וכמו מטוסים, אלא מותאמים בכל חיל ים לכל זירה הימית, שהוא פועל בה (אגם, ים, אוקיינוס), ומושפעים מהרמה הטכנולוגית במדינה, ממשאביה הכלכליים ומהחשיבות המדינית, שהיא מייחסת לחיל הים ולשליטה בים. מכאן, אין אפשרות פשוטה להעתיק כלי-שיט, מערכות לחימה ותורת קרב מחיל ים לחיל ים.

לקראת סוף 1973 כבר עסקו בחילות ים בעולם בפיתוח השימוש בטילים נגד כלי-שיט. הגישה המקובלת היתה להוסיף לטילים נ"מ, שכבר היו על סיפון הספינות, יכולת לפגוע בכלישיט. שיעורי הפגיעה של הטילים הללו היו נמוכים עקב "הפרעות" מהים, המחייבות לתמרן את הטיל במרחב שמעל למטרה (בהשוואה לחופש התמרן של טיל נגד מטוס), ועקב הפרעות בהבחנת כלי-השיט על רקע הים (בהשוואה להבחנת מטוס על רקע השמים).

כרקע להבנת שדה הקרב הימי, חשוב להבהיר, כי עקמומיות כדור הארץ מגבילה את טווחי הגילוי של כלי-השיט לאופק, המותנה בגובה הצופה והנצפה. לדוגמה, טווח האופק בין כלישיט בגובה שנים-עשר מטר כל אחד – 28.5 ק"מ לטילים ים-ים טווחים ארוכים יותר מטווח האופק.

בנוסף, הים הוא נחלת הכל. במלחמות קצרות אין נפסקת התנועה הימית (של אניות סוחר, של דייגים, של יאכטות וכל חילות ים – גם עוינים) באזור הלחימה. כלומר, התנאי לניחול קרבות ימיים באזורי שיט הוא חובת כלי-השיט לזהות באמינות את תמונת המצב הימי במרחב הטקטי הרלוונטי לפני כל פתיחה באש.

(סוף בעמוד 33)

מהפפתעה להפפתעה -

לוחמה זעירה בים סוף

סא"ל ג'

המצרים, ומנעו בו כל פעילות של כוח ישראלי - ימי ואווירי כאחד.²

- למרות הסיכון, כי סיורי דבורים ייפגעו בטילים, המשיכה זירת ים סוף להוציא סיורים ימיים למפרץ סואץ, והמשיכה לתכנן את מבצע הנחיתה הישראלי. לאחר התלבטויות מרובות, ואולי מחוסר אפשרות אחרת, בחר חיל הים הישראלי להפעיל את כוחות הקומנדו הימי במקום, שאף כוח אחר לא היה יכול לפעול בו, נגד המעגן המצרי בע'רדקה. בפני רס"ן גדי קרול, מפקד כוח הצוללים, ובפני לוחמיו עמדו כמה משימות לא-קלות, שגבלו בבלתי-אפשרי:
- הפלגה ארוכה לקצה טווח הדלק של סירות הגומי (מאה ק"מ לכל כיוון).
  - חדירה בהתגנבות ובחשאי למעגן ע'רדקה מבלי שיתגלו על-ידי מכ"מים, על-ידי סיורים ועל-ידי תצפיות.
  - חדירת צוללים למעגן והגעתם במפתיע אל מתחת לסט"ילים של האויב תחת מסך של פצצות עומק, שנזרקו אל המים בתדירות גבוהה.
  - לאחר ביצוע המשימה - התחמקות מהאויב וחזרה בשלום לבסיסם.

הפלגת ההתקרבות ליעד היתה בים קשה (גלים עזים בגובה מטר) וברוח צפון-מערבית חזקה (כשלושים קמ"ש), כשהים הקשה מכה בכל הלוחמים בסירות, ומרטיבם. כשהתקרב הכוח לחוף המצרי (גיפתון) הוטב מצב הים. הכוח זיהה את מקומו מול החוף, וחיפש את הנקודה להורדת הצוללים למים

תקיפה ראשונה בע'רדקה

בלילה השלישי למלחמת יום הכיפורים, תשעה באוקטובר 1973, נמצאו שני זוגות של לוחמי הקומנדו הימי בשלוש סירות גומי בדרכם דרומה מבסיס חיל הים בשארם אשיח' לעבר מעגן ע'רדקה בחוף המערבי של מפרץ סואץ - מרחק של מאה ק"מ. ארבעת הלוחמים נועדו להטביע ספינות טילים מצריות על מנת לסכל תכנית מצרית לכבוש את שארם אלשיח', ולהכשיר את הקרקע לצליחת צה"ל מערבה לתעלה.¹

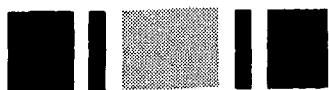
מצב הפתיחה לפעולה היה נחות. עם פרוץ המלחמה תקפו המצרים ללא כל הפרעה את בסיסי צה"ל במרחב שלמה (מרש"ל) בעשרות גיחות של מטוסים. הם הנחיתו ממשוקים כאלף חיילי קומנדו לאורך מפרץ סואץ, והתקדמו לקראת מבצע להנחתת כוחות רבים של חי"ר ושל שריון במרחב שלמה. לחיל הים הישראלי היו באזור רק ארבע ספינות משמר דבור ושש נחתות (נט"קים) ישנות. לעומתם, היו לחיל הים המצרי בזירה ארבע ספינות טילים, שתי צוללות, ארבע משחתות ותשע ספינות טורפדו. מעגן ע'רדקה הוגן היטב במערך חזק להגנת חוף, שכלל תשע סוללות של טילים קרקע-אוויר, כמה סוללות של תותחים 130 מ"מ והרבה תותחים קלים יותר. מערכת מכ"מים במרחב גילתה כל מטרה מתקרבת בים ובאוויר. יחסי הכוחות הראו עליונות ברורה באוויר ובים לטובת

פעילות הקומנדו הימי הישראלי בזירת ים סוף במלחמת יום הכיפורים ובעיקר, ארבע התקיפות על מעגן ע'רדקה - שיתקה כוח ימי מצרי בעל עדיפות מכרעת לכל משך המלחמה. התקיפות מנעו מחיל הים המצרי להגשים תכניות מבצעיות (נחיתה באזור מרחב שלמה), ולמצות את יכולתו, כאשר מולו עמד כוח ימי מצומצם ונחות איכותית של ישראל.

עקרון ההפתעה הנו אבן-יסוד עיקרית להצלחת פעולות קומנדו ימי.

במלחמת יום הכיפורים הופתעה מדינת ישראל על-ידי צבא מצרים ועל-ידי צבא סוריה. מפעילות הקומנדו הימי עולות כמה סוגיות:

- האם, אכן, הצליחו לוחמי הקומנדו הימי לממש את עקרון ההפתעה?
- האם ניתן להפתיע אויב ימי, הנמצא בכוננות עליונה?
- האם עשויים לוחמי הקומנדו הימי, הפועלים בצוותים קטנים מאוד, להשיג השפעה מכרעת, שתשנה גורל קרב, או תכנית פעולה של האויב?

(נקודת טבילה). הירח, שהאיר בחזקה, והמים הצלולים של ים סוף הגדילו את הסיכון במבצע. באותו שלב זוהה כלי-שיט, שיצא, כנראה, מהמעגן כשחרטומו מופנה ישירות לעבר הכוח. כלי-השיט נראה ללוחמים כספינת טורפדו, והיה חשש, כי התקרבותה אל הכוח תחשוף אותו לעיני צוותה, שיוכל להשמיד את לוחמי הקומנדו הימי. אנשי הקומנדו פתחו מיד בפעולת התחמקות תוך כדי עקיבה אחרי כלי-השיט המצרי.

בהערכת מצב, שביצעו בקשר אל"מ זאב אלמוג, מפקד זירת ים סוף, ורס"ן גדי קרול, מפקד המבצע, הם שקלו את האיחור בלוח הזמנים (שהצטבר כדי שעתיים, ויצר סכנה, כי הצוללים יהיו במעגן בדמדומי בוקר), את המחסור בדלק ואת מצב הגאות. המפקדים החליטו, כי הכוח יחזור לשארם אלשיח' מבלי לבצע את משימתו. במהלך הנסיעה התברר, כי הכוח לא התגלה. למרות אי-החדירה למעגן, שגרמה למועקה כבדה בקרב הלוחמים, יכלו המפקדים להסיק, כי השגת הפתעה והצלחה במבצע כזה אינן בלתי-אפשריות.³

ע'רדקה בשנית

מרגע שהוכח, כי אפשר להגיע ליעד, למרות התנאים המגבילים, הוחלט לחזור ליעד. החיסרון – תנועה חוזרת לע'רדקה בנתיבים ובלוח זמנים של המבצע הראשון – נראה למתכננים כמתאזן עם היתרונות של הכרת היעד (נתיבי התנועה והאזור) ושל הכרת סדרי הכוננות של האויב. הרגשת הלוחמים היתה כבדה נוכח הליכה חוזרת אל יעד קשה ומוכר בסירות גומי כיוון שלא הובאו לזירה סירות מתקדמות יותר כדוגמת סנונית.*

* סירת מרוץ, שהוסבה לשימוש צבאי.

** את סירת-הנפץ הפעיל איש צוות אחד בלבד, שהפליג בה עד קרבת היעד, כיוונו אל המטרה, ובטווח כמאה מטר מהמטרה: קפץ מהסירה לים, ונאסף.

שלוש סירות הגומי יצאו משארם אלשיח' ביום חמישי, אחד-עשר באוקטובר 1973. כלקח מהמבצע הראשון, שימשה הסירה השלישית לתובלת דלק, והוכפלה בה כמות מכלי הדלק. הים היה נוח והלוחמים הקדימו את לוח הזמנים המתוכנן. כיוון שכך, החליט מפקד הצוללים להרחיק את נקודת הטבילה. בתחקיר לאחר המבצע סיפר רס"ן קרול, כי עם הטבילה הרגישו הלוחמים את מכות ההדף של פיצוץ פצצות העומק. הם התקדמו לאט, כנראה, משום שהיה זרם חזק.

היה ירח מלא, אור מלא. שחינו, לא ידענו אם עברנו את המעגן, או לא. הבנתי, שיש מטרות במקום, שבו מתפוצצים מטעני עומק. התחלנו לצלול, בשלב מסוים ביצענו תצפית, והתחלנו לזהות כלי-שיט ... הרגשנו חזק מאוד את הדף הפיצוצים ... בשלב הזה החלטתי לפצל את שני זוגות הצוללים.

מהמשך התחקיר עולה, כי הזוג של קרול צלל לעבר סטי"ל קומאר, והדביק לו מוקשי עלוקה. בצלילתו לקרבת המטרות עבר זוג הצוללים קרוב מאוד לפצצות העומק. כמה פעמים גרמו הפיצוצים בלבול וחוסר התמצאות באשר למציאת כיוון הצלילה ולשמירה על עומקה. הזוג השני בפיקודו של אבינועם ברקין סרק את המעגן בניסיון לאתר סטי"ל, אך חזר לסירות הגומי ללא הצלחה. לאחר כשבע שעות מתישות של שחייה ושל צלילה חברו שני זוגות הצוללים עם סירות הגומי.

תוך כדי איסוף הזוג השני – כמאה מטר מהחוף – נפתחה אש מהחוף. תקלה במנועי אחת מסירות הגומי והאש הכבדה בתוך הנמל גרמו להיסחפות הסירה ללא שליטה – עד שהכרח היה לוותר עליה לאחר שהלוחמים וצידם הועברו לסירה אחרת. כמה שעות לאחר מכן הגיע הכוח חזרה לשארם אלשיח', ושם חיכתה לו הודעה מאנשי המודיעין, כי המשימה הצליחה, וספינת הטילים המצרית טבעה.⁴ אל"מ זאב אלמוג סיפר:

חשנו עתה, שטבעת החנק ושהמפרץ ניתנים יותר ויותר לשליטתנו. למרות

זאת, התחושה היתה, כי החופש הזה עדיין לא משכנע את הפיקוד הבכיר של צה"ל, שאפשר לבצע את מבצע הנחיתה המתוכנן בצד המערבי של המפרץ. הרגשתי, שצריך לחזור עוד פעם לע'רדקה, כדי לקבוע עובדות מוצקות....

בשמונה-עשר באוקטובר 1973 הגיע לשארם אלשיח' – בראשונה מאז פרוץ המלחמה – [אלוף בנימין תלם], מפקד חיל הים. ניצלתי את ההזדמנות, כדי לנסות לשכנעו בחשיבות של חדירה נוספת לע'רדקה. הצעתי להשתמש הפעם בסירות-נפץ, שזה עתה הסתיים פיתוח הדגם הישראלי והמודרני שלהן.⁵

ע'רדקה בשלישית

ואכן, מפקד חיל הים אישר את המבצע. בתשעה-עשר באוקטובר בלילה יצאו שתי סירות-נפץ ושתי סנוניות (ככוח חילוץ) לעבר מעגן ע'רדקה. סירת-הנפץ היתה סנונית,** שהסבתה לסירת-נפץ הסתיימה תוך כדי המלחמה, והכילה כ-300 ק"ג חומר-נפץ. מטרתן היתה ליצור לחץ על המצרים, כדי להוציאם משיווי משקל, לזרוע מהומה, ולפגוע בכל מטרה, שתימצא במעגן, ולא רק בסטי"לים. אף סירות-הנפץ לא היו עדיין מבצעיות, ולא היתה ודאות לגבי הצלחתן, היה ברור, כי כמות גדולה כל כך של חומר-נפץ, שתפוצץ במעגן – על כלי-השיט, או בקרבתם – תגרום נזק, תפגע במוראל המצרים, ותחייבם להקצות עוד כוחות למגננה. כך ישיג חיל הים הישראלי עוד חופש פעולה בזירה.

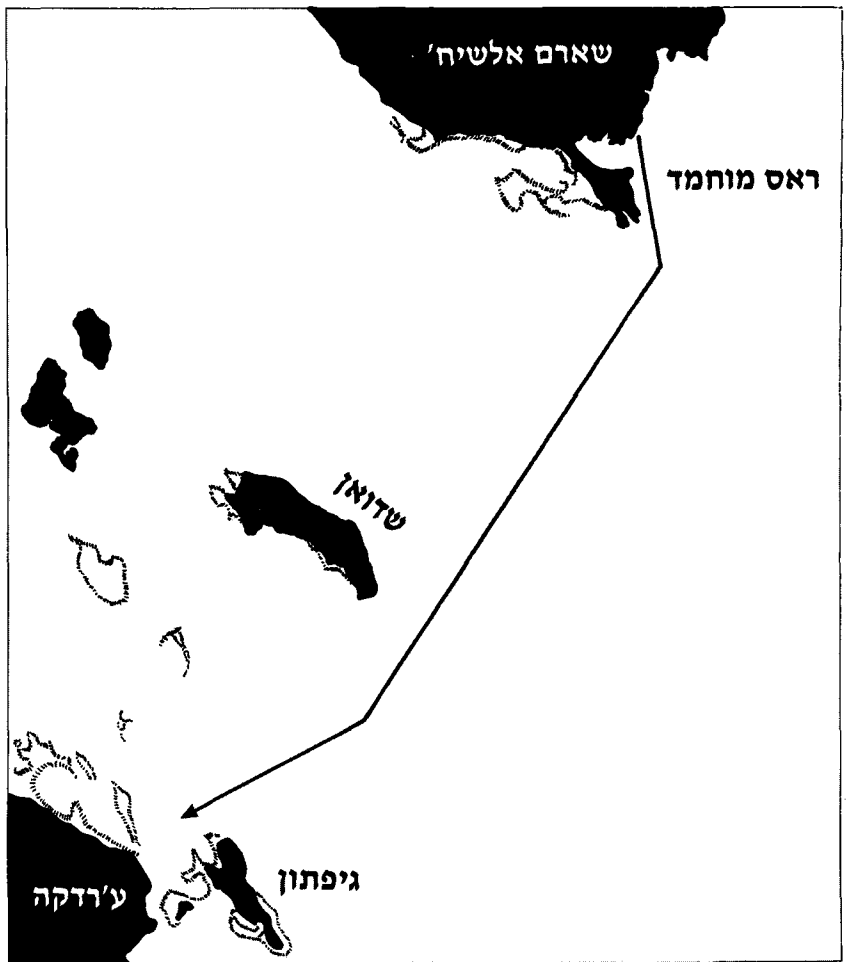
כמו במבצע הראשון, הים היה קשה מאוד. יאיר מיכאלי ודידי השיטו את סירות-הנפץ. הכוח הגיע בחשאי לעמדת תקיפה. רס"ן גדי שפי, סגן מפקד שייטת 13, שפיקד על המבצע, הבחין באמצעים לראיית לילה בשתי ספינות טילים של האויב. הוא סימן ליאיר ולדידי את כיוון תקיפתם. בהתאם לתורת הלחימה, נורתה פצצת תאורה, שאמורה היתה להאיר למפעילי

במגננה, ולמנוע מהם להפריע למבצע נחיתה ישראלי. המבצע נועד להתקיים לאחר שהלוחמים נחו לילה אחד לאחר המבצע הקודם. הלוחמים, שהרגישו, כי שולחים אותם ל"משימת התאבדות", גילו חששות כבדים. לפיכך, החליט אל"מ זאב אלמוג =מפקד הזירה ומי שפיקד על שייטת 13) להצטרף למבצע, כאשר רס"ן גד שפי, סגן מפקד השייטת, פיקד על הכוח המבצע. למבצע נבחר עיתוי אחר – תקיפה שעה לפני אור ראשון – שנועדה להפתיע את המצרים. אולם, עיתוי התקיפה חייב להפליג חזרה מהיעד באור יום באזור, שהוגן בטילים.

שלוש סנוניות, שחומשו במקלעים ובטילים נ"ט לאו, שאך הגיעו מארצות-הברית, יצאו למבצע ב-21 באוקטובר בלילה. כיוון שלא היה די זמן, הוחלט, כי יתאמנו בירי לאו במטווח לילה ראשון בדרך אל המבצע. התנועה אל היעד היתה בים נוח עד גלי. אחרי שעת הפלגה נעצרה סנונית אחת בקרבת האי שדואן עקב תקלה. אלוף (מיל) יוחאי בך-נון (שפיקד על שייטת 13 ועל חים הים, והצטרף למבצע כמפקד סירת עתודה וחילוץ) החזירה לבדו לשארם.

הכוח התקרב ליעד, וזיהה בפתחו הדרומי זרקור, שסרק את האזור. אכן, המצרים היו בכוננות לחדירה מכיוון הזה. בשעה 220330 זיהה הכוח את כלי-השיט, שהיה בפתח הצפוני של המעגן, כסט"ל. הסנוניות פנו אליו באטיות, והתקרבו עד למאה מטר ממנו. באותה עת פתחו תותחים 23 מ"מ ומרגמות, שהיו על החוף, באש לכיוון כלי-השיט הישראליים. כל סנונית ירתה שלושה טילים נ"ט (מתוך חמישה, שהוקצו לה) מטווח שמונים מטר מהסט"ל, אך הטילים לא פגעו. הוחלט להתקרב עד ארבעים מטר מהסט"ל, אך רק בירי החמישי פגעה סנונית הפיקוד במדויק מתחת לגשר הסט"ל, וטיל, שירתה הסנונית השנייה, פגע בירכתי הסט"ל, שהחלה לבעור. במהלך ירי הטילים ירה צוות הסט"ל אש מנשק קל לעבר כלי-השיט, שתקפו אותו.

הסנוניות החלו לסגת, אך התברר, כי אחת מהן עלתה על ריף. במאמץ מרובה ותחת אש, היא הורדה מהריף, ונגררה אל

גזרת דרום ים סוף

סירות-הנפץ את המטרה. אולם, הפצצה סנוורה את הכוח, וגרמה להתלקחות כללית במעגן. המצרים החלו לירות לכיוון הסירות בכל כלי הנשק.

דידי תקף ראשון. עקב מגבלות הראות והערפל, הוא לא הבחין במטרה עד שהגיע סמוך מדי אליה. הוא חזר לסנונית החילוץ, וביקש הכוונה נוספת. רקטת תאורה נוספת לא עזרה לו, ודידי החליט לשגר את סירת-הנפץ בכיוון המזח, ונאסף. כנראה, עקב תקלה טכנית, לא שמרה סירתו על כיוונה, ונעה במעגלים, שסיכנו גם את כוחותינו, עד שהתפוצצה בתוך המעגן.

מפקד הכוח החליט לשגר את סירת-הנפץ השנייה. הסירה בניהוגו של יאיר התקרבה

לעבר הסט"ל, אך תחת מטח אש מהחוף נאלץ יאיר להיערך שנית. לבסוף, שיגר את הסירה במרחק כתשעים מטר מהסט"ל. סירתו החטיאה את הסט"ל, אך פגעה במזה, וגרמה לו נזק גדול.

ע'רדקה ברביעית

לאחר שלושת המבצעים של שייטת 13 נותר מעגן ע'רדקה כמעגן קדמי של חיל הים המצרי, ועדיין נותרו בו סטילים. המצרים שיפרו את הגנת המעגן ואת כוונותם. המבצע הרביעי נועד לפגוע בסט"ל מצרי, ולהביא את המצרים להתרכז

מחוץ למוקד האש. משם – חזרה באור יום דרך אזור מוגן בטילים בדרך הקצרה ביותר לשארם אלשיח⁷.

הערכת המבצעים

שרשרת המבצעים ריתקה כוח מצרי גדול למגננה, ושחררה את מרחב שלמה מאיום ימי מצרי. רק לאחר המבצע הרביעי הושגה המטרה במלואה: המצרים החליטו, כי מעגן ע'רדקה אינו בטוח, והעבירו את הסטילילים דרומה, למעגן ספגה. העברתם סיכלה תכנית מצרית לבצע מבצע נחיתה באזור שארם אלשיח⁸, ונפתח הפתח למבצע נחיתה של צה"ל בצד המערבי של מפרץ סואץ. אולם, הפיקוד העליון החליט לבטל את נחיתת צה"ל באזור מפרץ סואץ.

ניתוח מבצעי הקומנדו הימי בע'רדקה מדגיש כמה עקרונות לחימה וכמה תכונות של לוחמים ושל מפקדים בכל הרמות, שהביאו בסופו של דבר להשגת המטרה.

★ הפתעה

במאמרו, "אסטרטגיה לשינוי", תיאר קווין הפתעה כך:

האם האסטרטגיה השתמשה במהירות, בחשאיות ובאינטליגנציה, כדי לתקוף יריב לא-מוכן בזמן לא-צפוי? בהפתעה ובתזמון נכון, ניתן להשיג הצלחה מעבר לכל פרופורציה לאנרגיה שהושקעה, וניתן לשנות באופן משמעותי עמדות אסטרטגיות.⁹ נראה, כי מבצעי הקומנדו הימי בגזרת ע'רדקה מתאימים היטב לדרישותיו. ברם, לאחר המבצע הרביעי גדל מימוש העיקרון הזה מאוד. הצלחת לוחמי הקומנדו לחזור לאותו יעד ארבע פעמים, לבצע את משימותיהם, ולחזור ללא נפגעים כלל הנם הישגים מרשימים ביותר.

במבצע הראשון ובמבצע השני הפתיעו לוחמי שייטת 13 בבחירת מקום הפעולה כאשר תקפו בתוך שטח מוגן היטב. במבצע השלישי ההפתעה היתה בשיטת ההגעה – בסירות-נפץ, שיש להן אפקט רב והשפעה מוראלית קשה. במבצע הרביעי הפתיעו הקומנדו הימי בעיתוי הגעתו – שעה לפני אור ראשון – כאשר הנסיגה

הארוכה מהיעד (מאה ק"מ) נעשתה באור מלא באזור, שהוגן על-ידי טילים, מבלי שלכוח היתה הגנה נ"מ, או הגנה ימית.

הפתעה הנה העיקרון החשוב ביותר בלוחמת קומנדו. "תקוף את האויב במקום שאינו מוכן, תקוף כאשר אינו מצפה לך", קבע סון טסו.¹⁰

בעיקרון הפתעה נכלל, כמובן, העיקרון חשאיות, שבלעדיו לא תושג הפתעה.

★ אומץ

זה עיקרון חשוב ביותר בכל סוגי הלחימה. חיל הים האמריקני מחלק את האומץ לשני סוגים:

• **אומץ מוראלי**, הנחוץ לפעולות צבאיות, כולל את נכונות היחיד לעמוד על דעתו, אפילו אם אינה פופולרית, או שהיא סותרת את ההיגיון המקובל. היבטים אחרים של אומץ מוראלי מעורבים בלקיחת סיכונים; בעקשנות; בקבלת החלטות קשות באי-ודאות; תוך קבלת אחריות מלאה לתוצאות; ובהתמדה למרות קשיים.¹⁰

אומץ פיזי, שהוא אומץ-הלב של הלוחמים עצמם, שאינם יודעים גבולות, ועומדים בפני הפחד. זה אומץ הירואי. אפילו בעידן הטכנולוגיה המודרנית נותרו רוח הלוחם הבודד ואומץ-לבו מרכיבים עיקריים של הקרב בצוות, בקבוצות ובכוחות גדולים יותר.¹¹

במבצעים בע'רדקה הוכיחו מקבלי ההחלטות אומץ מוראלי גבוה כשלא נרתעו מלתקוף את היעד שוב ושוב כמה פעמים. בתקיפות החוזרות על המעגן בחנו הלוחמים היטב את אומץ-לבם פעם אחר פעם כששבו לאותו מקום אל מול אש תופת של האויב כשבכל פעם פחתה ההפתעה, וגדלו סיכוייהם להיפגע.

★ יוזמה

כיוון שישראל אינה מדינה תוקפנית וגם כיוון שהופתעה במלחמת יום הכיפורים, מצאה ישראל את עצמה במגננה לפחות בחלקה הראשון של המלחמה. גם במגננה יש מקום רב ליוזמה. כך, למשל, מעבר

מהיר לפעולות התקפיות יכול להניב תוצאות טובות, אפילו אם רק רוחן התקפית, ותוצאותיהן בלבול, דמוראליזציה והנחלת אבדות לאויב.

בע'רדקה התבטא הדבר בלקיחת סיכונים מחושבים, שהוציאו את האויב משייוי משקלו, וגרמו לו להסיג את כוחותיו ממעגן ע'רדקה הרחק דרומה, אל מעגן ספגה.

★ חשיבה ותגובה מהירה

בספר תורתו על הקרב המשולב תיאר הצבא האמריקני את התגובה המהירה כך:

היכולת לנוע מהר ובקלות צריכה לאפיין את פעולותינו. התגובה המהירה הנה יחסית. מטרתנו היא להיות מהירים יותר מהאויב. התגובה המהירה אינה קשורה למהירות בלבד, אלא לסרגל זמנים, הכולל חשיבה, תכנון, תקשורת ופעולה מהירה יותר מאשר התגובה היעילה של האויב.¹² פעולה מהירה יותר מאשר תגובת האויב – לאחר מהלך תכנוני מתאים – מבטאת את רוח אנשי שייטת 13 ומפקדי הזירה באותו זמן. חיל הים הישראלי הגיב ראשון, וכך גרם לחיל הים המצרי בזירת ים סוף, שהיה עדיף ממנו בסד"כ ובאיכותו, להיכנס למגננה.

★ מוטיווציה ודבקות במטרה

תכונות נחוצות ביותר לפעולות בסיכון גבוה וקשורות ביניהן. הנעת הלוחם על-ידי כוח פנימי, המביאו לבצע את המשימה, מפותחת על-ידי חינוך מתאים באימונים בסיסיים ביחידות המיוחדות. יצירת מטרת ואתגרים באימונים, הנראים כבלתי-ניתנים להשגה, והבאת הלוחמים למצב, שבו יוכלו להם, מטפחות את המוטיווציה של הלוחמים ואת דבקותם במטרה. בהעדר מוטיווציה אישית גבוהה ביותר ודבקות במטרה, לא יוכל הלוחם לעמוד בפני סיכונים גבוהים, כמו הליכה אל מול האש ומול פצצות עומק.

★ גמישות

לוחם בקומנדו הימי חייבים לפתח במהלך הכשרתו בשתי אסכולות מנוגדות:

סיכום

פיתוח פעולה אוטומטית בהפעלת ציוד לחימה ובתרגולות לחימה, בעיקר בתפעול נשק ובצלילה – כמו הנצלת צולל, כמו הסתערות לאחר היתקלות ואפילו כמו החלפת מחסנית. ללוחם המיומן אין חלקיק שנייה, הנדרש לחשוב, כדי להגיע להחלטה כאשר ייתקל באירוע צפוי, ובעיקר בעת אירוע לא-צפוי בזמן מצוקה. במקרים האלה עליו לפעול אוטומטית, בהתאם לנהלים הקבועים. לדוגמה, משיית יאיר וידי מהמים לאחר תקיפת הסטי"לים בע'רדקה בסירות-הנפץ.

פיתוח יכולת גמישה לקבל החלטות. במקרים רבים מצפים, כי לוחם הקומנדו יפעיל שיקול דעת עצמאי, שלא בהתאם לתדרוך שקיבל. למרות, שבדרך-כלל ישלחו את הלוחם למשימתו לאחר שדנו בכל המקרים האפשריים ובכל התגובות הצפויות; אך ייתכנו מצבים של חוסר ודאות והתפתחות של מצבים שלא בהתאם לתכנית הסדורה מראש ושלא לפי התדרוך. כיוון שמשימות הקומנדו עשויות להביא לוחם בודד, או זוג לוחמים, למצבים מסוכנים, למצבים של חוסר-ודאות ולהתפתחויות, שלא בהתאם לתכנית הסדורה, הכרחי לפתח בלוחמים יכולת לגבש בגמישות ובמהירות את החלטותיהם.

בתקיפה השלישית נדרשו יאיר וידי לקבל החלטות בגמישות. הכנתם לקרב לא כללה אפשרות, שלא יבחינו בסטי"ל מטווח של מאה מטר, למרות שסירות החילוץ הבחינו היטב במטרה.

שניהם החליטו לתקוף בכיוון המזח, כדי ליצור הלם, דמוראליזציה ובלבול אצל האויב. בתקיפה השנייה לא הבחין רס"ן גדי קרול במטרות, וקיבל החלטה גמישה נכונה לצלול לכיוון פצצות העומק מתוך הנחה, כי באזור פיצוץ נמצאו המטרה. ואכן, הוא ובן-זוגו הצליחו היטב במשימתם.

המבצעים של שיטת 13 בע'רדקה הוכיחו, כי דמיון, יצירתיות ודבקותעילאית במטרה מאפשרים לחדור ליעד מסוים כמה פעמים ברציפות ברווחי זמן קצרים וללא אבדות באותה מלחמה – כל עוד משכילים לשמור על עקרון ההפתעה. מבצעי הקומנדו הימי השיגו השפעה מכרעת על תכניות הקרב של האויב, חילצו את זירת ים סוף מלחץ התקפי של האויב ויצרו אפשרות לממש תכנית מבצעית לא-שיגרתית של צה"ל. ארבע הפעולות בע'רדקה היו תקדים בהיסטוריה הצבאית – בראשונה שרשרת של פעולות קומנדו ימי גרמו לחיל ים לפנות נמל. אכן, ההגנה הטובה ביותר היא התקפה.

מקורות

1. **פעילות שיטת 13 במלחמת יום הכיפורים**, מפקדת חיל הים, פברואר 1974 (להלן – השייטת).
2. זאב אלמוג, **עטלפים בתוך ע'רדקה**, אוקטובר 1988, עמ' 5-1.
3. **השייטת**, שם.
4. **השייטת**, שם.
5. אלמוג, שם, ע' 11.
6. **השייטת**, שם.
7. **השייטת**, שם.
8. Quinn, Strategy for Change, 1991, p. 13.
9. סון טסו, **חוכמת המלחמה**, מהדורת סמיואל גריפית [אנגלית], 1963, ע' 69.
10. 9 Joint Warfare of the US Armed Forces, 1991, p.
11. שם, ע' 8.
12. שם, ע' 9.

המעבר לסטי"לים

(האגף ממוזד 28)

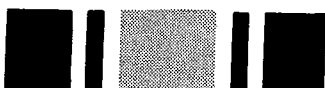
הפעלת הסטי"לים עלידי חיל הים עם טילים **גבראל**, עם מערכות-יעור ועם מערכות הגנה לספינות ריכוזה אליה תשומת-לב של כל חילות הים בעולם. הוכח, כי יש טייל (ללא תלות בטווח) יכולת לדייק בתנאי שדה הקרב; והוכח גודל הנזק, שגורמת פגיעת טיל. המשמעות היתה שינוי

מהותי בשדה הקרב הימי המסורתי בעקבות קרבות הטיילים במלחמת יום הכיפורים 1973: הטיל כבש את מקום התותח הימי, והמושגים "תמרור", "תנועה" ו"אש", שהיו נכונים לתותח ולטורפדו, התיישנו בן-לילה. בשתי המלחמות הימיות מאז מלחמת יום הכיפורים – בחלק הימי של מערכת פולקלנד (בין בריטניה לארגנטינה) ובחלק הימי של מלחמת המפרץ ניתן היה לראות מערכות חימוש טילים ומושגי לחימה, שהתפתחו מקרבות הטיילים במלחמת יום הכיפורים.

שלוש תופעות מבטאות את לקחי קרבות הסטי"לים במלחמת יום הכיפורים בחילות הים בעולם:

- ★ **הטיל גבראל** (להתקנה בספינות, שיוסבו לסטי"לים) נעשה מוצר מבוקש עלידי חילות ים, שמרחבי הים הרלוונטיים עבורם אפשרו מעבר ישיר לסטי"לים בדומה לחיל הים הישראלי.
- ★ במדינות מתועשות בעלות חילות ים, המפעילים כלי-שיט גדולים בטווח של אוקיינוסים, הואץ תהליך הפיתוח של טילים ים-ים, בהתאם לתנאים המיוחדים של כל חיל ים, תוך שילוב יסודות מתפיסת ההפעלה של **גבראל**.
- ★ נוצר מושג מבצעי חדש לניהול קרב ימי בשדה הקרב הטיילי: **לחימה מעבר לאופק**. מאחר שטווח הלחימה בטיילים גדול מטווח האופק, מגשר כלי-השיט עשוי להיראות ים "נקי" מכלי-שיט – ידיתיים, או אויבים – ובו בזמן מתנהל ממרכזי הפיקוד-השליטה של כלי-השיט קרב אכזרי ומתוח, שכל טעות בשיקול, כל שגיאה בתגובה, כל פיגור (במונחים של שניות) בהגבה עלולים להכריע את הקרב לגבי כל כלי-שיט בודד.

מוצר-לוואי של המעבר לנשק טילי בים וללחימה מעבר לאופק הנו הגידול בסיכון, כי בתקופות מתוחות ישוגרו טילים בהפתעה. זה הביא כבר לירי/שיגור "הגנת" חפוז על כלי-שיט ועל מטוסים תמימים ללא אימות מספיק.

ה'בטיים

בליוג'יסטייקה

תכנית "גושן" ותכנית "אופק" לבניין צה"ל

בנתונים הללו החלה מחלקת התכנון באגף המטה הכללי (אג"ם) לגבש את התכנית הרב-שנתית גושן לבניין צה"ל ולהתעצמותו. במסגרת גושן גובש מתאר אסטרטגי כולל - בהסתמך על תחזיות דמוגרפיות, כלכליות, טכנולוגיות ומודיעיניות - לשנים 1975-1971. תכנית האב הניחה, כי לא יושג הסכם שלום עם הערבים בשנים הללו, וכי יימשכו המאבק הצבאי-מדיני עם מדינות ערב ומרוץ החימוש. התכנית העריכה, כי במאמץ מדיני-ביטחוני כולל תשמור ישראל על כוחה ועל יכולתה לעמוד בפני קואליציה של מדינות ערב. עם זאת, לא צפו מלחמה כוללת, והערכת המצב השנתית נועדה לעדכן את צה"ל באשר לסיכון, כי קרבה מלחמה, ויש להתכונן לקראתה.

תכנית גושן עמדה בסימן צמצום תקציבי ניכר נוכח לחץ הממשלה להקטין את הוצאות הביטחון, ולהקצות משאבים לחינוך, לשיכון, לקליטת עלייה (אז עוד היתה עלייה ניכרת) ולרווחה חברתית. לפיכך, נאלץ צה"ל לתמרן בין הצורך לקיים את כושר ההרתעה ואת כושר ההכרעה בעת מלחמה לבין הכורח לעמוד באילוצים תקציביים מגבילים מאוד. הערכת המצב הביטחוני - שראתה מלחמה כוללת כאופציה בסבירות נמוכה - ואווירת

על ההפרות המצריות של ההסכם להפסקת אש ועל הכנסת טילים מצריים נ"מ לאזור התעלה בניגוד להסכם להפסקת-אש.

למרות אותות שונים, שהפרו את אווירת הרגיעה, הנחת היסוד היתה, כי מלחמה לא תפרוץ בקרוב במזרח התיכון. שום גורם במטה הכללי של צה"ל לא ניסה לערער על כך. בממשלה, בצבא וברחוב הישראלי שררה תחושה של ביטחון עצמי, שנשען על כוחו הגדל של צה"ל.

הפסקת האש בחזית המצרית במלחמת ההתשה, שנכנסה לתוקפה באוגוסט 1970, התקיימה למרות הפרות מסוימות יותר משלוש שנים - עד לפרוץ מלחמת יום הכיפורים, בשישה באוקטובר 1973. בספטמבר ("השחור") 1970 לחם המלך חוסין במחבלים בירדן, וגירשם מארצו. הפסקת האש, שהורחבה בפועל מהמועד הזה גם לגבול ישראל-ירדן, הקלה מאוד על משימות הביטחון השוטף של צה"ל, ואפשרה לצבא לעסוק באימונים, בהכנות למלחמה הבאה ובבניין הכוח. ההכנות הלוגיסטיות למלחמה הבאה כללו שיקום של מערכת הביצורים בקווי הפסקת אש ובניין מזורז של חלקים בה לאור לקחי מלחמת ההתשה. בשיחות בין הנשיא ריצ'ארד ניקסון לבין משה דיין, שר הביטחון, הושגה הבנה עם ארצות הברית גם על סיוע רב-שנתי אמריקני להצטיידות צה"ל כפיצוי

* תלמיד לתואר שלישי בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל-אביב. בעבר - ראש מדור מורשת קרב בצה"ל.

זהר לבקוביץ'

ולהכנסתו לייצור סדרתי ולהקצאה לכוחות בשנת 1975. תכנית **אופק** קוצצה בשישה מיליארדי ל"י – בשנת 1973 ובתקציב לשנת 1974. לקיצוץ היתה משמעות ניכרת על רכש אמצעי לחימה ועל קצב הרכש. מגבלות התקציב לא היו המניע הבלעדי לקיצוץ. שיקולים של תורת לחימה ושל הערכות מודיעין הביאו לנכונות לוותר, לפחות זמנית, על אמצעי-לחימה מסוימים.

כוננות "כחול-לבן" והשפעותיה

ערב חג פסח תשל"ג (מחצית אפריל 1973) הגיע מידע מהימן על הכנות מצריות לפתוח באש. בכוננות זו נערך צה"ל לאפשרות מלחמה. על המהלכים לא נודע לציבור, והם לא היו כרוכים בניסוח חריג של מילואים. בפרק הזמן הזה נעשו פעולות להעמיד את צה"ל במצב טוב יותר נוכח הסיכון, כי תפרוץ המלחמה. בנוסף לזירוז האימונים ולהקמת עוצבות חדשות, נעשו בתחום הלוגיסטי כמה פעולות חשובות:

- ★ נוספו מערכות קשר בגולן ובסיני.
- ★ נפרצו דרכים נוספות, הושלמה התעלה נ"ט בגולן, והוחש קצב בינוי הביצורים.
- ★ הוקמו ימ"חים לחטיבות שריון קרוב לחזיתות הלחימה.*

צה"ל להגיע לממדים, שנקבעו בגושן. לשנת 1975 קבעה **אופק א'** לכוחות היבשה "תקרה" נמוכה יותר, ואילו לחיל האוויר ולחיל הים נועדו השקעות ניכרות. **באופק א'** הוקצו ארבעים מיליארדי ל"י לרכש ולייצור עצמי של אמצעי-לחימה. סכום דומה הוקצה לביצורים, לתשתית, לאחזקת הציוד, כולל בניית מחסני חירום (ימ"חים) ומתקנים ולביטחון שוטף.

על התכנית אמר רא"ל אלעזר:

הקיצוץ הוא משמעותי וכל להטוטי אנשי הכספים אינם יכולים לחפות על העובדה, שיש בכך פגיעה בהתעצמות צה"ל.⁴

ואכן, משמעותו של תקציב מקוצץ בחמישה מיליארדי ל"י לחמש שנים היתה ניכרת: צומצמו רכישות והזמנות ייצור בשוק המקומי.

[כבר באביב 1972] ברור היה, שלא יהיה תקציב לקניית נגמ"שים, שיהיו דחיות חמורות ברכישת טנקים, שלא יהיו מספיק מובילים [לטנקים]... נראה היה, שניתן להסתפק בנשק נ"ט הקיים.⁵

במסגרת הצמצומים הללו נדחתה בשנת 1972 הצעה של אלוף עמוס חורב, ראש אגף האפסנאות (אג"א), לרכוש עוד מאות טנקים משומשים **צנטוריון** במחיר נמוך, כדי להגדיל את צי הטנקים של צה"ל וכדי שישמשו לחלפים. במקום זאת, נקבע להגביר את המאמץ לפיתוח הטנק **מרכבה**,

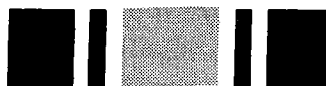
הרגיעה, שנוצרה בציבור, סייעו להכניס את התכניות של צה"ל לרכש ולהצטיידות לסד תקציבי ניכר.²

על אווירה זו סיפר חנוך ברטוב, הביוגרף של הרמטכ"ל דוד אלעזר, בספרו, **דדו**:³

לפי שעה משתלטת על הציבור – לא בלי שיש להנהגה המדינית והצבאית יד ברבר – תחושת רגיעה. ענייני פנים – מן הבעיות החברתיות ועד לשאלות פסולי חיתון – כובשים את הכותרות.

באווירה זו קוצצה תכנית החומש **גושן ב'** לשנים 1976-1971 בסכום של יותר מחמישה מיליארדי ל"י, ובמקומה החלה להתגבש תכנית חדשה לבניין צה"ל בשנים 1978-1973 – **אופק א'**. יעדי **אופק א'** צומצמו לעומת יעדי **גושן**, והשגתם נפרסה על פני שבע שנים. באפריל 1978, קבעה התכנית, אמור

* ראוי לציין, כי בפיקוד הצפון נערך בתקופה זו שינוי עיקרי – הטנקים של החטיבות המשוריינות הועברו לימ"חים במזרח הגליל, שנועדו קודם לכן לקלוט חטיבות ממוכנות. אף שבשינוי היה איסדר מסוים, הרי במלחמת יום הכיפורים היו לו משמעויות חשובות להיערכות כוחות הפיקוד. החטיבות הללו מיהרו לחזית הגולן בלוחזמנים קצר מאשר בתכנון, הצילו עם שרידי הכוח הסדיר את רמת הגולן מפליה בידי הסורים, ואפשרו מעבר מהיר להתקפת נגד [ראיון עם תא"ל (מיל) רמי דותן, מי שהיה אז קצין האפסנאות של פיקוד הצפון, 1984].

טבלה 1: פערים באמצעי לחימה עיקריים

פער	מצאי		תכנית
	בשישה	אופק א'	
	באוקטובר 1973	לאפריל 1978	
טנקים	2,029	2,320	291
תומ"חים ומכמ"חים	308	394	86
נגמ"שים וחזל"מים	4,676	5,181	505

טבלה 3: ריכוז הכוחות

ק + 72	ק + 72	תוכנית	ביצוע	בפועל	מובילי טנקים	רכבת	תנועה על שרשרות	ס ה " כ
309	359							
0	90							
1,432	638							
1,741	1,087							

טבלה 4: תחמושת טנקים 105 מ"מ "שריר"

(מעונגל לאלפי פגזים)*	
437	סה"כ צריכה ל-31 במרס 1974
(-) 40	לא הוזמן בגלל חוסר תקציב
	הוזמן ולא סופק עד 6 באוקטובר 1973*
(-) 93	
304	מצאי בפועל ב-6 באוקטובר 1973
	* ועוד צריכה באימונים למחצית השנייה של השנה.

★ תחמושת רוכזה במצבורים קדמיים בחזיתות.
★ הוכן מערך נייד לבלימה.

הכנת המערך הנייד לצליחה

הפעולה המיוחדת של המערך הלוגיסטי היתה בניית מערך נייד לצליחה. המערך הזה התבסס על שיקום דוברות זילואה מיושנות ועל ניוון על עגלות מיוחדות. סיפר על כך אלוף ישראל טל, מי שהיה סגן הרמטכ"ל וראש אגף המטה (אג"ם):⁷

בהכנת המערך היו מעורבים גורמים שונים, שהפריעו זה לזה – חיל ההנדסה, חיל השריון, חיל החימוש ומחקרופיתוח. משנכנס דדו לתפקידו הורה להשליט סדר במערך הצליחה. עשינו במקביל שני דברים. החלטנו על ניוון מערך הצליחה, ועסקתי בפיתוח גשר הגלילים.⁸

כדי להשליט סדר בין הגורמים המפתחים ובין הגורמים המייצרים, הוטל על אלוף נחמיה קין, ראש אג"א, לטפל בבניית מובילי ענק לדוברות, שהיו אלמנטים עצמאיים, אך ניתנים לשילוב כמרכיבי גשר הדוברות. כל דוברת שקלה שישים טונות, והתכנית המקורית היתה, שטנקים יגרונו על פני החולות עד לתעלה. עד ספטמבר 1973 יוצרו 21 מובילי דוברות, שמילאו תפקיד חיוני בצליחה.

החימוש העיקרי בצה"ל ערב המלחמה

למרות האמברגו הבריטי והצרפתי, התעצם צה"ל בשש השנים, שחלפו מאז מלחמת ששת הימים. צי הטנקים, הנגמ"שים והחזל"מים של צה"ל כמעט שהוכפל מאז 1967.

בערב יום הכיפורים תשל"ד היה הפער בין המצאי באמצעי לחימה עיקריים בצה"ל לבין היעד הסופי (שאליו היה אמור להגיע תוך ארבע-חמש שנים) סביר למדי. כלומר, היו פערים, שצפוי היה להשלימם בלא קושי מיוחד בשנים הקרובות (טבלה 1).

איכותית, היו אמורים לחול שינויים מפליגים. כך, כמות הטנקים שרמן היתה אמורה לקטון בחמישים; לסד"כ היו אמורים להיכנס מאתיים טנקים מרכבה; היו אמורים להסב עוד כמאתיים טנקים צנטוריון למנוע דיזל.

למעשה, ערב מלחמת יום הכיפורים יכול היה צה"ל להקים אוגדת שריון שישית, ועמדו להתוסף לכוחותיו כשבעים תומ"חים 155 מ"מ ומרגמות כבדות מתנייעות 160 מ"מ מתוצרת ישראל. כן עמדו לרכוש כ-360 נגמ"שים M-113. יחס הכוחות הכללי בין ישראל לבין צבאות ערב באמצעי-לחימה עיקריים לכוחות היבשה נראה כיחס, שניתן לעמוד בו. שהרי התפיסה הרווחת בצה"ל היתה, שיחסי כוחות של 3:1 בינו לצבאות ערב סבירים. בסופו של דבר, ההפתעה הביאה לרמה, שלא ציפו לה, של שחיקה באמצעי לחימה עיקריים בשלבי הבלימה, ולא ניתן היה לפצות על האבדן הזה עד סוף המלחמה.

פערים בציוד לחימה אחר

לא כך היה הדבר בתחומים אחרים – צל"ם, תחמושת וציוד אישי. מגבלות תקציב

יצרו פערים ניכרים ביחידות. בנוסף חסרו פריטים חשובים לחימה – כמו רבע מהתקן למשקפות וכ-45 אחוזים מתקן האמצעים לראיית לילה. זה היה גורם משמעותי, שהגביל את יכולת השריון ללחום בלילה – לעומת שריון האויב, שצויד היטב בתחום הזה. כן חסרו – לפי התקן – 85 מובילי טנקים, למרות שבהיותו ראש אג"א, המליץ אלוף חורב לרכוש גוררים נוספים. בפועל, ביחס לצורכי צה"ל, חסרו הרבה יותר גוררים. בציוד אישי חסרו שליש מתקן סרבלי שריון, שליש מתקן מעילי הרוח, מחצית מתקן בגדי העבודה ועוד. בדיעבד העיר על כך ראש מחלקת תקציבים באג"א:⁷

... התקנים שנקבעו היו "צנועים" במידת האפשר... [מאחר שהיה] לחץ לצמצום תקנים למינימום. כך, למשל, סד"כ מובילי הטנקים, הדרוש לניוד מלא של אוגדה, כפי שנקבע בתכנית

טבלה 2: הפער התקציבי

(במאות מיליוני ל"י)

	צ י ו ד			ת ח מ ו ש ת			ס ה " כ		
	1973	1972	1971	1973	1972	1971	1973	1972	1971
צרכים	561	605	591	216	311	345	777	916	936
תקציב	119	160	136	143	180	125	262	340	361
פער	442	445	445	73	131	220	515	576	675

1972 – ימ"חים של חטיבת צנטוריון קודמו מאזור מפרץ חיפה למחנות קדמיים במזרח הגליל, במקום חטיבות ממוכנות, שהועברו מערבה. פלוגת טנקים שוט קל (מוסבים לדיזל) מהחטיבה לגיוס מהיר של פיקוד הצפון הגיעה על שרשרות למחנה נפח אחרי חצות בשישה באוקטובר, וניהלה את קרב המאסף להגנת המחנה יחד עם "כוח צביקה".

הצטיידות ראשונית בתחמושת

התכנית הראשונית להצטיידות בתחמושת התבססה על הנחה, כי קדימה ראשונה תינתן לנושא עם פרוץ המלחמה. עם גמר ההצטיידות הראשונית (ק' ועוד 36) יעבור מרכז תחמושת (מרת"ח) לנפק תחמושת להקצאות מבצעיות ולדחיפה לבסיסים קדמיים. במלחמה נעשתה משיכת התחמושת בפיצולים רבים – לעתים לגדודים (ולא לחטיבות, כמתוכנן); הוקדמו ההקצאות המבצעיות והדחיפה לבסיסים קדמיים; בטרם סיימו היחידות את תהליך ההצטיידות, וכך שובשו לוחות-הזמנים להצטיידות כאשר יחידות הגיעו באיחור לבסיסי התחמושת, ובמקרים רבים הצטיידו מחדש.

לפי התכנית, היה על מרת"ח לצייד בשלושים השעות הראשונות 83 יחידות בכ"כ 7,500 טונות תחמושת לסוגיה. ההפתעה שיבשה תכנית זו, ובפועל, נופקה בשלושת הימים הראשונים פחות תחמושת ליותר יחידות: 6,300 טונות תחמושת ל-240 בסיסים עורפיים של אג"א כ"כ 6,500 טונות תחמושת לבסיסי תחמושת קדמיים וליחידות. זרימה זו צמצמה את המלאי בבסיסי מרכז תחמושת, אך לא תמיד סיפקה את היחידות.

ייתכן, כי לשיבוש הזה בהצטיידות הראשונית היתה השלכה על ההרגשה, ששררה בהמשך הלחימה, כי חסרה תחמושת ביחידות – אף כי, בדרך כלל, לא שרר מחסור בתחמושת ברמת היחידות הלוחמות.

הביאו להכנת תכניות לריכוז כוחות על פני שמונה יממות, כדי להגיע לניצול מרבי של מובילי הטנקים ושל הרקבת, וכדי לצמצם את הנסיעה של טנקים על שרשרותיהם. מובילי טנקים נועדו לשאת בכמה סבבים 794 טנקים, והרכבת – 309 ביום. בתנועה עצמית על שרשרותיהם נועדו כ-500 טנקים לנוע כחמישים ק"מ בלבד. 150 טנקים נועדו לנוע 150 ק"מ על שרשרותיהם. בפועל, תכנית זו שובשה: 1,430 טנקים נסעו על שרשרותיהם עד 300 ק"מ – פי שישה מהמתוכנן.

לריכוז החפז של רק"ם בתנועה על שרשרותיו היתה השפעה קשה על ארגון היחידות, על עייפות הצוותים, על כמות התקלות – הטכניות ושאינן טכניות – ועל כשירות הרק"ם בהמשך הקרבות. בשלב הריכוז אירעו 168 תקלות בטנקים, שעיקבו הגעת כוחות לאזורי הלחימה. יתר על כן, בשל הלחץ לשגר טנקים לחזיתות, פוזרו יחידות אורגניות, וגדודי הטנקים הגיעו לשטחי ההיערכות בקילוחים דקים של מחלקות ושל פלוגות – עובדה בעלת משמעות טקטית מרחיקת-לכת. זאת ועוד, הלחץ גרם ליחידות לשגר לשטחי ההיערכות טנקים, שלא זורדו כהלכה, וחסרו ציוד חיוני ללחימה, כגון משקפות, פריסקופים נוספים, מקלעים ותחמושת מתאימה. הדבר פגע מאוד ביעילותם במגע הקרבי עם האויב.

לריכוז החפז של הכוחות יכולה היתה להיות תוצאה חמורה יותר אלמלא הושלמו שינויים בפריסת הטנקים בפיקוד הצפון, שסוכמו במחצית השנייה של שנת העבודה

אג"ם היה 430 מוביל, ואילו התקן נקבע ל-381 ....

... סגירת פערים באמצעי-לחימה עיקריים, ובכלל זה תחמושת, היתה שאלה סבוכה, שכן יש לזכור, כי משכי הספקה ... מגיעים לכדי 18-24 חודש מתאריך הקצאת התקציבים להזמנתם.

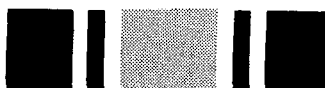
... נקבעה מדיניות של הצטיידות בתחמושת מתוצרת מקומית ... אף שהיה ברור, שתקופות ההספקה תתארנה בשל מגבלות בייצור מקומי של תחמושת.

... חוסר אפשרות במגבלות תקציב [1973] ... לשנות את המצב בצורה משמעותית. הפערים בציוד מול תקנים מצומצמים מלכתחילה הם שהקשו על צה"ל בזמן הלחימה, וחייבו, הבאת ציוד זה בכמויות ענק מארצות-הברית בזמן הלחימה ואחריה.

שלב הפתיחה בלחימה

בשלב הפתיחה במלחמה עסק מערך התחזוקה במטכ"ל, בעיקר, בריכוז אמצעים לגיוס הסד"כ, בפיזור רק"ם מימ"חים לאזורי ההיערכות ולאזורי הפריסה ובניפוק תחמושת.

פתיחת המלחמה בהפתעה וללא התרעה מוקדמת שיבשה חמורות את הפעולות הללו. הפגיעה העיקרית היתה בריכוז רק"ם באזורי ההיערכות ובאזורי הפריסה. ההנחות הראשוניות לגבי צורת פתיחת המלחמה

"המחסור בתחמושת"

פתיחת המלחמה בהפתעה והתפתחותה בימיה הראשונים גרמו בהמשך לתחושה חריפה של "קוצר נשימה" לוגיסטי, ובעיקר בתחום התחמושת העיקרית לטנקים ולתותחים.* תחושה זו השפיעה על החלטות בקשר לניהול המלחמה, על החלטות בדבר הדרישות לסיוע מארצות הברית ועל הפעלת הרכבת האווירית האמריקנית (שעדיפות ניתנה בהם להספקת תחמושת אווירית). תוך המלחמה ואחריה התעוררו שאלות אודות המקור לתחושה זו: באיזו מידה היתה מוצדקת, וביטאה מחסור אמיתי ובאיזו מידה נבעה מחוסר שליטה. בעיקר החריפה התהייה כשהתברר, כי בסוף המלחמה נותרה בידי צה"ל תחמושת בהיקף ניכר כך, שלתחושת המחסור לא היתה הצדקה אובייקטיבית.

בדיקות, שנעשו באג"א לאחר המלחמה, הצביעו על גורמים אחרים למחסור בתחמושת, והסבו את תשומת הלב לעובדה, כי המחסור היה אמיתי, ולא נבע מחוסר שליטה בלבד. הגורמים למחסור בתחמושת היו:

- * פער תקציבי, שלא אפשר להזמין את מלוא הצרכים בתחמושת.
- * פער בהספקת תחמושת מוזמנת.
- * יחידות לא דיווחו על מצאי התחמושת בהן.
- * דיווח על התרוקנות מצבורי בבסיסי מרכז תחמושת.

התחמושת, שבה יכול המטכ"ל לתמרן, היא זו שנמצאת בשליטת אג"א. מתברר, כי אלמלא הרכבת האווירית (שבה ניתנה עדיפות להטסה ארצה של ציוד ושל תחמושת עבור חיל האוויר), מלאי התחמושת בשליטת המטכ"ל היה נגמר בעשרים באוקטובר 1973 בערך. רק המשך ההספקה במהלך המלחמה אפשר למטכ"ל לקיים מנת תחמושת לתגבר את החזיתות ולמבצעים מתוכננים. יתר על כן, ניתן

* מטכ"ל/אג"א אינו נושא באחריות להצטיידות בתחמושת לחיל האוויר ולחיל הים ולהספקתה.

טבלה 5: תחמושת ארטילרית 155 מ"מ

(באלפי פגזים)*

סה"כ צריכה ל-31 במארס 1974	170
לא הוזמן בגלל חוסר תקציב	19 (-)
הוזמן ולא סופק עד 6 אוקטובר 1973*	9 (-)
מצאי בפועל ב-6 באוקטובר 1973	142
* ועוד תחמושת לאימונים במחצית השנייה של השנה.	

להעריך, כי מימוש צורכי צה"ל לפני המלחמה היה מונע את תחושת המחסור בתחמושת (ראו טבלות 4, 6) בכך שהיו משנים את רמת המלאי במחסני מרכז תחמושת.

בתחמושת לארטילריה לא נותר בידי המטכ"ל מלאי משמעותי ב-24 באוקטובר 1973 – למרות הרכבת האווירית. הזמנת מלוא הצרכים לפני המלחמה והספקתם היתה משאירה בידי צה"ל מלאי קטן גם ללא הרכבת האווירית, שהעבירה כ-30,000 פגזים ארטילריה 155 מ"מ (ראו טבלות 7-9). בפועל, בעשרים באוקטובר כמעט שהתאפס המלאי של פגזים 155 מ"מ. גם בתחמושת ארטילרית 175 מ"מ הביאה הרכבת האווירית מלאי, שלא נרכש במועד עקב מגבלות התקציב.

במלחמה רואה המטכ"ל תחמושת, שיצאה משליטתו, ועברה לשליטת היחידות, כתחמושת, שלא ניתן ליעדה למשימות, שמבצעות יחידות אחרות; ולפיכך, אינה קיימת כביכול במלאי. משך כל המלחמה לא דיווחו יחידות על מצאי התחמושת ברשותן. אי-הדיווח יצר מחסור תיאורטי, שכן תחמושת, שנמצאה ב"צינור" ההספקה בכמויות ניכרות, לא היתה בשליטה. כלומר, מבחינה מטכ"לית, לא היתה קיימת כלל. ולפיכך, בשבוע הראשון לחימה, כאשר מלאי התחמושת בשליטת המטכ"ל ירד במהירות, ולא היה אפשר להעריך מה יהיה משך הלחימה, נאלץ צה"ל לבקש לספק לו משלוחי חירום של תחמושת בהטסה מארצות הברית.

לפי התכנון, אמור היה צה"ל להתגייס, להצטייד, להתחמש, ולנוע לשטחי ההיערכות תוך שבע יממות. ההפתעה שיבשה זאת, וחייבה להחיש את קצב ההתגייסות. במצב הפתיחה של המלחמה אך פלא, שהגיוס הושלם, למרות תקלות מרובות, בשלוש יממות בלבד.

סיכום

קולמוסים הרבה נשברו בוויכוח הסוער אודות ההפתעה ביום הכיפורים תשל"ד. מנקודת הראות של המערך הלוגיסטי, אכן,

טבלה 6: תחמושת טנקים 105 מ"מ ("שריר") בשליטת המטכ"ל וביחידות

(באלפי פגזים)

צריכה	קבלה מרכז	מלאי	מלאי	תאריך	
בפועל	בשליטת המטכ"ל	סה"כ	בשליטת היחידות	בשליטת מטכ"ל*	
בכל ימי המלחמה	מקומי הטסה				
—	—	304	173	131	6.10
—	17	?	?	30	18.10
165	40	145	150	(-5)	24.10

טבלה 9: תחמושת ארטילרית 175 מ"מ בשליטת מטכ"ל וביחידות

(באלפי פגזים)

תאריך	מלאי בשליטת מטכ"ל (ללא היחידות הספקה בזמן המלחמה)	מלאי בשליטת סה"כ	קבלה מרכז		צריכה
			בשליטת המטכ"ל	בפועל בכל ימי המלחמה	
6.10	16	7	23	—	—
18.10	(-1)	?	?	2	—
24.10	(-6)	4	(-2)	6	25

היתה כאן הפתעה רבת-משמעות. כיוון שמלחמה לא נחזתה לפני שנת 1975, קיבל שר הביטחון את המגמה לצמצם את תקציבי הביטחון (שכפו עליו שר האוצר והממשלה) כתופעה רב-שנתית, קבועה ומתחדשת. הצמצום בתקציבי צה"ל השפיע במיוחד על כוחות היבשה ובעיקר בתחום הרכש של פריטים איכותיים עבורם, כגון אמצעים לראיית לילה, מחשבי ירי לארטילריה וכי"ב. פריסת תכניות ההצטיידות באמצעי לחימה ובציוד צבאי על פני שנים רבות מהצפוי יצרה פערים בתקנים, שהשפיעו על הנעשה בשדה הקרב ועל המוראל כאחד. הפערים בהספקת תחמושת לא היו משמעותיים לו חודשה מלחמת ההתשה.

טבלה 7: תחמושת ארטילרית 175 מ"מ

(באלפי פגזים)*

תאריך	מלאי בשליטת מטכ"ל*	מלאי בשליטת סה"כ	קבלה מרכז	צריכה
6 באוקטובר 1973*	(-)	5	—	29
מציא בפועל ב-6 באוקטובר 1973*	(-)	1	—	29
ועוד תחמושת לאימונים במחצית השנייה של השנה.	(-)	5	—	29

אולם, במלחמה כוללת, רבת-היקף, כפי שהיתה מלחמת יום הכיפורים, יצרו הפערים הללו תחושה חריפה של מחסור בדרגי המטכ"ל. תחושה זו הקנתה לרכבת האווירית מארצות-הברית חיוניות רבה, וחייבה תיאום מדיני עם ואשינגטון, כדי לקיימה. כידוע, השפיע התיאום המדיני מאוד על חופש התמרון של ישראל בשלבי סיום המלחמה.

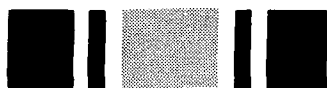
טבלה 8: תחמושת ארטילרית 155 מ"מ בשליטת המטכ"ל וביחידות

(באלפי פגזים)

תאריך	מלאי בשליטת מטכ"ל*	מלאי בשליטת סה"כ	קבלה מרכז		צריכה
			בשליטת המטכ"ל	בפועל בכל ימי המלחמה	
6.10	82	60	142	—	—
18.10	25	?	?	10	—
24.10	(-30)	51	21	9	120

הערות

1. איתן הבר, **היום תפרוץ מלחמה**, ירושלים: עידנים, 1987, ע' 15. הספר מבוסס על זיכרונותיו של תא"ל ישראל ליאור, מי שהיה המזכיר הצבאי של ראש הממשלה, לוי אשכול ושל ראש הממשלה גולדה מאיר.
2. בשנת 1971 החלו מגעים חשאיים ואטיים במיוחד בין ארצות-הברית, בין מצרים ובין ישראל על הסדרי ביניים לנסיגת צה"ל מתעלת סואץ. בסוף 1972 החלו לדון בצה"ל על קיצוץ שירות החובה בכמה חודשים ועל צמצום שירות המילואים. בנובמבר-דצמבר 1973 נועדו שרי החוץ של מצרים ושל ישראל להתכנס בניו יורק לשיחות בתיווך אמריקני, ובמהלכן אמורים היו לדון בהסדרים מדיניים לנסיגת צה"ל מתעלת סואץ.
3. ברטוב, **שם**, חלק א', עמ' 195, 203-204.
4. ברטוב, **שם**.
5. ראיון עם אלוף (מיל') עמוס חורב, 1982.
6. ברטוב, **שם**, כרך א', עמ' 251-252.
7. אל"מ אורי רבינוביץ, עבודה במכללה לביטחון לאומי.

מלבט נוסף על

"הלים קדבי"

הפסיכולוגיים, שהשפיעו במישרין על התכליתיות הקרבית של כוחות לוחמים, של מפקדים ושל חיילים כאחד, עדיין לא זכו לתשומת-הלב הראויה.

אין זה תיאור בדוי, או מרשם דמינוני של תסריט הפתיחה למלחמת העולם השלישית. זה תיאור מציאותי ומדויק של תחילת ההתנגשות החמורה ביותר בין צבאות ערב לצה"ל – מלחמת יום הכיפורים, 1973. המלחמה נמשכה פחות משלושה שבועות, אבל פגיעתו של שלב פתיחתה במדינת ישראל, בצבאה ובחברה הישראלית כאחד, היתה כפגיעה של רעידת-אדמה נוראה; מלחמה, שאמנם הופעל בה נשק קונוונציונלי בלבד, אבל בעוצמה ובקצב, שהיו גדולים לאין ערוך מכל מה שנראה בסכסוך קודם כלשהו בהיסטוריה.

מאז 1973 נכתבו ספרים ומאמרים רבים על הלקחים הטקטיים של מלחמת יום הכיפורים ועל תוצאותיה האסטרטגיות. רבות נאמר גם על האפקטים הפסיכולוגיים, שהיו למלחמה זו על הערבים ועל הישראלים. האפקטים הללו מילאו, ככל הנראה, תפקיד נכבד בהבאת המצרים והישראלים אל שולחן הדיונים, ובסופו של דבר להסכם שלום. אולם, הגורמים

בשישה באוקטובר, בדיוק בשעה שתיים וחמישה, פתחו כ-4,000 ... כלי-נשק [של האויב] בגדה המערבית של התעלה באש ברזמנית ... באותו רגע חצו 250 ... מטוסים [של האויב] את התעלה, כשפניהם אל ... העמדות, שבאזורי העורף ... טילים ארוכי-טווח פרוג זינקו קדימה, בעיתוי קפדני, לעבר ... הבסיסים [שלנו] ... מסך-האש ביבשה ... הונחת על-ידי 1,850 קני ארטילריה ומרגמות, שקוטנם 100-180 מ"מ, וירו בכיוון עקיף, על-ידי אלף טנקים ועל-ידי אלף תותחים נ"ט, בערך, שהוצבו על סוללת העפר, וירו בכיוון ישיר. בדקה הראשונה נחתו על העמדות [שלנו] ... כ-10,500 פגזי ארטילריה. האש נמשכה 53 דקות .... [דפואי, 1984, ע' 411]

אפיוני המצב

בחרתי להצביע על חמישה גורמים, שלדעתי, היו להם ההשלכות הפסיכולוגיות החזקות ביותר בשעות הראשונות של מלחמת יום הכיפורים. הגורמים האלה הם:

- ביטחון-יתר
- הפתעה
- עוצמה
- אי-ודאות
- כלליות האיום

* מנהל המכון הישראלי למחקרים צבאיים, זכרון-יעקב.
בשנים 1977-1982 היה ראש המחלקה למדעי ההתנהגות (ממד"ה) בצה"ל.

אלי"מ (מיל') ד"ר ראובן גלי*

בשטחים מצומצמים, יחסית, ובפרקי-זמן קצרים מאוד, בממדים, שטרם נראו כמותם בהיסטוריה. טלו, למשל, את גבול הצפון. שם בלמו כוחות צה"ל את ההתקפה הסורית ברמת-הגולן. השטח הישראלי של רמת-הגולן משתרע על שישים ק"מ לאורך ולכל היותר 29 ק"מ לרוחב. על השטח הזה הגנו יחידות מפוזרות משתי חטיבות שריון ומחטיבת ח"ר. העוצמה הכוללת, שהפעילו הסורים מולן במתקפת-הפתע כללה כ-60,000 איש, כ-1,300 טנקים, כ-600 קני ארטילריה, לפחות 400 תותחים נ"מ ויותר ממאה סוללות של טילים נ"מ SA-2, SA-3 SA-6ר [דפוי, 1984]. בדומה להתקפה המצרית לאורך תעלת סואץ, גם ההתקפה הסורית ברמת-הגולן (שנפתחה באותה שעה בדיוק) היתה עזה, מרוכזת וללא רתיעה.

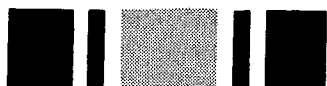
העוצמה חסרת-התקדים של המתקפה המצרית-סורית ועוצמת-האש האדירה, שהופעלו בהן, לא נועדו לשרת מטרות טקטיות בלבד. ההתקפה שיקפה את הדוקטרינה הסובייטית, המכוונת להפעיל לחצים פסיכולוגיים קשים מנשוא על האויב. המטרה הראשונה במעלה של מפקד סובייטי, המתכנן מבצע התקפי, היא לגרום לאויבו – באמצעות ההפתעה ובאמצעות ההנחתה הארטילרית, שאחריה תבוא חדירה מהירה לעורפו – עזווע כזה, שיגרום לשיתוקו של האויב וימנע ממנו מלהגיב. הדוקטרינה הסובייטית ברורה מאוד:

★ **הפתעה** – רבות כבר נאמר על היתרונות הטקטיים של מתקפת-פתע צבאית. בשישה באוקטובר 1973 היתה דווקא למרכיב הפסיכולוגי של ההתקפה הבלתי-צפויה השפעה הרסנית כל כך על האוכלוסייה בישראל. מאז שעות הערב המוקדמות באותו יום שישי היו רוב הישראלים שקועים בצום ובתפילות, המאפיינים את יום הכיפורים. היבבה הבלתי-צפויה של צופרי האזעקה בשעה 13:55 ביום הכיפורים דווקא הטיחה לפתע בפני כל תושבי המדינה את ההכרה האיומה, כי עצם קיומה של ישראל עומד בסכנה פעם נוספת – מעין זכר לשואה, שהתרחשה שלושים שנה קודם לכן. הודות למערכת לגיוס מהיר של המילואים מצאו את עצמם אלפי ישראלים, שזה עתה היו שקועים בתפילה שלווה בבתי-הכנסת, בתוך שעות ספורות, לוחמים נואשות על חייהם ברמת-הגולן, או שועטים בטנקיהם לעבר שדות-הקרב בגולן ובסיני. רבים מהם עתידים היו להיהרג, או להיפצע פצעים קשים, עוד לפני תום היום הקדוש. במחקרים, שערכו אנשי מדעי ההתנהגות של צה"ל אחרי המלחמה, התברר, כי רבים מהלוחמים תיארו את המעבר החרף הזה – משלווה מוחלטת ללחץ קיצוני – כחוויה הטראומטית ביותר במלחמה. חלק ניכר מהתגובות הנפשיות יוחסו, במבט לאחור, לתמורה חדה זו.

★ **עוצמה** – במלחמת יום הכיפורים היינו עדים לריכוז של כלי-נשק ושל עוצמת-אש

★ **ביטחון-יתר** – מלחמות פרצו, בדרך כלל, אחרי תקופת "חימום": מתחים פוליטיים, אימים הדדיים וסכסוכים גוברים בין היריבים קדמו לפתיחת הלחימה המעשית. שלב ה"חימום" הזה מילא תפקיד פסיכולוגי חשוב: הוא סיפק את הזמן הדרוש ל"התעצמות" נפשית, שארווינג ג'ניס, חוקר מצבי הלחץ, כינה (1958), "מלאכת הדאגה" (The work of worrying).

ערב יום הכיפורים תשל"ד לא עסק איש בישראל ב"מלאכת הדאגה". את צה"ל ואת האוכלוסייה האזרחית בישראל אפינו אז תחושות חזקות מאוד של שלווה ושל ביטחון עצמי. עצם ממדיו של הניצחון הישראלי במלחמת ששת הימים (רק כחמש שנים וחצי קודם לכן) והחלטיותו והשטחים העצומים, שנוספו אז לישראל, חברו כדי ליצור את אוירת השלווה, ששררה בישראל בסתיו 1973. אווירה זו גרמה לחוסר נכונות עיקשת בקרב הממסד הצבאי ובקרב הממסד הפוליטי בישראל להאמין, כי ייתכן מצב, שבו ייקח העולם הערבי את היוזמה לידיו, ויפעל נגד ישראל. יתר על כן, אווירה זו לא אפשרה אפילו את תחילתו של התהליך הפסיכולוגי, החיוני כל כך, של חרדה מקדימה, הקרוי "מלאכת הדאגה". נוכח העדר מוחלט של סימן כלשהו לסכנה ממששת ובאה, לא חוסנו הישראלים, ברוב שאננותם, מפני מתקפה ערבית, לא כל שכן בפני אסון לאומי.

בכל הנוגע לתכנון אש ארטילרית, יש לתכנן את האש המסייעת להתקפה כך שתשיג את מרב ההלם, יותר מאשר את מרב האבדות [דונלי, 1982, ע' 75].

הלם כזה אכן הושג בשעות הראשונות של מלחמת יום הכיפורים, הן בחזית הצפון והן בחזית הדרום באמצעות ההנחתות המאסיביות – הארטילריות והאוויריות – שהקדימו את התקיפה הקרקעית.

★ **איודאות** – "ערפל הקרב", אותם רגעים (ולעיתים שעות) בעיצומה של הלחימה, שבהם המצב אינו ברור, והדברים יוצאים מכלל שליטה, הוא אחד המקורות העיקריים לחרדה וללחץ. לרוב הלוחמים, הנמצאים בשדה הקרב, אין שום מידע על גורל הקרב, על מהלכו ועל תוצאותיו. בשעות הראשונות של מלחמת יום הכיפורים סבלו כמעט כל החיילים והמפקדים הישראליים מאיודאות מוחלטת בקשר להיקף ההתקפה, ליעדיה, למטרחה באזורים אחרים, לכמות הנפגעים עד אותה שעה, וכיצא באלה. רבים דיווחו לאחר זמן, כי איודאות זו היתה הסיבה העיקרית לחוסר האונים, שאחז בהם באותן שעות. העדר המידע היה טראומטי עד כדי כך שקצינים אחדים, ובהם לוחמים מנוסים, איבדו כל תקווה להיחלץ מהמצב, ובוודאי שלא חשבו, כי יוכלו להפוך את הגלגל.

★ **כלליות האיום** – לחצי הקרב, חמורים ככל שיהיו, מתמקדים ב"כאן ובעכשיר" של החייל. תשומת-הלב של לוחם, הנתון תחת אש, ובייחוד במגננה, מופנית כולה להישרדותו, במסגרת קבוצתו הקטנה. ברגעים המפחידים האלה שום דבר אחר אינו קיים. אבל מלחמת יום הכיפורים יצרה אצל חיילים רבים מצב שונה: נוכח "ערפל הקרב" המוחלט בשעות הראשונות של המלחמה, ונוכח הגל המתפשט של שמועות אודות התקפות אויב על מטרות אזרחיות בלב ישראל, הפך האיום להיות כללי יותר, והחרדה מפוזרת יותר. אף ששיטת הגיוס של המילואים מחייבת התייצבות בנקודות ריכוז מסוימות מיד לאחר קבלת הצו, חשו אנשי מילואים רבים, כי הם קרועים לשניים: מצד אחד עמדה

חובתם להצטרף ליחידותיהם, ולחוש אל החזיתות, אך מצד שני ניצבה הדאגה למשפחותיהם, שנותרו בעורף וביישובים האזרחיים. בראיונות, שנערכו אחרי המלחמה, מסרו חיילים רבים, כי מה שסייע להם להחליט בקשר למחלוקת הפנימית זו היה לא רק דחיפות הקריאה להתייצב, אלא גם הידיעה, כי בשעה שהם לוחמים בחזית יטפלו צוותים מיומנים בעורף. ידיעה זו הקנתה להם את הביטחון, ש"מישהו ידאג, ובתכליתיות, ליקרים לי, כשאני לא אהיה".

בסופו של דבר, הפתרון, שמצא חייל המילואים הישראלי למחלוקת פנימית זו בשנת 1973, היה, ללא יוצא מהכלל, להיענות לקריאה הלאומית, מעל ומעבר לאחריות האישית למשפחה. אלא שבין הלוחמים, שהופקו אחרי המלחמה, נדלקה "נורית אזהרה", שאותתה על הקונפליקט הפוטנציאלי, שבפניו עלול לעמוד כל מי ש"נקרא לדגל" במצבי אסון גדולים בעתיד.

התוצאות

★ **אבדות** – לבד ממלחמת העצמאות, שהיתה הארוכה במלחמות ישראל והכבדה ביותר באבדותיה, היתה מלחמת יום הכיפורים המהלומה הטראומטית ביותר לאוכלוסייה בישראל. רבים בישראל אמרו, כי זה היה "אסון דמוגרפי". בטבלה 1 מובאת הערכה של דפווי לגבי האבדות של הישראלים ושל הערבים במלחמת יום הכיפורים [ע' 609].

לנתונים האלה על כמות ההרוגים והפצועים יש להתייחס לא רק כאל תוצאה מפוכחת של מלחמת יום הכיפורים, אלא גם כחלק מהגורמים, שהכתיבו את הטראומה, שמלחמה זו הפכה להיות. וכך תיארו את הדברים טרוור דפווי, חוקר המלחמות האמריקני:

איאפשר להפריז בחומרת ההלם הפיזי, שנגרם לאוכלוסייה בישראל – קרוב ל-3,000 הרוגים ויותר מ-11,000 נפגעים במלחמה בתוך תשעה-עשר ימי לחימה. הדבר דומה כאילו איבדה ארצות-הברית 132,000 הרוגים, או 543,000 נפגעים, בתוך

פרק זמן דומה במלחמת העולם השנייה. כיוון ... שסך כל האבדות [של האמריקנים] באותה מלחמה, בתקופה, המשתרעת על פני כ-1,370 יום, הסתכם ב-292,000 הרוגים וב-963,000 נפגעים, ההשלכה ברורה למדי. שיעור האבדות הישראליות במלחמת אוקטובר, יחסית לאוכלוסייה, היה גדול פי שלושים משיעור האבדות האמריקניות במלחמת העולם השנייה ... הישראלים [לא יכלו] לשאוב נחת מן העובדה, ששיעור אבדותיהם בשדה-הקרב היה פחות ממחצית מזה של אויביהם הערבים. במונחים של כלל האוכלוסייה, היה שיעור האבדות הישראליות גדול פי חמישה מזה של המצרים [דפווי, שם, ע' 603].

★ **התמוטטות יחידות** – במלחמת יום הכיפורים נהרגו, נפצעו, או נפגעו נפשית, לא רק לוחמים, כפרטים. האפקט המשולב של הפתעה, של עוצמה, של איודאות ושל כלליות האיום הביא גם להתמוטטות של יחידות שלמות. חלקן הושמדו כמעט כליל (כמו החטיבה המשורינית "ברק", שבלמה את המתקפה הסורית בדרום רמת-הגולן), והמוראל של יחידות אחרות ומוכנותן הקרבית נפגעו כה קשה עד כי איאפשר היה לשגרן חזרה לקרב לפני תקופה מסוימת של התאוששות.

★ **נפגעים פסיכיאטריים** – בין עשרים ושלושה אחוזים [בלנקי, טיינר וסודץ, 1983] לבין יותר משלושים אחוזים [נוי, 1991] מכלל נפגעי צה"ל במלחמת יום הכיפורים, היו נפגעים פסיכיאטריים, או נפגעים של תגובות קרב. מלחמת יום הכיפורים היתה המלחמה הראשונה, שבה ספג צה"ל אבדות ניכרות כתוצאה מהלם קרב. כמות הנפגעים האלה במלחמות הקודמות של צה"ל היה נמוך עד כדי להפתיע, ולרוב לא ניתן להם שום טיפול מערכתי [לוי ואחרים, 1990]. תופעה זו יוחסה בחלקה לעובדה, שבכל המלחמות הקודמות יצאה ישראל כמנצחת, ולהוציא את מלחמת העצמאות, היו כל המלחמות האחרות מלחמות קצרות ושררה בהן אווירה ברורה של ניצחון (למשל,

מערכת סיני ומלחמת ששת הימים, שנמשכו כשבוע כל אחת). ההתפרצות הבלתי-צפויה של המלחמה באוקטובר 1973 העמידה חיילים רבים בצה"ל "בפני מצב חדש לחלוטין, שלא היו מוכנים לו כלל, ויצרה לחץ כבד על משאביהם להסתגל ולהתאים עצמם למצב." [סולברג, 1973, עמ' 523-529]. ואמנם, הגורם השכיח, שתיארו לוחמים רבים, כסיבה ישירה לחוויות הלחץ, שהתנסו בהן במלחמה זו, היה "המעבר הפתאומי ממצב של שלום למצב של מלחמה במלוא עוזה" [סולברג, שם, ע' 524]. מעניין למדי, כי מצב אחר, שגם הוא גרם, לדברי החיילים, לתגובות פסיכיאטריות, היה "המעבר הפתאומי מתקופה של שבועות אחדים של לחימה קשה מאוד לתקופת רגיעה יחסית, אחרי שהפסקת-האש נכנסה לתוקפה" [סולברג, שם]. מעברים פתאומיים כאלה נמנים, אפוא, עם הסיבות העיקריות לתגובות פסיכיאטריות בלחימה.

עם זאת, יש לציין, כי אחרי התקופה הראשונה של מבוכה רגשית, שאפיינה את היום-יומיים הראשונים למלחמה, הצליחו רוב הלוחמים להתגבר על חרדותיהם ועל ההלם הראשוני, ועלה בידם למלא את תפקידיהם בתכליתיות, ובמקרים רבים אף באומץ רב.

• **תגובות המפקדים הבכירים והמנהיגים הפוליטיים** – מעניין לבחון את התגובות של המפקדים הבכירים של צה"ל להלם הראשוני ולהפתעה, שחוללה מתקפת-הפתע ביום הכיפורים. ככלל, הגיבו רוב המפקדים הבכירים בצה"ל בקור-רוח וביעילות ראויים לשבח; אך היו גם חריגים מהכלל הזה. אחד המקרים, שזכה לאחר מכן לתשומת-לב רבה, היה האיבה, שהתפתחה בעיצומם של הקרבות בסיני בין שלושת המפקדים הבכירים ביותר בפקוד הדרום (אלוף שמואל גונן, אלוף אברהם אדן ואלוף אריאל שרון). המריבות בין שלושת האלופים האלה – שעוגנו בהבדלי אישיות ביניהם וביריבות פוליטית – החריפו עוד יותר עקב הלחצים והמתחים של הלחימה האינטנסיבית,

והגיעו לשיאן אחרי מתקפת-הנגד הלא-מוצלחת, שנקטעה באֶבָּה ביום השלישי למלחמה. מעולם צה"ל לא היה עד לוויכוח הרסני כזה בין מפקדיו הבכירים ב**שדה הקרב**. אין ספק, הנסיבות הדרמטיות, שאפיינו את תחילת המלחמה, תרמו לתגובות ההרסניות הללו בקרב חבורה זו של קצינים מנוסים.

הלחץ הפתאומי הטביע את רישומו גם על ההנהגה הפוליטית. משה דיין, שר הביטחון, אדם בעל רקע צבאי ורקע מדיני מרשימים, היה אובד-עצות ב-48 השעות הראשונות למשבר. אחרי שסייר בטיסה בשתי החזיתות בשבעה באוקטובר בבוקר מיהר דיין בחזרה לתל-אביב, כדי לדווח לגולדה מאיר, ראש-הממשלה. לפי מקורות אחדים, היה דיין מדוכא מאוד, ואמר לה בזו הלשון:

גולדה, טעיתי בכל. אנו עומדים בפני שואה. נצטרך לסגת מהגולן... ובסיני... ולהיערך לקרב האחרון [הרצוג, 1975, ע' 116].

למרבה המזל, תחזיתו הקודרת מעולם לא התגשמה. אולם, התנהגות זו משקפת היטב את ההשלכות המכריעות של משבר פתאומי כזה על היכולת הקוגניטיבית של מקבלי החלטות בכירים.

תחזיות לעתיד

אחרי מלחמת יום הכיפורים עשו אנשי מדעי ההתנהגות בצה"ל ואנשי חיל הרפואה מאמץ מרוכז לנתח את הגורמים המקדימים השונים, שגרמו לריבוי הנפגעים הפסיכיאטריים במלחמה. הגורמים האלה, שאפשר לראות בהם חיזוי של התמוטטויות בקרב בעתיד, נחלקים לשלושה:

• **גורמי שדה-הקרב והתפקיד בקרב** – חריפות הלחימה ועוצמתה, ולא דווקא משכה, או הצטברותה על פני הזמן, הן שעמדו ביחס ישיר להיווצרות תגובות הקרב. כמות נפגעי הלם הקרב בין חיילי צה"ל היה גבוה ביותר בשעות ובימים הנמרצים הראשונים למלחמה; כמותם גדלה שנית כעבור ימים אחדים, סביב התקפת-הנגד הישראלית, כאשר אש הארטילריה של האויב היתה מרוכזת מאוד. כעבור זמן

גדלה כמות הנפגעים בהלם קרב שוב – בזמן המעבר החד מלחימה עזה לתקופה של הפסקת-אש. הדפוס הזה מתגלה באופן ברור ביותר בתרשים 1, המתאר את התפלגות הנפגעים על פני ימי הלחימה.

שכיחות הנפגעים הפסיכיאטריים השתנתה גם בהתאם לאפיוני הלוחמים. מכל היחידות הלוחמות, היה הלם הקרב נפוץ ביותר ביחידות השריון, כתוצאה מכך שהיחידות המשווריינות לחמו בקרבות העזים ביותר במלחמה וכיוון שהפגיעות בהן היו הדרמטיות ביותר (טנקים התפוצצו, ואנשי צוות נשרפו). בנוסף, חיילי מילואים נמצאו פגיעים יותר לסיכון של התמוטטות נפשית מאשר חיילים סדירים [לבב, גרינפלד וברוך, 1979] – כנראה, עקב גילם ועקב מצבם המשפחתי. ביחידות המסייעות וביחידות שירותים, שלא נחשפו לאש האויב בתדירות גבוהה, כמו היחידות הלוחמות, נמצא מחד גיסא שיעור נמוך יחסית של הרגעים ושל פצועים, ומאידך גיסא היחס הגבוה ביותר של נפגעים נפשיים לעומת נפגעים פיזיים. כמובן, הלא-לוחמים חסרים את ההכשרה, את הלכידות, את המנהיגות ואת הציפיות, המסייעות לצמצם את האימה הפסיכולוגית מן הקרב.

היבט נוסף של גורמי קרב הוא דרגתו של החייל. הנתונים ממלחמת יום הכיפורים מלמדים, כי הדרגה היתה גורם משמעותי בגרימת התמוטטות נפשית, או במניעתה, והדברים היו נכונים במיוחד לגבי הקצינים. בעוד שקציני צה"ל מיוצגים ייצוגית קיצוני בין הקרבנות, עקב חשיפתם התכופה לאש האויב, אין ספק, הם מהווים תת-ייצוג ברשימות הנפגעים הפסיכיאטריים. ניתוח של נתוני חיל הרפואה, שנאספו בעקבות מלחמת יום הכיפורים, מלמד, כי למרות שהקצינים היו 28.5 אחוזים מכלל הנפגעים פיזית, הנה בין הנפגעים הפסיכיאטריים הגיע חלקם לשלושה אחוזים בלבד.

• **גורמי הפרט** – אף לא אחד מהמחקרים, שנערכו אחרי מלחמת יום הכיפורים, הצביע בצורה חותכת על קשר ישיר בין גורמי אישיות ספציפיים לבין תגובות פסיכיאטריות בקרב. עם זאת, צוינו כמה משתנים של רקע אישי, שיש להם קשר

תרשים 1: התפלגות נפגעים פיזית ונפגעים פסיכיאטרית במהלך הקרבות במלחמת יום הכיפורים

- הערות**
1. ציון התאריכים המדויקים לא הותר לפרסום.
  2. הנתונים מבוססים על הממצאים של לבב, גרינפלד וברוך (1979), אנשי חיל הרפואה, שטיפלו בנפגעי הלם קרב במלחמה זו.

טבלה 1: הערכת אבודות במלחמת יום הכיפורים

(לפי דפווי, 1984)

ישראל	מצרים	סוריה	ירדן	עיראק	ערבים אחרים	ערבים סך-הכל	חיילים
12,838	5,000	3,100	28	218	100	8,528	הרוגים
18,800	12,000	6,000	49	600	300	19,549	פצועים
508	8,031	500		20	?	8,551	שבויים ונעדרים
840	1,100	1,200	54	200	?	2,554	טנקים ²
400	450	400		?	?	850+	נגמ"שים
?	300	250		?	?	550+	תותחים
	44	3		?	?	47	סוללות טילים נ"מ
103	223	118	21	30		392	מטוסים
6	42	13	?	?		55	מסוקים
1	10	5				15	כלי-שיט

- הערות**
1. למספרים הרשמיים, שמסרה ישראל, הוספו כעשרה אחוזים, כדי לבטא בקירוב את כמות הפצועים, שמתו מפציעה, ואת העובדה, שהנתונים הרשמיים בישראל אינם כוללים, כנראה, את הפצועים, שלא פונו מהתחנות לעזרה ראשונה ומבתי-חולים שדה.
  2. טנקים, שהושמדו, או הוצאו מכלל פעולה ליום אחד, או יותר. דומה, כי הישראלים, למשל, הצליחו לתקן כ-400 מתוך הטנקים שאיבדו, ומופיעים בטבלה, ולהחזירם לשירות מבצעי. כן הצליחו לשקם כ-300 טנקים ערביים, שנפלו שלל בידיהם.

טבלה 2: גורמים, הקשורים ביחידה, כפי שהתנסו בהם שתי קבוצות של חיילים קרביים

(באחוזים)

הקבוצות		הגורמים
קבוצת הביקורת	נפגעי תגובות הקרב	
0	72	1. מוראל היחידה בזמן הלחימה נתפס על-ידם כנמוך
29	76	2. סבלו מבדידות
5	42	3. לא חשו אמון כלפי מפקדיהם הישירים
88	57	4. שירתו במלחמה ביחידתם המקורית
15	63	5. החליפו צוותים במהלך הקרב (נותקו מצוותיהם המקוריים)
5	42	6. הביעו הערכה עצמית נמוכה לגבי הידע המקצועי הצבאי של עצמם

כלומר, חיילים פגיעים ביותר להופעת הלם קרב – מייד, או מושהה – כאשר הם מתנסים בלחימה עזה, כאשר המוראל שלהם נמוך, כאשר הם סובלים ממתחים אישיים, או ממתחים משפחתיים, או כאשר הם מנותקים פיזית, או נפשית, מיחידותיהם האורגניות.

סיכום

מלחמת יום הכיפורים הביאה לתודעה של מפקדים רבים את מלוא המשמעות של הגורמים הפסיכולוגיים, של הגורמים הנפשיים ושל הגורמים הבינאישיים, הפועלים בזמן לחימה אינטנסיביות. זו הפעם הראשונה, שרבים מהמפקדים האלה חשו, כי הם זקוקים ליעוץ מקצועי בנושאים הללו. כבר במהלך המלחמה היו כמה מקרים, שבהם התערבו פסיכולוגים צבאיים בנעשה, ויעצו למפקדים בתחומים הללו.

בעקבות הניסיון, שנרכש במלחמת יום הכיפורים, פיתח צה"ל מערכות מקצועיות,

עם היחידה, ועל הזדהות נמוכה עם מפקד יחידתם. רק עשירית מהאנשים בקבוצת הביקורת (אנשים שלא סבלו מהלם קרב), דיווחו על תופעה דומה [נוי, 1978].

מחקר אחר, שנערך בצה"ל, העלה ממצאים דומים [שטיינר ונוימן, 1978]. במחקר הזה השוו מדגם של 74 חיילי מילואים, שסבלו מתגובות קרב חריפות, או מושהות, עם קבוצת ביקורת, שהורכבה ממאה חיילים קרביים, שנבחרו באקראי מיחידות מילואים של הצנחנים. שתי הקבוצות נבדלו זו מזו בצורה בולטת בכמה וכמה משתנים, הנוגעים למוראל היחידה ולניסיונם ביחידותיהם.

כפי שאפשר להיווכח מטבלה 2, רבים מהסובלים מהלם קרב לא שירתו ביחידת המילואים המקורית שלהם, נאלצו להחליף צוותים, או שהיו להם יחסים לא טובים עם חבריהם ועם מפקדיהם (שגרמו להם תחושת בידוד). הם דיווחו גם על מוראל נמוך ביחידה ועל הערכה עצמית ירודה כלוחמים. לעומת זאת, רבים מבין החיילים, שלא נפגעו נפשית, שירתו ביחידותיהם ובצוותיהם הרגילים, היו להם יחסים טובים עם חבריהם, הם נתנו אמון במפקדיהם, והיתנה להם הערכה עצמית גבוהה כלוחמים.

להתמוטטות בקרב. בחינה ראשונית של מדגם של חיילים, שסבלו מהלם קרב במלחמת יום הכיפורים, העלתה הבדל ברור במוצעי קבוצות האיכות (קב"א, המורכב, כידוע, מאינטליגנציה, מרמת השכלה וכי"ב) בין הנפגעים הפסיכיאטריים לבין הנפגעים פיזית: חיילים בקבוצות איכות (קב"א) נמוכות יותר היו פגיעים להתמוטטות פסיכיאטרית יותר מחיילים, שהשתייכו לקבוצות גבוהות יותר [לבב, גרינפלד וברוך, 1979]. ואכן, משקיפים זרים יודעים לציין: צה"ל מקפיד להציב את החיילים המוכשרים יותר, בעלי מנת המשכל הגבוהה יותר, לזרועות הלוחמות, על סמך ההנחה, כי אינטליגנציה היא תנאי להישדדות ולהצלחה בשדה הקרב המודרני, המורכב, המעורפל והמשתנה במהירות [מרלו, 1983, ע' 9].

בחינה מפורטת, במבט לאחור, של ארבעים מחיילי צה"ל, שסבלו מהלם קרב [נוי, 1978] חשפה עוד יותר את החשיבות של הרקע האישי. נמצא, למשל, כי שמונים אחוזים מהאנשים, שסבלו מהלם קרב, דיווחו על מצבי לחץ אישיים, או משפחתיים, לפני המלחמה, או במהלכה. נשותיהם של מחצית מאנשי הקבוצה היו בהיריון, או שילדו בשנה שקדמה למלחמה. 23 אחוזים מן המקרים דיווחו על מקרה מוות, שאירע לא מכבר במשפחה הקרובה. לחצים אישיים, או משפחתיים אחרים, הנוגעים לעניין, כללו נישואין טריים, נטילת משבתא, הורים חולים, או אבדה אישית חמורה. על יסוד הממצאים האלה הסיקו, כי חיילים, שסבלו ממצבי מתח קודמים (או נוכחיים) בבינתם, או במשפחתם, היו פגיעים יותר להלם קרב.

★ **גורמים קבוצתיים** – מהמחקרים הפסיכולוגיים, שנערכו אחרי המלחמה, התברר, כי גורמים קבוצתיים, או גורמים הקשורים ליחידה, תורמים משמעותית להופעת נפגעים פסיכיאטריים. באחד המחקרים האלה התברר, כי ארבעים אחוזים מהאנשים, שאובחן אצלם הלם קרב, דיווחו על לכידות ועל גיבוש גרועים ביחידתם, על הזדהות מזערית, שהיתה להם

מ"ה הוראה 41" ל"תתחרי"ן

מתורת לחימה מצרייה

על התורה

התפיסה הכוללת בדבר המלחמה בישראל, יעדיה ומטרותיה, כפי שהתגבשה בדרג הקברניטים במצרים, שונתה כמה פעמים לפני מלחמת יום הכיפורים. בעקבות התבוסה במלחמת ששת הימים והנסיגה מסיני שלטה במצרים "ראייה נאצרית" של מלחמה כלל-ערבית, שיעדיה "להחזיר בכוח את שנלקח בכוח". בעקבות מלחמת ההתשה צמחה "תפיסה סאדאית", שעיקרה השימוש במלחמה כמנוף להנעת התהליך המדיני. המבצע הצבאי – שנועד רק להניע את גלגלי הדיפלומטיה כנגד התגבשות הדטאנט, ולשרת אינטרס מצרי, מבלי להתחשב יותר מדי במטרות כלל-ערביות – יכול היה להיות מוגבל ביעדיו. השינוי התפיסתי שינה את מטרות המלחמה, וצמצמן. אלו הועברו למפקדי הצבא, שהתבקשו לתרגמן לתכניות מבצעיות לקראת המלחמה הבאה. העליונות הצבאית של ישראל בשליטה באוויר ובהפעלה ניידת של כוחות משוריינים והבעיות, שהציבו המכשולים הקרקעיים (תעלת סואץ, סוללות העפר בצדה, המעוזים והתעוזים ב"קו בר-לב"), חייבו את המתכנן הצבאי המצרי לתת תשובות מבצעיות הולמות, שיביאו לפתיחת מלחמה ולהשגת יעדים, שיאפשרו לקברניטים להניע את המערכת המדינית להשגת מטרותיהם. אנואר סאדאת,

והחוקרים, שיעסקו בסוגיות האופרטיוויות, בדרך ניהול הלחימה, בהשוואתה לעקרונות ולפרקי התורה, בניתוח העובדות ובהסקת מסקנות באשר לעבר ואולי מכאן גם באשר לעתיד. במאמר אטפל בכמה סוגיות, הנוגעות להכנות המצריות והישראליות למלחמת רמאדן – היא מלחמת יום הכיפורים – ולדרך ניהול הקרב. זאת, בעיקר, מהזווית, שאני חוקר: דרך הכנת הצבא המצרי למלחמה ודרך הפעלת גיסותיו.

ביום השנה העשרים לפרוץ מלחמת יום הכיפורים הוצפנו בשפע של מאמרי עיתונות, של תיאורי קרבות ושל פרשנות, שרובם עסקו בסוגיות, הקשורות לניהול המלחמה ברמה האסטרטגית. בכל השפע הזה לא מצאנו כלל ניסיונות להתמודד עם סוגיית ניהול הקרב ברמה האופרטיווית, שבה מתבטאות תורת-הקרב והמחשבה הצבאית של המפקדים בשדה הקרב. הליקוי הבסיסי הזה אינו תולדה של יכולת המחברים כיום, אלא משקף את שנעשה בשנים שלפני מלחמת יום הכיפורים ובמהלכה, ולצדדי, גם בחלק ניכר מהשנים שאחריה. קל לנו לעקוב אחרי הדרג המדיני ואחרי הדרג הצבאי העליון; בקלות יחסית ניתן לשחזר תיאורי קרב של הלוחמים; אך אין לנו הכלים, וחסרים לנו המומחים

* הנחיה 41 של רמטכ"ל צבא מצרים – "דיוויזיית ח"ר בצליחת מכשול מים".
תחרי 41 – שם הקוד ל"תרגיל" צליחת התעלה בשישה באוקטובר 1973.
** מדרך במכללה לפיקוד ולמטה.

למלחמה

אלי"ת (מיל"י) דני אשר**

לגבולות 1967 כתוצאה ממשא-ומתן ומלחץ מדיני. התנאים הצבאיים חייבו (בעת גיבוש הקונספציה) שינוי מהותי לטובת מצרים במאזן האווירי, שחייבו את מצרים לרכוש כמה טייסות של מטוסי-קרב מתקדמים וטיילים קרקע-קרקע מתקדמים (מסוג סקאד). ואכן, התנאים הללו עיכבו את פרוץ המלחמה בשנים הראשונות אחרי מלחמת ששת הימים. אך מלחמת יום הכיפורים פרצה, למרות שלא התגשמו, כשש שנים וחצי אחרי יוני 1967.

עד 1973 תורגמה הקונספציה בדרג הנפרט, בגורמי המודיעין ובקרב מפקדי צה"ל, לרתיעה מצרית מלפתוח במלחמה בשל חששם מהעליונות האווירית של ישראל וממחץ השריון הישראלי.

כשזעירא קיבל עליו את ראשות אמ"ן, באחד באוקטובר 1972, לאחר שנתיים וחצי של היעדרות מהארץ, הוא קיבל כבר עם כניסתו לתפקידו את עיקרי המידע "הפשוט והבהיר" של הקונספציה, שנבחן אמנם על רקע פעילות מצרית, בעיקר, בתחום הניסיונות לרכוש אמצעי-לחימה בברית המועצות. אמינות המידע הזה גברה מאוד לאור אי-פרוץ המלחמה ב"שנת ההכרעה" (אוגוסט 1970-1971), בדצמבר 1972 ובאפריל-מאי 1973 (כוננות כחול-לבן). למרבה הצער, הקונספציה לא נבחנה מחדש באותן שנים מתוך הנחה, כי שונו מטרות המלחמה של מצרים, ושונו המשימות לצבא מצרים. מעולם לא נבדקה ההנחה, כי לצבא

ההתכוננות למלחמה. השינויים בתורה הסובייטית, שהתאימה לזירת הקרבות ממזרח לתעלת סואץ, צמצום ממדיה (בעיקר, בתחום מרחקי המשימות), שינויה, פיתוחה והתאמתה ליכולת המבצעית של החיל ושל היחידה המצרית, נתנו בידי המצרים תשובה הולמת למטלות הצבאיות. "התורה המצרית החדשה", לפי אחמד איסמעיל עלי, שר המלחמה, כבר לא היתה אותה "תורה סובייטית ישנה", אלא "סינתיזה מצרית" – התאמה חכמה של התורה הסובייטית לצורכי המצרים וליכולתם אל מול המגן הישראלי בזירת תעלת סואץ.

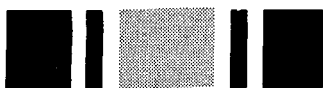
על הקונספציה

לדעת הקברניטים בישראל, הסיבה המרכזית לכישלון אגף המודיעין, אך גם שלהם עצמם, להבחין, כי אכן עומדת לפרוץ מלחמה, היתה "הקונספציה".² ראשיתה במידע רבי-ערך, שהשיגה אחת מסוכנויות האיסוף של מדינת ישראל, ובו ידיעות מהימנות, שנתנו תמונה מדויקת על הכוונות המדיניות והצבאיות של כמה ממדינות ערב. לפי אלוף (מיל"י) אלי זעירא, הקונספציה היתה מידע מוסמך ואותנטי, שאמר בדיוק מה מטרות מצרים ומה תנאיה המוקדמים ההכרחיים לייזום מלחמה על ידה. המידע הזה, שהגיע "אי מתי אחרי מלחמת ששת הימים",³ עסק במדיניות מצרים, כי עליה לפתוח במלחמה אם לא תיסוג ישראל

קברניט, חתר לפריצת-דרך, אך היה ער לכך, שכדי להשיג את המטרה המדינית במלחמה, חסרה מצרים אפשרות צבאית לנצח בה. הוא גילה בשנים 1970-1971, כי השגת יעדים צבאיים כוללים, כמו כיבוש כל מרחב סיני, תיתקל בעליונות המכרעת של ישראל, ובעיקר באוויר, ולשם כך נזקק למטוסי תקיפה ארוכי-טווח ולטיילים קרקע-קרקע.¹ במהלך בירוריו גילה סאדאת, כי בין "האופציה המדינית", שנכשלה בינתיים, לבין "האופציה הצבאית" רחבת-ההיקף, קיימת גם דרך שלישית, והיא מלחמה מוגבלת-יעדים, שכל מטרתה לשבור את הקיפאון המדיני.

מרגע שהוגדרו המטרות עסקו מפקדי צבא מצרים בהכנת גיסותיהם למילוי יעדיהם. בצד פיתוח סדר-כוחות ייעודי, רכישת אמצעי-לחימה והטמעתם בקרב היחידות, הכשרת הקרקע לצליחת תעלת סואץ ואימון הגיסות, הם נדרשו לתכנן את דרך הפעלת הכוח.

בתכנון האסטרטגי – אך בחיפוש אחר פתרונות בדרג אופרטיבי ובידרג טקטי, קרי בשיטת הלחימה – עמדה לרשות המצרים תורת הלחימה הסובייטית, שאימץ צבאם כבר בשנות השישים המוקדמות. תורה זו נתנה רק מענה חלקי לבעיות הייחודיות, שעמדו בפני המתכנן הצבאי המצרי. לפיכך, הותאמה תורת הלחימה הסובייטית לצבא המצרי, נכתבה מחדש, נלמדה, והוטמעה בקרב מפקדיו ובגיסות המצריות בשלבי

מצרים ניתנו משימות מוגבלות, שהוא יכול לבצע גם בלי טייסות של מטוסים מתקדמים ובלי סוללות רבות של טילים מתקדמים קרקע-קרקע.⁵

השינויים הללו, שלוו גם באיזושהי מחדש של משרת שר המלחמה, אירעו במקביל לשורה של הנחיות מדיניות ואסטרטגיות, שקיבלו המתכננים הצבאיים המצריים מנשיאם. סאדאת, שכנראה לא היה משבוי הקונספציה, השתכנע, כי יש דרך אחרת, ואין צורך להחזיר בכוח את כל שנלקח בכוח. עיקר המשמעות האופרטיווית של "המלחמה המוגבלת" היה בשינוי מטרות המלחמה, או לפחות, בקיצוץ המשימות. שוב לא היה צורך לכבוש את כל חצי האי סיני. ניתן היה להסתפק בצעד מוגבל, שהיה אפשרי גם ללא תקיפת מטרות בעומק מדינת ישראל (שלמענן היה צורך במפציצים ארוכי טווח ובטילים משופרים נ"מ).

איסמעיל עלי שר המלחמה, והרמטכ"ל סעד אלדין שאזלי עסקו מאז בתכנון ובהכנת הצבא למבצעים, שישירתו מטרות מוגבלות, וניתן לבצעם באמצעי-הלחימה הקיימים. אך בישראל נתלו באילן הגבוה של "המידע האמין", וכנראה לא בחנוהו לאור השינויים בצד המצרי. ראוי להעיר כאן, כי מידע על כוונות מוקדקות של מנהיגים צרין, כנראה, להיבחן מחדש מדי פעם. גם אם חשיבה צבאית הנה אבולוציונית, ואינה הברקה רגעית, הרי שכוונות הקברניטים, ומכאן גם הנחיותיהם למתכננים הצבאיים, יכולות להשתנות במהלך השנים.

מעקב שוטף אחר הפעילות האסטרטגית, אחר שינויים תורתיים, אחר אימונים, אחר הנחיות ואחר פקודות, שנעשה בדיעבד (בהתבסס על הספרות של המאמרים ועל מסמכי שלל, שנאספו מסוף מלחמת ההתשה ועד לאוקטובר 1973) מביא את החוקר לתחושה בלתי-נמנעת של יצירה שלמה. לפנינו פסיפס של פעילויות, מעין "תרשים זרימה", המביאנו צעד אחר צעד לאוקטובר 1973. לימוד המהלכים ובחינתם השוטפת היו משחררים את המעריכים מהינעלותם בקונספציה.

על מטרות המלחמה, על תכנית המתקפה ועל דפ"א

התורה הצבאית גוזרת את התכנית המבצעית, שלפיה הנו משימת הכוחות, מתוך המטרה של הדרג הפוקד. אין טעם להטיל על גיסות משימה, שאינם יכולים לעמוד בה. באותה מידה משפיעה יכולת הגיסות על האופציות לפתרון הבעיות הצבאיות (ואולי אף הבעיות המדיניות), שהקברניט מתחבט בהן.

המודיעין הישראלי נתבע בשיגרה לעקוב אחרי מנהיגי מצרים, לנסות להבחין בבעיותיהם, ולהעריך את הצעותיהם לפתרון. אם יבחרו המנהיגים הללו באופציה צבאית, נתבע המודיעין להציג את הערכתו באשר לדרך הפעולה ולמטרות המלחמה, שהגדירו לצבאם. בצד איסוף ידיעות על התשתית (מבנה הצבא, ארגונו וציודו) והערכתו, על המודיעין לבחון את יכולת האויב, ולהעריך את דרך פעולת גיסותיו, את תורת הפעלתו, את דרכי פעולתו ואת תכניתו המבצעית.

בבואנו להעריך כיום את מטרות המלחמה של מצרים, ניתקל באבן-נגף מסורתית – קציני המודיעין, שחוקרים גם בדיעבד את שאירע במלחמה מנקודת-מבט של האויב, שבויים בדרכי הפעולה, שהגדירו במהלך עבודתם טרם פרוץ המלחמה.

לפני המלחמה הגדיר צה"ל שלוש דרכי פעולה לצבא מצרים:⁷

- **מתקפה כוללת** לכיבוש כל חצי האי סיני, ואולי גם רצועת עזה – לאור המטרה המדינית הכוללת, דהיינו "מה שנלקח בכוח יוחזר בכוח". יעדיה, שנועדו לשרת את המטרה הלאומית הראשונה של מצרים – "חיסול הכיבוש הישראלי בשטחים מצריים" – עמדו לנגד עיני המתכנן המצרי בשנים 1968-1972.

- **התקפה מוגבלת**, שיעדיה הנם אזור ביר גפגפה (רפידיים), מעבר מיתלה ומעבר גידי, במטרה להניע את גלגלי המשאומתן המדיני.

- **צליחה מוגבלת** לתפיסת מאחזים בגדה המזרחית של התעלה – כיבוש מעוז, או כמה מעוזים, והצבת הדגל המצרי עליהם, כדי לזכות בכבוד.

ניתוח מקיף של היכולת המצרית הביא לחילוקי-דעות בין הנשיא סאדאת לבין אחמד צאדק, שר המלחמה. צאדק, שנשאר נאמן לתפיסה של מלחמה כוללת, סבר, כי אל לה למצרים לצאת למלחמה נגד ישראל בשל נחיתותה. בסופו של דבר פיטר סאדאת את צאדק, ומינה במקומו את איסמעיל עלי, שהיה נכון להוציא לפועל תכנית מבצעית מוגבלת. סאדאת מצמצם את מטרות היסוד לצורך "לשבור את הקיפאון המדיני, ששרר במזרח התיכון", ותרגמה בהנחיות לדרג הצבאי להפעיל את העוצמה הצבאית של מצרים בדרך מושכלת תוך קביעת יעדים מוגדרים. משימת הצבא המצרי הפכה אפוא למהלך התקפי מוגבל, שיכלול את צליחת התעלה, את כיבוש "קו בר-לב" וכיבוש מרחב בגדה המזרחית של התעלה, הנמצא בתחום הכיסוי של המערך המצרי להגנה אווירית. צמצום היעדים לווה בתכנון מפורט ובמאמץ מקיף ללמוד את הבעיות התורתיות, ולהתאימן לצורכי המצרים וליכולתם, ולהטמעתן בקרב היחידות לקראת הביצוע.

ההתקפה המוגבלת, שעל הפקתה הופקד הרמטכ"ל שאזלי, לא היתה תכנית לצליחה מוגבלת. לפי שאזלי, לא כללה התכנית המצרית המוגבלת את "הזינוק למעברים". לפחות מסוף 1972 ניתן היה להבחין בפעילות ענפה של הצבא המצרי, שכללה מחקרים צבאיים, כתיבה מחדש של תורת הקרב בדרגים השונים, תרגילים ואימונים, שהתמקדו רובם ככולם ביעדים, המוגבלים לטווח של עשרה-שנים-עשר ק"מ מהתעלה. הודגשו טכניקות קרביות של צליחת התעלה, בניית ראשי-גשר והיכולת לבלום התקפה משוריינת. כל שאר הפעילויות, כמו הנחתת קומנדו בעורף וכמו נחיתות מהים, נועדו לשרת את התכנית המוגבלת במשימות של בידוד שדה המערכה.

הצבא המצרי שמר לעצמו אופציה להמשיך את תנופת ההתקפה על-ידי כוחות משוריינים ועל-ידי כוחות ממוכנים מתוך

ראשי-הגשר לעבר היעדים המערכתיים באזור רפידים ובאזור המעברים. הפעילויות, הקשורות במשימות הללו, נדחקו לשוליים, והפכו לבונוס אפשרי לאחר "העצירה הטקטית" (לפי מינוח ישראלי, "עצירה אופרטיבית"¹⁰) – אם יאפשרו התנאים את המשך הלחימה. תכנית זו לא נקלטה, למיטב הבנתי, במודיעין הישראלי, תורתה לא נלמדה, לא תורגמה לדרכי פעולה אפשריות (דפ"א), ולא הונחלה למתכנני קרב ההגנה הישראלי.

זעירא ציין בספרו, כי כבר בשישה-עשר באפריל 1972 העביר אמ"ן מסמך בן ארבעים עמודים, ובו כל תמונת המתקפה המצרית. הוא ציין, כי המסמך היה לפניו בימים הראשונים של המלחמה, וכי מבחינת התכנון האופרטיבי "האויב לא הפתיע את צה"ל, להיפך תכניות האויב בפירוט מלא היו ידועות לצה"ל שנה וחצי לפני המלחמה". מכאן מתבררת הבעיה במלוא חומרתי המודיעין דבק בתכנית מצרית (שהכרתי עוד בשרתי במודיעין פיקוד הדרום לפני יוני 1971), שלא היתה התכנית המצרית למלחמה כיוון שיונתה כמה פעמים. גם צבי זמיר, ראש "המוסד", משוכנע, כי ארגונו מסר לצה"ל את התכנית המדויקת למלחמה – זו, שהיתה בפני ראש אמ"ן במלחמה.¹¹ אלא שבאוקטובר 1973 היתה למפקדים המצריים תכנית אחרת, שלא דמתה כלל לתכנית, שהשיג המודיעין הישראלי.

לפי זעירא, כל דיוויזיה מצרית היתה אמורה לצלוח בגזרתה, לחדור לעומק שלושה-חמישה ק"מ, ולהתארגן להגנה. לאחר ההתבססות יחצו דיוויזיות השריון מזרחה לעבר מעבר מיתלה, לעבר מעבר גידי ולעבר כביש החוף. במלחמה נשאו דיוויזיות החי"ר בלבד בעיקר נטל המשימה. הן השתלטו על הגדה המזרחית של התעלה, ונתבעו ליצור, בתגבור טנקים, ראשי-גשר בעומק עשרה-שנים-עשר ק"מ ממזרח לתעלה.¹² דיוויזיות השריון 4, 21, שכה ציפינו להגעתן (זה הנושא, שהעסיק את מוצב הפיקוד העליון ואת פיקוד הדרום בימים הראשונים לחימה, ועיכב את ההחלטה לצלוח את התעלה מערבה¹³) המתינו ממערב לתעלה כעתודה מטכ"לית,

וחלקן (דיוויזיה 4 פחות חטיבה 3) לא חצו את התעלה עד היום.

התפיסה האסטרטגית המצרית בדבר מלחמה מוגבלת להשגת יעד מדיני היתה ידועה לישראל, ואף הוערכה בה כדפ"א מצרית זמן רב לפני מלחמת יום הכיפורים.¹⁴ היא הוצגה בהערכת-מצב באמ"ן לתקופת 1973-1978, כדרך פעולה סבירה למצרים. זו היתה, למיטב ידיעתי, הדפ"א של הצליחה המוגבלת, שמטרתה תפיסת מאחזים בגדה המזרחית. זו לא היתה בשום פנים התכנית המצרית, שלבשה את צורתה רק מתחילת 1973, ועוצבה סופית רק באביב-קיץ 1973. אבן-יסוד בתכנית המצרית להרחבת ראשי-הגשר, לייצובם ולהגנתם מפני התקפות-נגד של השריון הישראלי היה תכנון מערך נ"ט, ארגונו ותרגולו.¹⁵ המערך הזה נשען, בעיקר, על הטיל סאגר, טיל חדש יחסית, שהכרנו רק מסוף מלחמת ההתשה. על הסוגיה כתב לניר, כי למרות שנתפס כהפתעה במלחמת יום הכיפורים, כאחד הגורמים העיקריים, ששיבשו את מהלכי צה"ל בקרבות היבשה, לא היה הטיל סאגר בגדר הפתעה כלל. אמ"ן הכיר את הטיל, ואף הפיץ לקט טכני מיוחד, שניתח את התופעה החדשה (לפי זעירא, הופצו לפני מלחמת יום הכיפורים תשעה-עשר פרסומים על הטיל).¹⁶ כל הפרסומים לא הביאו את המתכנן האופרטיבי הישראלי לכלל הבנת האיום, הנשקף מהטיל. קצין המודיעין – שלא השכיל לחקור את תרומת הטיל נ"ט לתורת הלחימה של המצרים (ושל הסורים), ליכולת שהוא הקנה להם בהפעלה פשוטה ומרוכזת של חוליות צייד טנקים בחזית ראשי-הגשר – לא יכול היה לבנות דפ"א נכונה לאויב. המידע על הטילים נ"ט וההערכות על השפעתם על טקטיקת הלחימה של הכלי הבודד נלמדו, אך לא הוערכה ההשפעה המצטברת של הפעלה מרוכזת של מטחי טילים אישיים נ"ט על תורת ההפעלה של השריון הישראלי, שגרסה התקדמות מהירה של שריון – גם ללא סיוע ארטילרי רב וללא כוח חרמ"ש.¹⁷ מחקר אמיתי של תורת הלחימה של האויב, כפי שהתגבשה לאור מטרות המלחמה, האילוצים והבעיות, יכולת

היישום ויכולת הביצוע של הצבא המצרי היה מביא ללא ספק להבנת התכנית המצרית בטרם קרב ולחיפוש פתרונות, ולא רק בנוסח שובך יונים כזה, או אחר.

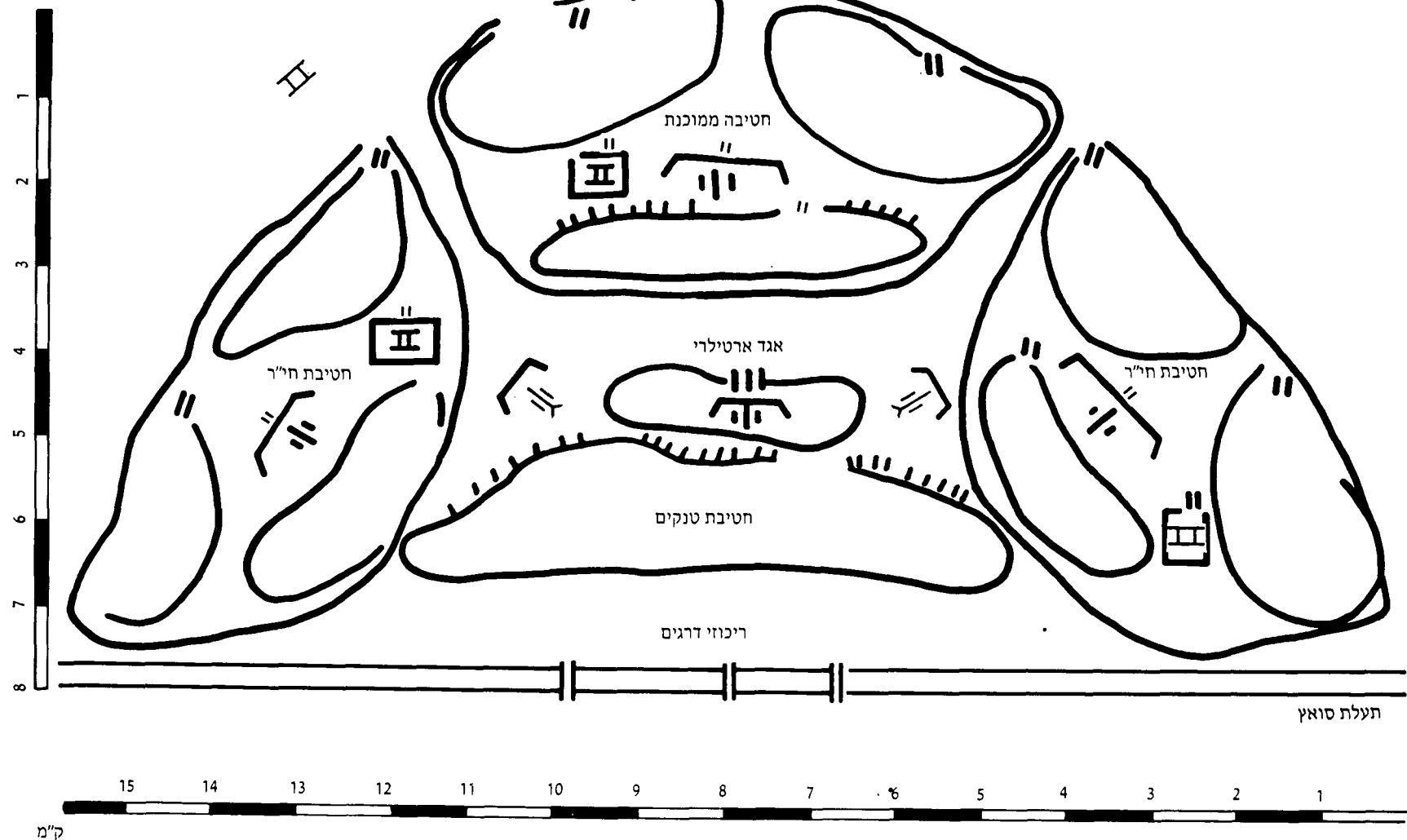
סוגיית הקרבות, שהיו בארבעה-עשר באוקטובר – יציאת הכוחות המשוריינים המצריים להתקפה אל מחוץ לראשי-הגשר – מהווה, לדעתי, דוגמה נוספת לסוגיה, שלא נלמדה נכונה אחרי המלחמה, ולא כל שכן לפני. למתכנן המצרי היה ברור, כי כדי לשרת את מטרות המלחמה, די לו לבנות ראשי-גשר עמידים בטווח של שנים-עשר ק"מ מהתעלה ותחת מטרייה של טילים נ"מ. לצורך הזה ניתן להסתפק בכוחות של חמש דיוויזיות החי"ר המצריות, שכל אחת מהן תוגברה לפני המלחמה – ולצרכיה – בחטיבת טנקים (חטיבות עצמאיות 15, 25 ושלוש חטיבות טנקים מתוך הדיוויזיות הממוכנות 3, 6 ומתוך דיוויזיית השריון 21). את דיוויזיות הטנקים, שכה ציפינו לחצייתן, השאיר המתכנן המצרי ממערב לתעלה, ככוח עתודה, לפחות עד לסיום שלב "העצירה האופרטיבית". צה"ל, שחיכה (בהתבסס על התכנית, שהיתה לפני ראש אמ"ן) למעבר הדיוויזיות השריון ולהתקדמותן מזרחה, עיכב את תגובותיו.

דדו העדיף לחכות לשלב הבא לאחר שהדיוויזיות והשריון המצרי יתבססו, ייכנסו למרחב סיני, יתרחקו מבסיסי הארטילריה ומבסיסי הטילים, וצה"ל ישמיד אותן יותר בקלות במרחב. זאת הסיבה, שצליחת התעלה התעכבה. אריק דרש לצלוח בתשעה באוקטובר, וקיבל אישור צליחה רק בחמישה-עשר בחודש. שישה ימים צה"ל חיכה.¹⁸

לפי מרב המקורות המצריים, היתה העצירה בעצם היעד הסופי של המלחמה. שאזלי כתב:

אני והכופים לי לא חלמנו מעולם, כי השלב השני ייצא לפועל.¹⁹ לאור המטרה המוגבלת לא היה למצרים כל צורך להגיע לגזרת המעברים (אפילו לא לפתחותיהם המערביות). הפעלת הכוחות המשוריינים מזרחה מתחום ראשי-הגשר נעשתה, אמנם, לפי תכנית בסיסית להפעלת

(לפי מסמכי שלל מצריים)

**פריסת הכוחות של דיוויזית חי"ר מוגברת מצרית בראש-הגשר (מזרחית לתעלת סואץ)
 (לפי הנחיה 41 של הרמטכ"ל המצרי, מארס 1973) השלמת הפריסה ב-ש+24**

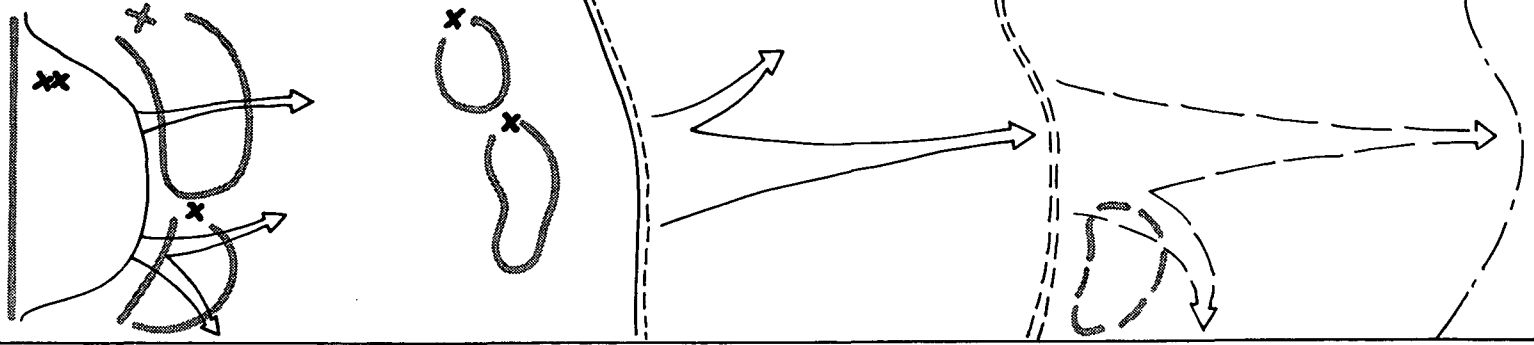
עד ק"מ 30

עד ק"מ 20

ק"מ 18-10

ק"מ 4-3

פריצת מערך סדור של
האויב מתוך ראשהגשר

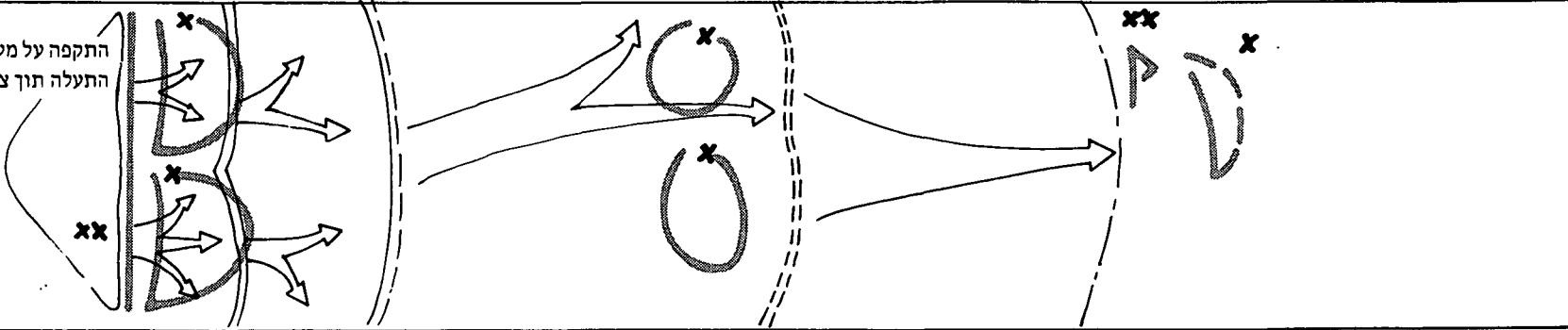
עד 3 ק"מ

ק"מ 6-5

ק"מ 15-10

עד 25 ק"מ

התקפה על מערך בגדת
התעלה תוך צליחה

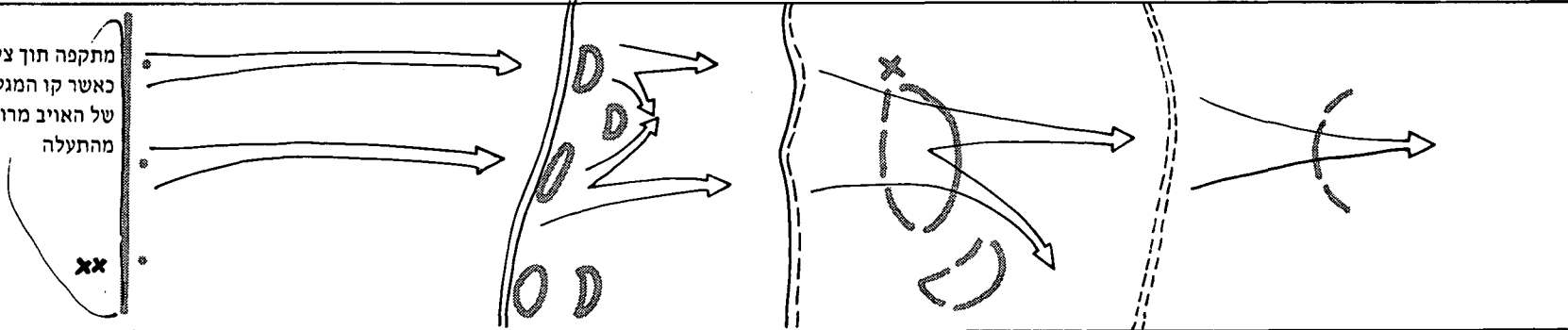
ק"מ 12-9

ק"מ 18-15

עד 25 ק"מ

ק"מ 35-30

מתקפה תוך צליחה
כאשר קו המגע הקדמי
של האויב מרוחק
מהתעלה

המשימה היומית
של הדיוויזיה

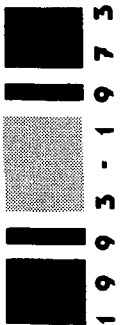
המשימה הבאה
של הדיוויזיה

המשימה העיקרית
של החטיבה

המשימה העיקרית
של הדיוויזיה

עומק המשימות של דיוויזיות הדרג הראשון בהתקפה במצבים שונים (לפי הנחיות תורתיות/מבצעיות מצריות, 1971)

(לפי מסמכי שלל מצריים)

ההכנות המצריות למלחמה

התאמת מטרות המלחמה ליכולת הריאלית של צבא מצרים.

סוף 1972-תחילת 1973 – הוחל בהכנת תכנית, שנועדה לשמש אופציה צבאית נבחרת בצבא מצרים, במקרה של אי התקדמות בתהליך המדיני.

ארבעה עשר בינואר 1973 – כתיבת פקודת המבצע גרניט 2 משופר – תכנית התקפית בעלת יעדים מוגבלים.

חורף 1973 – חיפוש פתרונות ומתן הנחיות תורתיות משלימות למבצע באדר – התכנית המבצעית המוגבלת. לדוגמה: חוברת מחקרים צבאית 79 (14.3.73) – "ההפעלה הקרבית של קבוצת צידי טנקים ושיטת האימונים; הנחיה 41 של הרמטכ"ל (30.3.73) – "דיוויזיית ח"ר בצליחת מכשול מים".**

אביב 1973 – דיונים בדבר מועד אפשרי להתקפה.

אפריל 1973 – הנחיית איסמעיל וסאדאת לשאזלי להרחיב את התכנית המצומצמת עד למעברים.

חמישה ביוני 1973 – סאדאת אישר את תכנית המתקפה של אחמד איסמעיל בשדה התעופה קוטמיה.

עשרים ושלושה בספטמבר 1973 – ההחלטה פתיחת המלחמה בשישה באוקטובר.

שניים באוקטובר 1973 – פקודה אסטרטגית למבצע באדר. סאדאת הנחה את המפקד הכללי של הצבא בדבר המטרה ועיקרי התכנית.

יוני 1971 – ניסוי ראשון של זרנוקים לפריצת הסוללה בתעלה.

חמישה עשר ביולי 1971 – פיתוח תחריד 41 – תכנית מבצעית התקפית לכיבוש קדמת סיני עד לביר גפגפה ולמעברים. במקביל הוכנה (לפי שאזלי) תכנית נוספת,

אלמאדן אלע'ליה – תכנית התקפית מוגבלת לחדירה בת שבעה-תשעה ק"מ. נובמבר 1971 – סאדאת הודיע, כי הוא נוטל את הפיקוד העליון.

1972 – סדרה של הנחיות רמטכ"ל בנושא טכניקות קרביות. רובן קשורות לצליחה ולתפעול ציוד עזר במהלך ההתקפה. לדוגמה: הנחיה 15 (15.6.72) – "גדוד אמפיבי, הפועל כחוד החנית מעבר למכשול מים".

אחד באוקטובר 1972 – אלוף אלי זעירא החליף את אלוף אהרן יריב כראש אמ"ן ואימץ את עיקרי הקונספציה, שבדיק באותה עת פטטה צורה אצל סאדאת ואצל איסמעיל עלי, שר המלחמה המצרי.

עשרים ושישה באוקטובר 1972 – כנס המועצה העליונה של הכוחות המזוינים. פוטר שר המלחמה גנרל מוחמד צאדק לאחר שגרס, כי "אל לה למצרים לפתוח במלחמה" בשל נחיתות בנשק וביחסי כוחות. גנרל אחמד איסמעיל עלי שר המלחמה. נמסרו לו הנחיות פוליטיות ואסטרטגיות. איסמעיל נכון להוציא לפועל תכנית מבצעית, שתתבסס על אמצעי הלחימה, הקיימים בצבא מצרים, עם

נובמבר 1967 – הצעת עבד אלנאצר לפני "המועצה העליונה של הכוחות המזוינים, כי הצבא המצרי יבנה מחדש מן היסוד ויתאמן במרוכז חמש שנים, כדי לאפשר כיבוש מחדש של סיני.

1968 – הכנת תחריד 1 – תרגיל התקפי ראשון במתווה של צליחת התעלה. הקמת ראש-גשר בגדה המזרחית; בלימת התקפות נגד וניצול ההצלחה עלידי הרמטכ"ל עבד אלמנעים ריאד.

1969-1971 – תרגילי תחריד – תרגילי מפקדות ביעוץ סובייטי לכיבוש סיני.

1970 – הכנת תכנית גרניט 1 – כיבוש סיני עד למעבר גידי ולמעבר מיתלה. במקביל, הכנת עמליה 200 – תכנית להגנת מרחב התעלה.

שמונה באוגוסט 1970 – הפסקת-אש במלחמת ההתשה.

חמישה עשר באוקטובר 1970 – אנואר סאדאת נשיא מצרים. הכריז של שנת ההכרעה (הטעיה פוליטית, לפי צאדק).

1971 – יצא לאור באנגלית פרסום תורתי מקיף של אקדמיית עבד אלנאצר (המכללה המצרית לפר"ם) בדבר הדיוויזיה והחטיבה בקרב ההתקפה – פרסום תורתי, המבוסס על תורת הלחימה הסובייטית.

שלושה במאי 1971 – מחמוד פאוזי, שר המלחמה, התפטר. מינוי מוחמד צאדק לשר המלחמה.

שישה עשר במאי 1971 – סעד אלדין שאזלי רמטכ"ל.

מאי 1971 – פותחה תכנית גרניט 2, שכללה את כיבוש כל סיני ורצועת עזה.

* לפי מסמכי שלל, לפי ספרים של מוחמד חסנין היכל, של סעד אלדין שאזלי ושל שמואל בר ולפי מאמרים ומסמכים נוספים.

** חצב 766/4, 24 באפריל 1974.

הארמיות לעבר "משימתן הבאה", אך היא נעשתה בשיעורין, ובשום מקרה לא לאור משימה החלטית של הגעה למעברים.¹⁸ זעירא שוכנע, כי אמ"ן איתר את מהלכי המצרים במלחמה.

עיתוי חציית תעלת סואץ על-ידי שתי הדיוויזיות המשורינות המצריות מספר 4 ומספר 21 ותאריך התקפתן בכיוון מעברי הגידי והתעלה נמסרו מראש לפיקוד הדרום.¹⁹

רא"ל (מיל) דן שומרון, שפיקד על חטיבת השריון עקבות הברזל במלחמה, סיפר בכנס לציון עשרים שנה ליום הכיפורים איך בלם בראש חטיבתו את דיוויזיה 4 בגזרת ואדי מבעוק בארבעה-עשר באוקטובר. אולם, העובדות הן אחרות: דיוויזיה 4 לא חצתה, כדיוויזיה, את התעלה מאוקטובר 1973 ועד היום. בגזרה של דן שומרון לחמה חטיבה 3 מדיוויזיה 4 וכוחות מדיוויזיה ממוכנת 6 שפעלו תחת פיקוד דיוויזיית הח"ר 19 פעלו בדרום הגזרה, ונבלמו על-ידי גדוד הצנחנים של דורון רובין בצומת הצירים "נווה" ו"יורה".²⁰

גם בשאר הגזרות לא תקפו דיוויזיות משורינות, אלא אלו היו התקפות של חטיבות טנקים עצמאיות ליעדים מוגבלים בגזרות שונות (רק מול אוגדת שרון פעלו שתי חטיבות טנקים של דיוויזיה 21 בהתקפה, שלפי עדות קמ"ן האוגדה, לא היתה בשום מקרה התקפה דיוויזיונית, ולא כל שכן זו לא היתה מאמץ ארמיוני²¹).

סיכום

תקצר היריעה מלהיכנס לעומקן של סוגיות נוספות, שטרם נלמדו, ועשויות להשפיע על הבנה טובה יותר של אירועי המלחמה, ואולי למנוע את הישנותם בעתיד.

מחקר מעמיק, ולו רק בדיעבד, של הפעלת כוחות האויב במלחמה, צריך להיות משולב בבדיקה מקיפה של השלבים בהכנת גיסות האויב למלחמה, בפיתוח תורת לחימתו ובאימון גיסותיו. מחקר כזה עשוי להאיר ולהבהיר כשלים בתרומתו של המודיעין למפקדים במפקדות ובשדה הקרב.

הערות

1. על הקונספציה של אנואר סאדאת, ראו אלי זעירא, **מלחמת יום כיפור – מיתוס מול מציאות**, ע' 86.
2. זעירא, **שם**, עמ' 85-95; "אלי זעירא מדבר", **ידיעות אחרונות**, ערב ראש השנה תשנ"ד.
3. **ידיעות אחרונות**, שם, ע' 9.
4. בשנים 1970-1971 הייתי ראש מדור מצרים במודיעין פיקוד הדרום, ובשנים 1971-1974 הייתי קמ"ן חטיבת ירושלים. במלחמת יום הכיפורים ירו המצרים טילים קרקע-קרקע **פרוג וסקאד** לעבר מטרות ישראליות.
5. ראו תא"ל ד"ר יצחק בן-ישראל, "מי ייתן ויכולתי לגלות את האמת באותה קלות, שבה אני מפריך את השקר", **דבר**, 24.9.93, עמ' 19, 23.
6. אבי שי, "מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים – מטרות המלחמה ותכנית המתקפה", **מערכות** 250, יולי 1976, עמ' 15-38.
7. מ', "העצירה האופרטיבית של הצבא המצרי במלחמת יום הכיפורים", **מערכות** 327, נובמבר-דצמבר 1992, עמ' 12-19. בפקודות המצריות מדובר על "עצירה טקטית". תורת הלחימה הסובייטית אינה מכירה מושג של עצירה, וגורסת הפעלה רציפה של כוחות הדרג השני.
8. דברים ב"יד טבנקין", אוקטובר 1993.
9. זעירא, **שם**, עמ' 68-69.
10. שמעון גולן, "12.10.73 – עמדות הרמטכ"ל והדרג המדיני: צליחת התעלה, הצורך בהפסקת-אש והדרך להשיגה", **מערכות** 327, נובמבר-דצמבר 1992, עמ' 2-11.
11. צבי לניר, **ההפתעה הבסיסית, מודיעין במשבר**, הקיבוץ המאוחד, 1983, ע' 62.
12. על חשיבות המערך ועל דרך הפעלתו אפשר לעמוד מחוברת שלל מצרית – מחקרים צבאיים 78, "ההפעלה הקרבית של קבוצות צייד טנקים ושיטת האימונים", 14 במארס 1973.
13. לניר, **שם**, ע' 69.
14. לטווח הזה ניתן, בין השאר, גם לצפות מ"רמפות התצפית", שהוקמו בגדה המערבית של תעלת סואץ.
15. יהושע שגיא, "חישבתי ומצאתי: המלחמה תפרוץ בין שתיים לשתים וחצי בצהריים", **חולון ובתיים**, עמ' 53-57.
16. שאזלי, **שם**, ע' 27.
17. קצינים מהחטיבה המשורינת 25, שפעלו באותו יום בגזרת מעבר גידי, ונפלו מאוחר יותר בשבי, דיווחו על יעדים מוגבלים באזור תעוז "מצווה". גם

- בתיאור מצרי על מעללי חטיבה 3, החטיבה המצרית, שהעמיקה לחדור מזרחה מכל אחיותיה, תיאר עלי אלצגרי (אלנאצר 1974), כי הכוחות ביצעו את משימתם, שלא היתה כלל כיבוש המעברים. ראו אברהם איילון, "יום ה-14 באוקטובר 1973 מדוע נמחק מן ההיסטוריה" בספר זיכרונותיו של סאדאת? **מערכות** 266, נובמבר 1978, עמ' 9-19.
19. זעירא, ע' 166.
  20. על הקרב הזה ראו דורון, "קרב ה-14 באוקטובר בגזרת ואדי מבעוק", **מערכות** 266, נובמבר 1978, עמ' 20-27.
  21. שגיא, **שם**.

Military Medicine, 143(12), 866-868.
Weisman, G. (1974). A psycho-social model for limiting mental reaction during stress, **The Israel Annals of Psychiatry and Related Disciplines**, 12(2), 161-165.

Royal Army Medical Corps, 128, 72-78.

Dupuy, T.N. (1984). **Elusive victory**, Fairfax, VA: HERO Books.

Greenbaum, C.S., Rogovsky, I., & Shalit B. (1977). The military psychologists during wartime: A model based on action research and crisis intervention, **The Journal of Applied Behavior Science**, 13(1) 7-21.

Herzog, C. (1975). **The war of Atonement**, Boston: Little, Brown and Company.

Janis, I.L. (1958). **Psychological Stress**, New York: Wiley.

Levav, I., Greenfeld, H., & Baruch, E. (1979). Psychiatric combat reactions during the Yom Kippur War, **American Journal of Psychiatry**, 136(5), 637-641.

Marlowe, D.H. (1983). **The manning of the force and the structure of battle: A V F, draft, men, women**, Unpublished manuscript, Walter Reed Army Institute of Research, Washington, D.C.

Noy, S. (1978, June). **Stress and personality as factors in the causality and prognosis of combat reaction**, Paper presented at the Second International Conference on Psychological Stress and Adjustment in Time of War and Peace, Jerusalem, Israel.

Noy, S. (1991). Combat Stress Reactions, in: R. Gal & A.D. Mongeldorff (eds.) **Handbook of Military Psychology**, New York, John Wiley & Sons, Inc.

Sohlberg, S.C. (1976). Stress experiences and combat fatigue during the Yom Kippur War (1973), **Psychological Reports**, 38, 523-529.

Steiner, M., & Neumann, M. (1978). Traumatic neurosis and social support in the Yom Kippur War returnees,

הלם קרב (המשך מעמוד 45)

המורכבות מצוותים של רופאים, של קציני בריאות הנפש (קב"נים) ושל אנשי מדעי ההתנהגות, שהוטל עליהם לאבחן תגובות פסיכולוגיות חמורות, העלולות להתעורר בקרב חיילים ובקרב מפקדים בימי מלחמה, למונען, ולטפל בהן. העקרונות המרכזיים של המערכות המקצועיות הללו ומבניהן תוארו במקומות אחרים (גרינבאום, רוגובסקי ושלט, 1977; באב"ד וסלומון, 1978; וייסמן, 1974). הם מבוססים, בדרך כלל, על לקחים, שנלמדו מניסיון העבר של צה"ל ושל צבאות אחרים, ומכוונים לתת מענה הולם לדרישות העתיד ולאתגרי שדה הקרב העתידי.

הערות

1. ההפתעה לא היתה מוחלטת לגמרי, מפני שהמודיעין של צה"ל גילה סימנים של היערכות צבאית בחזית המצרית ובחזית הסורית. אולם, הסימנים האלה לא נחשבו רציניים דיים, וכמובן לא הובאו לידיעת הציבור.
2. ההבדל בנתונים בין הדר"ח של בלנקי וחבריו לבין זה של נוי נובע מדיווחים סותרים של גורמים במפקדת קצין רפואה ראשי במועדים שונים.

מקורות

- לוי, ע', ויצטום א', גרנק, מ' וקוטלר מ' (1990), "תגובות קרב במלחמות ישראל 1973-1948" חלק ד': מלחמת ששת הימים, 1967. שיחות, כרך ד', חוברת 3, עמ' 221-217.
- Babad, E.Y., & Salomon, G. (1978). Professional dilemmas of the psychologist in an organizational emergency, **American Psychologist**, 33(9), 840-846.
- Belenky, C.L., Tyner, C.F., & Sodez F.J. (1983). **Israeli battle shock casualties: 1973 and 1982**(Report No. 83-4) Washington, D.C.: Walter Reed Army Institute of Research.
- Donnelly, C. (1982). The Soviet attitude to stress in battle, **Journal of the**

מלקורות ערביים על מלחמת יום הכיפורים

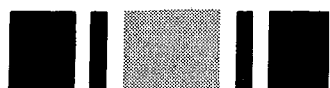
במלאת עשרים שנה למלחמת יום הכיפורים פרסמה העיתונות הערבית שלל מאמרים על המלחמה, על הדרך אליה ועל תוצאותיה – המדיניות והצבאיות.

במאמרים האלה יש דיון עקרוני בכמה סוגיות בעלות עניין לקורא הישראלי, לרבות תדמית המלחמה בעיני הערבים. עם זאת, ראוי לקרוא את המאמרים בזהירות, ולהתייחס אליהם, בעיקר, ככלי ללימוד עמדת הערבים והשקפותיהם.

גם כיום חשובה בעיני הערבים הצגת המלחמה כהצלחה כבירה, אשר לצד הישגיה הטקטיים, המערכתיים והאסטרטגיים, השיבה את גאוות הערבים ואת כבודם הרמוס. במסגרת זו חשוב לראות את הטיפול האינטנסיבי בהפעלת הכוח האווירי וההגנה האווירית.

ניסיון חשוב לבחון את מלחמת יום הכיפורים בעיני הערבים עשה שמואל בר בספרו **מלחמת יום הכיפורים בעיני הערבים**, שיצא בהוצאת מערכות בשנת 1986.

הכתבות נאספו על-ידי יחידת חצב באמ"ן, ותורגמו על-ידי אברהם רובינזון.

לא היה מנוס מפרוץ מלחמת 1973

לואא* חסן אלגרידלי**

האדמה, וירחיק את המדינה
מהרפתקה של סיבוב רביעי. בו
בזמן, על מנת לקדם פני כל
אפשרות, יש להתחיל מיד בשיקום
הכוחות המזוינים מבחינת
כימושם, אימונם והמוראל שלהם.

הסיבוב השלישי בין
מדינות ערב לישראל,
ביוני 1967, הסתיים
בשואה אמיתית לכל אחד מבני
האומה הערבית בכלל ולעמה של
מצרים במיוחד. ניתן לסכם את
השפעת אותה שואה בכך שגרמה
זעזוע קשה לעם המצרי, לכוחותיו
המדיניים ולכוחותיו המזוינים גרם
לכל לאבד את אמונם במנהיגיהם,
במשטרם ובתקוותיהם, וקשה
מכל, את ביטחונם העצמי.

לא היתה כל דרך לאחות את הקרע
מלבד פעולה אחרת, בעלת עוצמה,
שתביא להשפעה דומה לזו של
הכישלון ביוני 1967, אולם, הפוכה
בכיוונה. פעולה, שתשיב את
האמון בכל מה שאבד בו האמון,
ובייחוד לאלה שאיבדו את אמונם
בכוחותינו המזוינים.

פעולה כזו לא היתה קלה, והדרך
אליה לא היתה סלולה. זו היתה
דרך מפרכת, שתבעה הכנה, תכנון
ומהירות ביצוע, והיה חיוני להסיר
את משקעי העבר. האויב רבץ על
פיסת קרקע יקרה מאדמת מצרים.
חייליו וכוחותיו הסתובבו
בחופשיות בגדה המזרחית של
התעלה, והיה ניתן לראותם בעין
בלתי־מזוינת. עובדה זו עוד
הגבירה את הצער ואת הכאב בלב

כל חייל מצרי, שניצב על הגדה
המערבית, והכיר באזלת־ידו
ובסבלו. הלחץ על ההנהגה
המדינית היה עצום. הבנייה מחדש
של הכוחות המזוינים, אימונם
והכנתם היו זקוקים לזמן ארוך,
שבו צבר האויב כוח ויציבות על
האדמה הכבושה. נדרש פתרון
מהיר. משום כך, הוחלט, כי קודם
לכל תהיה שאיפה אמיתית לפתרון
דיפלומטי בדרכי שלום, שישלב את

החלטה 242

המאבק לשלום החל. סנוניתו הראשונה
היתה החלטה 242 מיום 22 בנובמבר 1967,
שהבטיחה סדר מתקבל על הדעת לבעיית
המזרח התיכון, וביסוס עקרונות לקראת
שלום כולל באזור. לפי החלטה, השתלטות
על שטחים באמצעות מלחמה אינה חוקית.
כן היא קובעת, כי יש להוציא את הכוחות
המזוינים של ישראל מהשטחים, שכבשה
ישראל בתוקפנותה בשנת 1967. עוד קבעה
ההחלטה, כי יש לסיים את מצב המלחמה,
ולחיות בשלום בתוך גבולות בטוחים
מוכרים.

* דרגות הקצונה בצבאות ערב:
מלאזם - סגן־משנה
מלאזם אול - סגן
נקיב - סרן
ראיד - רב־סרן
מקדם - סגן־אלוף
עקיד - אלוף־משנה
עמיד - תת־אלוף
לוואא - אלוף
פריק - רב־אלוף
פריק אול - מיג'ר ג'נרל
עמאד - ג'נרל (לא בצבא מצרים)
משיר - פילדמרשל
** אלדמאע, מצרים, אוקטובר 1993.

ניצני התקווה בקרב עמי האזור דעכו עד מהרה כאשר ישראל החלה להציב מכשולים בדרך להגשמת ההחלטה, במוצאה תואנה בעמימות של הנוסח האנגלי של ההחלטה כאילו התכוון ל'נסיגת הכוחות הישראליים משטחים' (ולא 'מהשטחים') היא מצאה הצדקה להישארותה בשטחים הערביים הכבושים. בין הדברים, שעודדו את ישראל לנקוט עמדה זו, היתה הצהרה של ג'וזף סיסקו, סגן שר החוץ האמריקני, כי אינו סבור, כי על ישראל להשיב את השטחים, שכבשה במלחמת 1967, היות שהחלטת מועצת הביטחון אינה קובעת זאת.

המזכיר הכללי של האו"ם התערב בעניין, ומינה את גונאר יארינג, נציגו האישי, ליצור קשר עם המדינות הנוגעות בדבר, כדי להגיע להסדר שלום מקובל על בסיס החלטה 242. התשובה היחידה של ישראל היתה, כי אין דרך לפתרון המשבר אלא באמצעות משאומתן ישיר בין הצדדים הנוגעים בדבר, וכן הודיעה, כי לא תיסוג מהשטחים הכבושים בטרם ימצא פתרון, שיהיה מקובל עליה.

יוזמת רוג'רס

המצב המדיני נותר בקיפאוונו שלוש שנים, עד שעלתה יוזמת רוג'רס, כתוצאה מפרוץ מלחמת ההתשה, שהתנהלה משנת 1967 ועד אוגוסט 1970. מלחמת ההתשה הניעה את ויליאם רוג'רס, שר החוץ של ארצות-הברית, להציג את יוזמתו בחמישה ביוני 1970. יוזמתו נועדה להפסיק את מלחמת ההתשה, ולהביא את שני הצדדים, מצרים וישראל, להתחייב להפסיק את האש לפרק-זמן מוגבל, ולהיכנס למשאומתן חדש, באמצעות השגריר יארינג, למימוש החלטה 242. מצרים וישראל נענו לקריאה להפסיק את האש, אך ישראל לא נענתה לחלק השני של יוזמתו, והוא לפעול להצלחת משימת יארינג, לביצוע החלטה 242. התוצאה היתה כישלון והקפאת המצב המדיני.

הנשיא אנואר סאדאת יצא ביוזמת שלום בחמישה בפברואר 1971. את קוויה הכלליים הוא פירט בנאומו לרגל חג הפועלים, באחד במאי. הוא קרא לנסיגה חלקית של ישראל מהשטחים הערביים הכבושים, כשלב ראשון לקראת נסיגה מלאה. מיד עם הנסיגה החלקית של ישראל תתחיל מצרים לנקות את תעלת סואץ, ותפתח אותה לספנות הבין-לאומית. לאחר הצעד הזה תאריך מצרים את הפסקת-האש לפרק-זמן נוסף, שבמהלכו יקבעו, באמצעות השגריר יארינג, לוח זמנים למימוש החלטת מועצת הביטחון. במהלך הפסקת האש השנייה, ולאחר הנסיגה החלקית של כוחות ישראלים מסיני, יעברו כוחות מצריים את התעלה, תוך נקיטת סידורים להפרדת כוחות.

מתוך התחשבות בעובדה, כי מצרים סירבה לדון בפירוז סיני מנשק, אך הסכימה לקיים אזורים מפורזים משני צדי גבולה עם ישראל, היא דחתה כל צורה של נוכחות ישראלית בשרם אלשיח'. הנשיא סאדאת הבהיר, כי אם תסתיים התקופה השנייה של הפסקת-האש, ולא תהיה כל התקדמות ראויה לשמה, אזי תהיה לכוחות המצריים הזכות לשחרר בכוח את האדמות הכבושות. התגובה הישראלית על יוזמה זו היתה פושרת. מנהיגיה הצהירו כי לא היה ביוזמה זו חידוש, וכי ישראל דחתה את התנאי, הנוגע לנסיגתה מהגדה המזרחית של התעלה.

כך החמיצה ישראל הזדמנות נוספת להשיג שלום. זאת, בנוסף להקפאת המצב, שפעלה לטובת ישראל, על מנת שתוכל לכפות באזור עובדות מוגמרות. ואולי, הפרשנות הברורה ביותר של המאמצים הבלתי-נלאים של מצרים להגיע להסדר הבעיה, היו דברי רוג'רס לנשיא סאדאת בתום פגישתם במאי 1971: "אדוני הנשיא, עשית כל מה שניתן לעשות למען השלום. לא ניתן לבקש מכם לעשות עוד דבר למען השלום."

הנשיא סאדאת המשיך במדיניות הנשימה המדינית הארוכה, מתוך תקווה למצוא דרך לפתרון של שלום לבעיה סבוכה זו. הוא הפנה את מבטו למדינות אפריקה, וניצל את ועידת הפסגה האפריקנית ביוני 1971, ועורר בה את הבעיה פעם נוספת. מדינות אפריקה נענו לקריאתו והחליטו לפעול למימוש מלא של החלטה 242. הן החליטו להקים ועדה, שתמנה עשרה ראשי מדינות באפריקה, שיפעלו למען מטרה זו. מוועדה זו התפצלה "ועדת הארבעה", שהיתה אמורה ליצור קשר עם הצדדים הנוגעים בדבר לפתרון המשבר במזרח התיכון. הוועדה ערכה שני סיורים באזור, ומסרה למזכיר הכללי של האו"ם דו"ח. אולם, לא קרה דבר משום שישראל נמנעה במפגיע מלהכריז, כי לא תספח את השטחים הערביים, שגזלה במלחמת יוני 1967.

בו בזמן פנתה מצרים גם למדינות הבלתי-מזדהות. היא עוררה את הבעיה בכל הפגישות, שהתקיימו בכינוסן בתוניס בשנת 1970, בוועידת שרי החוץ באוגוסט 1972, ולבוסוף, בוועידת הפסגה באלג'יר בספטמבר 1973. אולם, כל הניסיונות האלה לא הניבו כל תוצאות ראויות לציון.

ההכנה למלחמה

נוכח כישלון המאמצים המדיניים הללו, נוכח כישלון כל המאמצים הבין-לאומיים להזיז את ישראל מעמדתה, ולשכנעה לקבל את החלטה 242, במשמעותה הברורה, ונוכח השכנוע המצרי, כי אין דרך, אלא להשיב בכוח את מה שנלקח בכוח, נפלה החלטה מדינית: לפתוח במלחמה, ולהשיב בכוח הנשק את האדמה, ויהיו אשר יהיו הקרבנות והסכנות. הוחלט לדאוג, כי הסיכון יהיה מחושב, וכי תתבצע הכנה ויהיה תכנון מצרי מדוקדק והגיוני. שכן, המלחמה הפכה בלתי-נמנעת וכורח גורלי, והיה צורך לרתום את כל המאמצים, מדינית, צבאית, כלכלית וחברתית, על מנת שתצליח. שכן, המלחמה עשויה להגשים את המטרה.

ההכנה המדינית למלחמה החלה בד בבד עם הכנת המדינה וכוחותיה המזוינים למלחמה, תחת מעטה עבה של סודיות, של הונאה ושל ביטחון.

מדינית, התנקז המאמץ לכל הכיוונים: למזרח, למערב ולעולם הערבי. מצרים החלה לבסס את קשריה עם מדינות במזרח אירופה ובמערב גם יחד, והתמקדה בשיפור יחסיה עם צרפת, עם בריטניה ועם מערב גרמניה, שהיחסים הדיפלומטיים עמן חודשו ביוני 1973. גם למישור הבין-ערבי היה משקל רב בהכנה למלחמה. באפריל 1971 הוקמה מדינת איחוד הרפובליקות, ובאוגוסט 1973 הוכרז על איחוד ומיזוג עם לוב. מצרים הידקה את יחסי האחוה שלה עם הממלכה הערבית הסעודית ועם הנסיכויות. היתה לכך השפעה רבה, על השימוש בנשק הנפט במלחמה. כמו כן,

החלו סיורי הכנה מדיניים אינטנסיביים בדרג של נשיא הרפובליקה ובדרג של שר המלחמה.

בו בזמן, החלו ההכנות למלחמה בצורה מאורגנת ומדויקת. החלה הספירה לאחור לקראת המלחמה. בנובמבר 1972 הוחלף המפקד הכללי של הכוחות המזוינים. החלה לשרור תחושה ברורה בקרב הכוחות המזוינים, כי המלחמה מגיעה, ואין מנוס ממנה.

בתחילת שנת 1973 המלחמה היתה בלתי-נמנעת, ולא היתה כל אפשרות לסגת מן ההחלטה עליה – לאחר שמצרים עשתה כל מה שביכולתה למונעה. בעקבות כישלון הניסיון לפתור את הבעיה בדרך מדינית של שלום. זאת, לאחר שהובהר לעולם כולו, כי אין דרך לאלץ את ישראל לסגת מן השטחים, שכבשה בכוח, אלא בכוח.

בקרב הכוחות המזוינים המצריים נוכחו הכל לדעת, כי הגיע שלב חדש ורציני של התכוננות למלחמה, והחלה הספירה לאחור לקראתה. כל ניסיון לעצור את גלגלי ההכנות, או לבטלן, פירושו אסון אמיתי לאנשי הכוחות המזוינים, שיביא לאבדן אמונם במפקדיהם, בהצהרותיהם, בהוראותיהם ובהכנות למלחמה. כלומר, המאמצים וההכנות יביאו לתוצאות הפוכות וקשות.

כך הפכה מלחמת אוקטובר 1973 לפתרון בלתי-נמנע, שלא היה מנוס ממנו. המלחמה הפכה לפתרון היחידי ולדרך המעשית להכרעת המצב ולהשבת המצב לקדמותו באמצעות השבת כל שעל אדמה, שנגזל בכוח.

שבעת עמודי הניצחון

לואא חסן אחמד אלבדרי*

א חוגי השעון הצביעו על השעה 14:05 ביום העשירי בחודש רמדאן, כאשר הגיע רגע ההפרדה בין שני שלבים שונים בסכסוך הערבי-ישראלי, שסיבוב שלו רדף סיבוב, והקרבות בו התלהטו, ונמשכו עוד ועוד, עד שעברה תקופה של יותר מ-25 שנה. לאחר הסיבוב השלישי בקיץ 1967, התרחבה זירת אירועיו, וחרגה מן הזירה הפלשתינאית, והקיפה את המזרח התיכון כולו. לאחר מכן הפכה הבעיה ממשבר אזורי מוגבל למשבר בין-לאומי נרחב.

שעה זו קבע הגורל לצבאות מצרים וסוריה ולצבאות הערביים, שהצטרפו אליהם, כדי לקחת עמם חלק בניפוץ התפיסה המרושעת של הגבולות הבטוחים; בהבסת הצבא, שטען, כי לא ניתן להביסו; ובחידוש המלחמה, שעליה נאמר, כי סיימה את כל המלחמות.

אם ניתן לייחס את הניצחון, שהשיגו הערבים בראשונה, לרצינות ההכנה, לתכנון הקפדני, כלקח שנלמד מן התבוסות בסיבובים הקודמים, שנגרמו בשל אזלת-יד ועקב חוסר-תכנון, שיוחסו לאנשים, שבטחו בהם, והגדישו את הסאה באדישות, בהזנחה ובתחרות קולנית ביניהם על מנת לכסות על מחדליהם, הרי ניתן לייחס את הניצחון גם לגבורת הלוחמים ולדבקותם במשימותיהם, למרות שהיו קשות ומסובכות.

כמו כן, ניתן ליחס את הניצחון גם להצלחת הערבים לממש בראשונה הפתעה אסטרטגית והפתעה טקטית ולשיטה של פעילות משותפת בקווים חיצוניים, בשולי הזירה, על מנת לכתר את האויב, בתוך קווים יציבים. הדבר תואם בין צבא סוריה לצבא מצרים, והביא לכך שיישמש מישוראל

* אלדפאע, מצרים, אוקטובר 1993.

הפלא מתרחש

היתרון שבפעולה מקווים פנימיים, שבשימוש בהם הצליחה להנחיל לצבאות ערב בזה אחר זה תבוסה, וכולם שילמו את המחיר.

אין ספק, התכנית המבריקה להתקפה, ניסיון המפקדים וגבורת החיילים נטלו את היוזמה מהאויב בראשונה מזה יותר מ-25 שנה. התוצאות היו פריצה דרך תעלת סואץ, באבדות קלות יחסית, טיפוס על סוללת העפר הגבוהה במהירות רבה וכיבוש קו בר-לב. האיתן וביצוריו, בהתקפה מוחצת. בעקבות זאת, באו פעולות לסכל התקפות נגד מקומיות, הושמדו 250 טנקים, ונלקחו בשבי מאות חיילים ישראלים – בטרם חלפו חמישה ימים מפרוץ המלחמה.

עמוד אחרון, אך חשוב לא פחות, מעמודי הניצחון המפואר ברמזאן היו מאמצי הערבים להטות לצדם את דעת הקהל העולמית, ולקוממה נגד יהירות ישראל ונגד עקשנותה, תוך שכנוע המצפון העולמי בצדקת עניינם של הערבים ובלגיטימיות של המלחמה, שנועדה להשיב להם את הזכויות הגזולות, שכל המאמצים המדיניים נכשלו להשיבן. כאשר אמר מחמוד ריאד, שר החוץ, לשר החוץ הצרפתי, "זכותה של מצרים להילחם על מנת להשיב את אדמתה", השיב לו עמיתו הצרפתי, "לא זו בלבד, שזו זכותכם, זו גם חובתכם".

ההתנסות של ישראל

למעשה, הניסיון של ישראל בחמשת הימים הראשונים למלחמת אוקטובר המפוארת השפיע קשות על צבאה ועל עמה עד שמשך דיון, מנהיגים, שהשתכר משיכרון הניצחון של 1967, התכוון להופיע בטלוויזיה ולהכריז קבל-עם ועדה, "הכל הלך לאיבוד". לולא הניאה אותו מכך גולדה מאיר, ראש הממשלה.

נקודת התורפה הציונית, שחשפו חמשת הימים הקדחתניים לעיני העולם כולו, היתה הטענה של ההסברה הציונית בכל מקום ובכל אתר בעולם, כאילו הזמן קפא אצל הערבים, והפיתוח והקדמה פסחו עליהם. הם המשיכו לחזור על הטענות ועל דברי ההבל עד שהחלו להאמין בהם בעצמם. כשהגיע הרגע המכריע הפכה הכמות הערבית לאיכות, וזה היה בשעות בין הערביים ביום העשירי בחודש רמזאן. אז נטו המאזניים לרעת ישראל, שקריה נחשפו

....

אין צורך לסקור את כל המאמץ, שהשקיעו הערבים משך יותר משש שנים בהכנה, באימון ובהצטיידות לקראת הסיבוב הבא, וכן את התכנון הקפדני על מנת ליטול מהאויב את היוזמה, שהיה לו המונופול עליה 25 שנה ויותר.

שבעת עמודי הניצחון

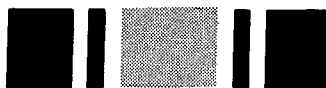
לסיכומו של דבר, הניצחון, שהשיגו הערבים בסתיו 1973, לא היה מקרי, או תוצאה של מזל חולף, אלא תוצאה של מאמץ ושל מחשבה, שהבטיחו, כי כל טיפת זיעה תחסוך נהר של דם. הניצחון הזה הושג על שבעה עמודים איתנים, לפי העדיפויות הללו:

1. הכנה רצינית ותכנון כולל של מבצע ההתקפה, למרות מורכבותו.
2. גבורת הלוחמים ודבקותם בביצוע משימותיהם, למרות הקשיים.
3. השגת הפתעה, למרות שבידי האויב היו אמצעים מתוחכמים לביון.
4. נטילת היוזמה מידי האויב, שהחזיק בה יותר מ-25 שנה.

כאשר המריאו מאתיים מטוסים להפציץ את מטרת האויב בתקיפה אווירית מרוכזת, 4,000 קני תותחים הוביצר ומרגמות רעמו, והמטירו על האויב 3,000 טונות של פגזים תוך 53 דקות, כפעולת הכנה להתקפה של 8,000 חיילים, שחצו את תעלת סואץ בסירות, הושגה ההפתעה, שתכנן מנגנון מבריק. התכנון לא התעלם מכך, שבידי האויב היתה הצעקה האחרונה בציוד ריגול ובציוד ביון, שכללה ציוד להאזנה, אמצעים חזותיים, ציוד צילום, ציוד תרמי וציוד אלקטרוני, בנוסף לציוד ביון ולציוד ריגול, המופעלים מן החלל, בעל הטכנולוגיה הגבוהה, שהיה ברשותם של יידי ישראל, שבזכותו לא ניתן להעלים ממנו דבר. למרות כל הציוד הזה, הצליחו הערבים לממש הפתעה אסטרטגית והפתעה טקטית עד שרבי-אלוף חיים בר-לב, מי שהיה ראש המטה הכללי הישראלי, אמר: "תקפו אותנו בהפתעה".

עד מהרה הקימו אנשי ההנדסה גשרים על גדת התעלה, כדי שכוחות חי"ר בהרכב מלא וכ-500 טנקי לחימה מובילים ויכלו לחצות את התעלה. המשקיפים הצבאיים נדהמו מההצלחה המהירה של הכוחות המצריים בהקמת חמישה ראשי-גשר על הגדה המזרחית של התעלה, לאחר שטיפסו על סוללת העפר הגבוהה, וחיסלו את קו בר-לב המבוצר. בטרם הפציע השחר בשבעה באוקטובר הידקו הארמיות המצריות 2 ו-3 את אחיזתן במתחם ההגנה הישראלי כולו, מפורט סעיף בצפון ועד לסואץ בדרום.

לאחר מכן ניצבו הכוחות המצריים מוכנים להדוף את הגלים הרבים של התקפות נגד, שתכפו ובאו בזו אחר זו, ומטרתן היתה להשיב לאויב את השטח ואת הביצורים, שאיבד ואת השבויים. אבדותיו גברו, והוא איבד עוד 250 טנקים. טענותיו כאילו הוא "הצבא הבלתי מנוצח" הוזמו, וכן הוזמה טענתו, כי הסיבוב השלישי [1967] שם קץ לכל המלחמות.

5. דבקות באסטרטגיית פעולה מקוויים חיצוניים בשולי הזירה.
6. תיאום שיתוף פעולה בין חזית מצרים לבין חזית סוריה.
7. השגת אהדה מדעת הקהל העולמית ותמיכת המצפון הבינלאומי בדרכם של הערבים.

הכנה רצינית ותכנון כולל

ההכנה לניצחון 1973 החלה מיד בעקבות תבוסת 1967 על-ידי החלפת בעלי נאמנות מפוקפקת בבעלי ניסיון מוכח בתורת הלחימה. מיד עם היכנסם לתפקידיהם החלו לשקוד על ההכנות לסיבוב הבא, שיהיה התנערות מוחלטת מכל ההאשמות ומכל הכינויים, שהדביקה להם ההסברה של ישראל, והחלו לחפש את האמצעי הבדוק לשחרר את האדמה ולהשיב את הזכויות.

בניגוד למה שאמרו משה דיין ודומיו, לאחר הסיבוב של 1967, כי לצבא המצרי לא תהיה תקומה במשך עשרות שנים, הרי רצינות ההכנה והתכנון הכולל הביאו לניצחון רמדאן, עוד בטרם חלפו שש שנים מהתבוסה. שש השנים הללו היו גדושות בפעולות נרחבות, בהכנות מעשיות ובתכנון מקיף.

בתחום האימונים כל לוחם קיבל הכשרה מלאה, שאפשרה לו לבצע את משימתו האישית ואת חלקו במשימה המשותפת במלחמה הקרבה. הדבר דרש ביצוע תמרוני שדה ותמרונים קרביים בדרג של גדודים, של חטיבות ושל דיוויזיות. האימונים כללו פריצת מחסום מים גדול מאוד, טיפוס על סוללת עפר גבוהה, פריצה לנקודה מבוצרת והדיפת התקפת-נגד חזקה. כל חייל הבין מה תפקידו, והיה בקי בפרטי משימתו הקרבית באופן הטוב ביותר. כך, נופץ מחסום החשש. לכל לוחם הובהר אילו קשיים וסכנות צפויים לו, ומהן הדרכים הטובות ביותר להתגבר עליהם.

בסוף 1969 הוגברו המאמצים להקים רשת של עמדות לטילים להגנה אווירית. צעירי מצרים ונשותיה לקחו חלק במבצע,

בהפגנים כוח רצון עז. כאשר הסתיימה משימתם, והמשגרים מוקמו בעמדותיהם בקיץ 1970, התרחקו מטוסי האויב משמינו. זה היה לאחר ביצוע עבודות הפירה והריסה, שבהן נעשה שימוש בבטון רגיל ובבטון מזוין בהיקף של 1.75 מיליון מטר מעוקב. הוקמו אלפי מקלטים מוכנים מראש. כל המתקנים האלה נקשרו ביניהם ב-4,000 ק"מ של דרכי אספלט סלולות. כלומר, כמו המרחק בין קאהיר לגבול תוניסיה. בשל אותם מאמצים נרחבים, נכשלו ניסיונות האויב להכשיל את מבצע הצליחה במהלך שעות האור בשישה באוקטובר. במסגרת הניסיונות האלה בוצעו 446 גיחות מטוסים. ההגנה האווירית שלנו הסבה לאויב אבדות רבות, שאילצו את מפקד חיל האוויר הישראלי להורות למטוסי להתרחק מהגדה המזרחית של התעלה, ולשמור על מרחק של לא פחות מחמישה-עשר ק"מ, כדי להישמר מפני משגרי הטילים להגנה אווירית המצריים, שגרמו לחיסולם. בכך, נמנעה מהצבא הישראלי בראשונה לחימה תחת שמים, שחיל האוויר שלו שולט בהם. כוחות האוויר [המצריים] זכו בתשומת לב, שאיבדו בסיבוב הקודם. הוקמו דירים [תת-קרקעיים] למטוסים מגושי בטון מזוין, הוגדלה כמות מסלולי ההמראה והנחיתה, והציוד נפרס, והוסתר בבסיסים האוויריים. כמו כן, גובשו תכניות אינטנסיוויות לאימונים להכשרת הטייסים וצוותי הקרקע לבצע את משימותיהם על הצד הטוב ביותר. בכל הנוגע לציוד ההנדסי במוצבים של ארמיות השדה 2 ו-3, בהקמת המוצבים הושקעו עד ראשית שנת 1973 כחמישים מיליוני לְגָנִים לבניית שוחות ירי, מוצבים לתותחי שדה, מצדיות לכלי-נשק וכניסות למקלטים. כמו כן, הוקמו יותר משלוש מאות עמדות ירי לגדודי ארטילריה, כשמונה מאות עמדות לסוללות של תותחים נ"מ וכמות גדולה ביותר של עמדות לגדודים של טילים להגנה אווירית.

מיקום העמדות לא נבחר באקראי. הוא לווה בבדיקה מדוקדקת של תנאי הקרקע, של המיקום ושל התכנון הצבאי. לכן, הוקמו חלקם בצמוד לגדה המערבית של התעלה,

כדי שיהיו מוכנים להגיש סיוע אש עד לעומק מְרָבֵי ממזרח לתעלה. ריבוי העמדות יצר יתרון באשר לקלות התמרון בירי, כאשר פרצה הלחימה. כמו כן, היה להן חלק בהונאת האויב באשר לכיוון העיקרי של ההתקפה. האויב אולץ לפזר את כוחותיו ואת אש תוך עימות עם עם הרבה מוצבים, שהיו ריקים, או שנתפסו על-ידי מטרות-דמה.

הפעולה ההנדסית הנרחבת ביותר היתה הקמת סוללת עפר גבוהה מאוד על הגדה המערבית, כדי לגונן על כוחותינו מאש האויב, להסתיר את הכוחות מתצפיותיו, וכדי להסוות את המבצע העצום של תחילת ההתקפה מפני אמצעי הביון היבשתיים של האויב. בלב אותה סוללת עפר הוקמו כמה נקודות שליטה, שאוישו על-ידי טנקים ועל-ידי נשק נ"ט. עבודה זו חייבה לטפל בחמישה מיליוני מטר מעוקב של עפר ושל חול. באשר לרמפות הטנקים, ממדי כל אחת מהן הגיעו לכ-180,000 מטר מעוקב. סך כל העפר והחול לבנייתן היה יותר מעשרה מיליוני מטר מעוקב.

כדי להקל על כושר התמרון של הכוחות ועל האש במהלך ההתקפה והצליחה, הוקמה רשת של כבישים ושל דרכי עפר, שאורכה היה יותר מ-8,000 ק"מ. כמו כן, הוכנו עשרות משאבות על התעלות של אֶסְמַעִילִיָה ושל סואץ, בנוסף לעשרים ואחת דרכי אורך ולשלוש דרכי רוחב באזור המוצא של כל אחת מחמש הדיוויזיות, שביצעו את ההתקפה.

כדי לפרוץ פרצות בסוללת העפר, שהתנשאה על הגדה המזרחית של התעלה, התבצעו פעולות הכנה ואימונים בשימוש בתותחי-מים, שהמציא אחד מאנשי ההנדסה המצרים הצעירים. תותחי-המים סייעו להפחית את זמן פתיחת הפרצות מ-24 שעות, כפי שצפה האויב, לפחות משש שעות בלבד, כפי שאירע בפועל במלחמה. התותחים האלה היו כלי-נשק מפתיעים ביותר.

כדי לאמן שמונים יחידות הנדסה בפריצה שמונים מעברים בסוללת העפר של קו בר-לב, היה צורך להעביר מיליון

ולטעת בלבותיהם ייאוש.
כאשר הגיע הרגע, היתה הדבקות בביצוע המטרה הוכחה מעבר לכל ספק על אומץ-הלב, הטבוע באופי של החיילים המצריים, שבא לאשר את דברי הנביא [מחמד] עליו השלום: "אתם החיילים הטובים ביותר עלי אדמות".

הפתעה

הפתעה טקטית, או הפתעה אסטרטגית, משיגים כאשר המפקד מצליח להסוות את היקף ההתקפה, כיוונה ועיתויה מפני האויב. אם אינו מצליח להסתיר את כוונת ההתקפה, הרי יוכל להשיג הפתעה אסטרטגית, שאותה רואים הפילוסופים של המלחמה כחצי הניצחון.

מרבית הפרשנים הצבאיים רואים בעובדה, שהערבים שאפו להשיג יתרון הפתעה בכל שלוש רמותיה, כסוג של חלומות, ששאפו להתגבר על העובדה, כי בידי ישראל ציוד מתקדם ביותר, המאפשר לה להשיג מידע מכל המקורות. אולם, הגורם המסכל הזה לא פגע ברצינות התכנון המצרי, שהתעקש להשיג הפתעה, ולא חסך מאמץ וחשיבה, כדי להונות את האויב ולגרום לו לטעות באשר לעיתוי ההתקפה, להיקפה ולכיוונה — בצד השמירה על סודיות ועל הסוואה מלאות מבחינה מדינית, צבאית והסברתית.

מאמצים ורעיונות אלה הצליחו לשכנע את הסוכנות המרכזית לביון של ארצות-הברית ואת המודיעין הישראלי, כי אין כל אפשרות להתקפה ערבית קרובה, ואפילו אין מחשבה לפתוח בהתקפה כזו. למרבית האירוניה, ניסתה ישראל לתרץ תירוץ מביש את אשר אירע, באומרה: "ראינו, אך לא הבנו." די בפיתוריו של אלוף אלי זעירא, ראש המודיעין הצבאי, כדי להוכיח, כי לא ראו, ולא הבינו מאומה.

יוזמה

הערבים דבקו בעקרונות החוק הבין-לאומי כאשר יצאו מול אויב, שהתברר באומרו: "בעת המלחמות יתגלו העובדות האמיתיות". הוא כפה את השמירה על המצב הקיים באמצעות כוח, לפי היקף

הירח בלילה ואת כל הגורמים המדיניים, הצבאיים, המוראליים והאקלימיים הנוספים, המתאימים לתחילת הפריצה ולהתחלת הקמת הגשרים, להתחלת חציית הטנקים, לניהול קרבות המגע בתוך ביצורי קו בר-לב, ולהשלמת ההכנות להתייצבות בפני התקפות-הנגד המקומיות של השריון [הישראלי].

למעשה, בחירת שעה 1405 ביום שבת, שישה באוקטובר, מדישה את המיומנות של מנגנון התכנון של מלחמת רמדאן המפוארת והגעה לשיא בתפקוד מדויק. לאחר מכן, נותר לתאם במדוקדק בין מבצע ההתקפה המצרי לבין מבצע ההתקפה הסורי, שנערכו ברזמנית, כדי להביא את המטכ"ל הישראלי למצב, שלא היה לו תקדים בשדה הקרב. היות שלא היתה לו אפשרות לרכז את כוחותיו במקום מסוים, כדי להכריע את המערכה, שכן מיד היה צורך לפנות לחזית השנייה, שלא כפי שהורגלו בסיבובים הקודמים.

גבורת הלוחמים

מלחמת רמדאן המפוארת מהווה עדות לכך, כי גבורת החיילים אינה תוצאה של הפגנת כוח, של הכרזות מאיימות קולניות, או של הבטחות מזויפות על תפקוד נכון, אלא מושגת באמצעות רצינות ההכנה, בעריכת אימונים מעשיים באופן מלא, בהיענות לכל הצרכים ובעשיית כל הסידורים להבטיח את ההצלחה. זה אחד הסיודות, שעליהם הושתת הניצחון המפואר ברמדאן. למעשה, ההשפעה של האימון הרציני והממושך ושל ההתנגשויות הקטנות עם האויב, שגדלו עם הזמן בהיקפן ובעומקן, לא הצטמצמה לעידוד הגבורה במצפון הלוחמים בלבד, אלא גאלה אותם ממחלת השוחות, שבהן רבצו יותר משש שנים ברציפות. כמו כן, היא עזרה להם לנפץ את מחסום הפחד, שהושרש בהם בשל הכישלונות החוזרים ונשנים בסיבובים הקודמים ובשל הלוחמה הפסיכולוגית הכבדה, שניהלו אמצעי ההסברה הישראליים והציוניים. לוחמה זו נועדה להרוס את המוראל של הלוחמים הערבים,

וחצי מטר מעוקב של עפר. בכל פעם נערך אימון לגריפת 120 מטר מעוקב של עפר. לסיכומו של דבר, היקף העבודות ההנדסיות, בשלב ההכנה וההצטיידות לקראת מלחמת רמדאן המפוארת, היה המפוארת, היה יותר מפי שבעה-עשר בהשוואה לעבודות, שבוצעו בסכר הגבוה הענק שמדרום לאסואן.

שלב ההכנה המינהלתית וההכנה הטכנית למלחמת רמדאן המפוארת לא התבצע בפחות ניסיון ובפחות מיומנות, ולא היה פחות מקיף ממה שתואר לגבי ההכנות האחרות. התכנון המינהלתי והתכנון הטכני כללו ארגון החיילים ואספקת שירותים, שיסיקו לקיים כמות עצומה של לוחמים, ולציידם בכל הנחוץ להם במזון, בשתייה, בלבוש, בתחמושת ובכלים הנדסיים, בכלים רפואיים ובכלים טכניים, זאת, בנוסף לדלק, לשמנים, לחומרי סיכה, למכלי אוויר דחוס, הדרושים להפעלת כל-ירכב, טנקים ותותחים מתנייעים, ולתחזוקתם. היקף כל ההספקה המגוונת הגיע ל-3,500 טונות ביום. בשל קווי האספקה הקצרים הצליחה התכנית לשמור על שיעור זרימה מינהלתי וטכנולוגי של אספקה לפי הסטנדרטים העולמיים הגבוהים ביותר, בתקופת ההכנה למלחמה ובעת המלחמה עצמה. האספקה היתה סיוע חשוב יותר ליחידות הלוחמות בביצוע משימותיהם בשדה, בזמן הקצר ביותר ובמינימום אבדות.

השירותים הרפואיים התנהלו ברמה גבוהה, וכללו פינוי מייד של פצועים ושל חולים מהקווים הקדמיים לבתי-החולים שבשדה, ומשם לבתי-החולים. בזכות השירותים האלה ניצלו חיי רבים, ושיעור האבדות בנפש הופחת עד למינימום האפשרי.

באשר לתכנית הפריצה דרך תעלת סואץ העמוקה, השמדת קו בר-לב המבוצר והקמת חמישה ראשי-גשר על הגדה המזרחית של התעלה ואבטחתם, הפעולות הללו הצריכו מאמץ של 200,000 שעות עבודה, שהוקדשו לבחירת החודש המתאים ביותר ולקביעת שעת האפס ביום ההתקפה, בהביאם בחשבון את כיוון הרוח, את מהירות זרימת המים בתעלה, את מצב הגאות, את מצב

השטח, שנתפס הניצחון במלחמה. זאת, כפי שחזר והתבטא משה דיין בסיבובים של 1956 ושל 1967.

כאשר ניתנה לערבים הלגיטימיות הבין-לאומית בשנת 1973, היה העניין העיקרי, שהעסיק את המפקדות הערביות, להוציא את היוזמה מידי ישראל, כשהערבים ירו את הירייה הראשונה, ולשמור על יוזמה זו עד שיושלמו המשימות הקרביות הדרושות. הניצחון הערבי בתחום הזה השפיע מאוד על תגובות ישראל בעקבות השלב הראשון במלחמת רמדאן המפוארת (חמישה-שבעה באוקטובר). התגובות התאפיינו באקראיות, בבלבול ובחוסר תכנון. לישראל נגרמו אבדות רבות בנפש, בנשק, בציד ובמטוסים, מבלי שקיבלה כל תמורה.

אסטרטגיית הפעולה מקווים חיצוניים

לאור הניסיון, שרכשה כמה פעמים במשך 25 שנה, הגיעה ישראל למסקנה מרגיעה, כי אין ערבים מסוגלים לתאם ביניהם פעולה משותפת, שתקיף את המדינות, המכותרות את ישראל. יתר על כן, היא האמינה, כי חלק מהחזיתות הללו מייחלות לכישלון שכנותיה עוד יותר ממה שמייחלת לכך ישראל. משום כך, ההפתעה השפיעה עליה קשה. היא מצאה, כי הערבים פועלים מתוך קווים חיצוניים במיומנות, ולא דווקא בתחום היבשתי בלבד. אלא גם בתחום הימי. זאת, עוד בטרם פנו לטפל בתחום הבין-לאומי באמצעות הפחתת שיעור שאיבת הנפט מדי חודש, ולאחר מכן, בהפסקה מוחלטת של שיווק למדינות, המסייעות לישראל.

השפעת אסטרטגיית הפעולה הערבית ברזמנית מקווים חיצוניים היתה רבה במה שנוגע לדוד אלעזר, הרמטכ"ל הישראלי. התוצאות התבטאו במבוכה ובהיסוס, שאפיינו את מעשיו החפוזים והסותרים בשלב הראשון להתקפה. בעקבות זה, הוא הורשע, והורחק מתפקידו. גם התנהגות האלוף שמואל גונן, שהיה מפקד חזית הדרום, התאפיינה כך, והביאה לפרישתו מתפקידו עוד במהלך המלחמה ולמינוי אלוף חיים בר-לב במקומו.

בתחום הימי ישם חיל הים המצרי אסטרטגיה זו בתחום נרחב ביותר באמצעות חיפושים, שערך בספינות סוחר בבאב אלמנדב לאחר שחסם את דרכן. הדבר נעשה תוך שיתוף פעולה הדוק עם המדינות הערביות, השוכנות במבואות הדרומיים של ים סוף. כך הוטל מצור ימי על הקו הימי החשוב ביותר של ישראל.

לאחר מכן, בא הצעד הערבי המכריע, כאשר הכריזו שרי הנפט הערבים בשבעה עשר באוקטובר על הקטנת ייצור הנפט בשיעור של חמישה אחוזים מדי חודש, עד שישראל תיסוג מהשטחים הערביים ועד שיושב לעם הפלשתינאי זכויותיו הגזולות. יעילות החלטה זו גברה כאשר החליטו מדינות ערב בימים 18-21 באוקטובר להפסיק ליצא נפט לארצות-הברית ולמדינות התומכות בישראל. כך נכנסה המלחמה הכלכלית, על כל כובדה, ללב הסכסוך. זאת, בהתאם לאסטרטגיית הפעולה מקווים חיצוניים בכל תחומי המאבק ביבשה, בים ובכלכלה.

המדינות הערביות, המכותרות את ישראל, טעמו את הטעם המתוק של הפעילות המשותפת באמצעות אסטרטגיה זו לתקופה מוגבלת של מלחמת רמדאן המפוארת, וזה גרם להן לקטוף את פירות שיתוף הפעולה, ולהיות מעוניינות להגבירו, ולחזקו בתקווה לקטוף את פירותיו גם בעתיד.

הטיית דעת הקהל העולמית

נראה, כאילו הסכימו ביניהם הערבים וישראל להחליף את התפקידים בין הסיבובים של 1967 ושל 1973, היות שהעיסוק העיקרי של ישראל היה לעורר את דעת הקהל העולמית נגדה באמצעות יהירותה ושחצנותה ובאמצעות סירוב מוחלט לישב את הבעיות, או להגיע לפשרה, שתהיה מקובלת על כל הצדדים. לעומת זאת, פעלו הערבים להטות את דעת הקהל ואת התמיכה הבין-לאומית לצדם, בשל עמדתם המשתקפת באמינות הצעותיהם, בהשקפתם המציאותית על הגורמים המשפיעים על הבעיה, ובפתרונותיהם המתונים, שנתמכו עלידי הקהילה הבין-

לאומית, ומטרתם היתה לשים קץ לסכסוך, שנמשך זמן רב, ועורבו בו מדינות רבות, ואיים לגרור את העולם למלחמה, שלא תשאיר שריד ופליט.

אפשר היה לבצע את החלטות 242 ו-338 של מועצת הביטחון, לראות בהן הסדר מוסכם, ולטעת את עקרונות השלום הצודק ובר-הקיימא באזור, לולא עיקשות ישראל להכשיל כל מאמץ בכיוון הזה. כפי שדחתה את מאמציו הראויים לשבח של גונאר יארינג, השליח האישי של המזכיר הכללי של האו"ם, וכפי שפעלה להכשיל את השיחות המרובעות והדרצדיות, את יוזמת רוג'רס ואת יוזמת סאדאת. לאחר מכן, המריצה את ארצות-הברית להשתמש בזכות הוֹטוֹ, כדי להכשיל את הצעת ההחלטה של המדינות הבלתי-מזדהות.

כתוצאה מסירוב ישראל, מעיקשותה וממדיניות ההשהיה שלה, השתכנעו מצרים והעולם כולו, כי אין כל תועלת במאמצי השלום האלה כל עוד ממשיכה ישראל לכפות את המציאות הקיימת, ולנופף בעליונותה ובזרועה הארוכה. כמו כן, השתכנעו בהכרח להשתמש בצבא, כדי לשבור את הקיפאון, שאפף את הבעיה, ודחף את מהלך העניינים לקראת הסדר צודק ובר-קיימא בדרך של הפרכת תפיסת הגבולות הבטוחים ושל הזמת טענות-השווא של הצבא הבלתי-מנוצח.

כאשר החלו הערבים בהתקפה בשעות אחר-הצהרים ביום העשירי בחודש רמדאן המבורך, לא נשמע אפילו קול אחד, שהביע התנגדות לפעולה זו, או העז לגנותה.

אחרית דבר

מלחמת רמדאן המפוארת השיבה לערבים את הביטחון באותה מידה שערערה את ביטחון ישראל, והזימה את טענות-השווא שלה בדבר צבאה הבלתי-מנוצח. כמו כן, נגרם זעזוע נפשי עקב פעולת הצליחה העצומה בתודעה של עם ישראל, והיתה בבחינת פעמון שהתריע על סכנה, כי הכוח המזוין לבדו אינו יכול להיות עוד משענת בלעדית בהגשמת אינטרסים של המדינה. הפרשנים הצבאיים פסקו לאור עיון מדוקדק בתכניות ובדינמיות של שלב

הצליחה, כי בוצע במהימנות גבוהה ביותר ובאומץ-לב, ואף צבא לא יכול לבצע זאת טוב יותר.

במידה מסוימת, אפשרו טילים נ"מ להגביל את חופש התנועה של מטוסי הקרב ושל המפציצים הישראליים, וטילים נ"ט הצליחו להשמיד טנקים ומשוריינים של האויב. בכך, איבדה ישראל את שני הסוגים של נשקה המרתיע, שעליהם נשענה בניצחונות של 1956 ושל 1967. הלחימה

נשאה אופי של לחימה בין שני כוחות שווים, שלאף אחד מהם אין יתרון על פני האחר, ובשל כך הפכה העליונות המספרית לגורם המכריע במערכה.

בתחום ההשפעה הבין-לאומית של מלחמת רמדאן המפוארת, הרי נתוניה האסטרטגיים שינו את תפיסות הלחימה של הצבאות הגדולים בעולם, והשפיעו על אסכולות החשיבה הצבאיות במזרח, במערב ובאזור. היא מוטטה את תפיסת הגבולות

הבטוחים, והזימה את טענות-השווא על הצבא הבלתי-מנוצח.

בעזרת כל השפעותיה ובעזרת הנתונים האלה נכנסה מלחמת רמדאן המפוארת להיסטוריה כנקודת מפנה בסכסוך הערבי-ישראלי, ואלו התוצאות החשובות ביותר של המלחמה.

כיצד הציל חוסני מבארק את תכנית ההונאה

לואא עבד-אלרחמן
סלים סרי

בצל המלחמות לאורך ההיסטוריה אנו מוצאים, כי הצדדים הלוחמים נעזרים בהטעיה, במטרה להביא למהפך לטובתם במאזן הכוחות בזירת הקרב, כדי להרחיק מהם אפשרות תבוסה, ולהבטיח ניצחון לכוחותיהם. עקרון ההונאה הצבאית עתיד להיחשב מבין העקרונות החשובים של המלחמה ושל סוגי הלחימה, שבהם משתמשות המדינות על מנת להנחיל תבוסה לאויביהן. תכנית ההונאה של מלחמת אוקטובר 1973 מהווה דוגמה מפוארת להונאה, שהשפיעה ישירות על ההכנה למערכה, על מהלך הלחימה ועל תוצאותיה. המטרה העיקרית של המפקדה הכללית המצרית במלחמת אוקטובר היתה להימנע מאבדות בציד ובנפש. משום כך, מיקדה המפקדה המצרית את כל מאמציה להשיג מטרה זו בכל הדרכים ובכל האמצעים, ובמרכזן תכנית מושלמת להונאה אסטרטגית, שמטרותיה, מנקודת המבט הצבאית, הוגדרו כדלקמן:

1. הטעיית ישראל בנוגע לקיום כוונה לבצע פעולות התקפיות

* אח'ר סאעה, מצרים, אוקטובר 1993.

- לשחרר את האדמות הכבושות.
- הסתרת העיתוי, שנקבע לתחילת המלחמה.
- הסתרת היקף הכוחות, הנוטלים חלק בפעולות הקרביות.
- שמירה על סודיות מלאה באשר ליעדי ההתקפות העיקריות של הכוחות המזוינים.

המפקדה הכללית נקטה אמצעי הונאה רבים, שביצועם נמשך כמה חודשים, על מנת שישאל תחשוב, כי אין לכוחות המצריים כל כוונה לבצע פעולות התקפה על מנת להשיב את אדמותיהם הכבושות. כמו כן, על מנת לשכנע את ישראל, כי כל הפעולות שביצענו מצטמצמות להשלמת תכנית ההגנה, ותו לא, כדי שנהיה מוכנים להדוף כל התקפת-פתע, שעלולה ישראל להנחית נגד עמדות ההגנה שלנו ממערב לתעלה.

המפקדה הכללית נקטה את האמצעים הללו:

1. הזזת כוחות יבשה לכיוונים שונים וביצוע תנועות אורך ורוחב בתוך החזית. כמו כן, ביצוע תנועות נגד מן החזית ואליה, תחת מסווה של אימונים, תוך שינויים מתמידים בהיקף כוחות היבשה ובמצבם בכל מקומות הימצאם.

2. שינוי מתמיד בעמדות של האמצעים להגנה אווירית ופריסה מחדש של כוחות האוויר. שינוי פריסת כוחות הים בנמלים ובמעגנים בתוך מצרים ומחוצה לה.

3. גובשה תכנית מיוחדת, סודית ביותר, להזיז גשרים וציוד צליחה מהעורף לחזית. הגשרים והציוד הוסתרו, והוסו עם הגיעם למקומות ריכוזם ליד התעלה, היות שהאמצעים האלה נחשבו להוכחות הברורות ביותר לכוונות לתקוף ולפרוץ דרך התעלה.

4. תכנית ההונאה כללה עריכת תרגילי גיוס מילואים בפרקי-זמן קבועים. התרגיל הנרחב ביותר בוצע בתקופה, שנקבעה לביצוע ההתקפה. אולם, 20,000 חיילים שוחררו 24 שעות לפני תחילת הקרבות, כסימן לרפיון צבאי.

5. תכנית ההונאה קבעה את הקווים העיקריים של תכנית ההסברה ושל ההונאה המדינית. צעדים רבים בתחום ההסברה והמדיניות ננקטו על מנת לשרת את תכנית ההונאה:

- פורסם על פתיחת ההרשמה ל"עומרה" [עלייה לרגל למכה שלא במועדה. חג' קטן] לקציני הכוחות המזוינים ולבני משפחותיהם. זמן העומרה נקבע בצמוד לתחילת המבצעים האמיתיים.

• בכל אמצעי התקשורת פורסם, כי נשיא הרפובליקה מתכוון לבקר בשבוע הראשון של אוקטובר בכמה ממדינות המערב.

• פורסם, כי שר ההגנה של רומניה יבקר במצרים בשמונה באוקטובר.

6. ריכוז הכוחות להתקפה נמשך ארבעה חודשים, שבהם שוגרו היחידות הלוחמות תוך חלוקתן לחלקים קטנים. האמצעים הדרושים נצברו בחזית, והכוחות העיקריים הועברו מהעומק לחזית שלושה שבועות לפני תחילת ההתקפה תחת מסווה של עריכת תמרון גדול של הכוחות המזוינים. ההפתעה הגדולה ביותר ושיא ההונאה, אפילו עבור הכוחות שהשתתפו בתמרון, היתה שהמלחמה החלה, למעשה, תוך ביצוע התמרון.

7. גדודי טילים נ"מ, השייכים לארמיות השדה הועברו, כדי לתפוס עמדות קדמיות בגדה המערבית של התעלה, ישירות. הדבר היה בלילה, שקדם להתקפה, ובוצע בהתאם לתסריט ולשליבים של תכנית התמרון, שביצעו כוחותינו המזוינים.

8. שמירה על סודיות. על מנת להשיג הפתעה מלאה, לא ידעו על כוונת ההתקפה ועל מועד פרוץ המלחמה, אלא כמות קטנה מאוד של מפקדים ברמות הפיקוד הבכירות ביותר. לשאר המפקדים, לשאר המפקדות ולקצינים בדרגות השונות לא נמסרה הודעה על מועד ההתקפה, אלא בשישה באוקטובר בבוקר.

9. הדוגמה הטובה ביותר לגדולת המצרים ולהצלחת המפקדה הכללית לבצע את תכנית ההונאה המבריקה שלה, היתה המראה המופלא ביותר, שהתגלה כמה דקות לפני תחילת הלחימה. על הגדה המערבית של התעלה היו חבורות של חיילי מצרים האמיצים. הם ישבו על שפת התעלה בעצלות ובחוסר-מעש. חלקם מצץ קני סוכר, וחלק אחר אכל תפוזים. היו ששחו בתעלה, והיו שדגו דגים. כולם נהנו ל"התאוורור". הם הניחו את כלי-נשקם ואת קסדותיהם בשוחות, וכך הונו את האויב. בו בזמן, היו כל הכוחות המזוינים המצריים

בדרגת הכוננות הגבוהה ביותר, על מנת לזנק מזרחה.

10. ההונאה הגדולה ביותר, אשר כל העולם נטה להאמין לה, ובכלל זה המצרים, היתה ההונאה, שביצעה המפקדה הכללית לאחר ניצחון ההתקפה הכוללת של כוחות האוויר ולאחר שהחל חיל החלוץ של כוחותינו המזוינים לחצות את תעלת סואץ, ולפרוץ לביצורי קו בר-לב. המפקדה הכללית פרסמה שורת הודעות צבאיות מטעות ומשכנעות, שאינן מותירות מקום לספק, והראו, כי ישראל פתחה במעשי האיבה.

למרות המאמצים העצומים, שהשקיעה המפקדה הכללית המצרית על מנת להסתיר את ההכנות למלחמה, התרחשו כמה אירועים בולטים, שיכלו לחשוף את כוונות ההתקפה הערבית הממשמת ובאה.

★ יציאה חפוזה של חלק ממשפחות הדיפלומטים הזרים ממצרים ומסוריה. זאת, לאחר שהודלף מידע לכמה מהקהילות זרות, כי מלחמה בין מצרים וסוריה לבין ישראל הנה עניין ודאי.

★ משרד התעופה המצרי פרסם הוראה על הפסקת תנועת התעופה האזרחית בשמי מצרים החל מצוהרי חמישה באוקטובר. המפקדה הכללית הבינה את הנעשה, והורתה מיד לחדש את תנועת המטוסים האזרחיים כרגיל.

★ משרד התעשייה הורה בשישה באוקטובר לכל המפעלים להפסיק את עבודתם. לכן, לא נראה עשן מארובותיהם. בזה היה די להראות, כי מאורע גדול עומד להתרחש. המפקדה הכללית הבינה זאת מיד, והמפעלים חידשו את עבודתם.

★ למרות תכנית ההונאה הקפדנית, תפסו כוחותינו המזוינים עמדות כוננות בחזית התעלה. ובכך היה די על מנת להצביע על כוונות לפעולה התקפית. הצד הישראלי חש במידה רבה בכך. עד שממשלת ישראל התכנסה ביום שישי, חמישה באוקטובר, ודנה בעניין ההתקפה המצרית הצפויה. ראש המודיעין הישראלי סקר את המצב, ואמר, כי סיכויי המלחמה רחוקים. הממשלה התפזרה, וכל אחד מהשרים יצא לדרכו על מנת להתכונן ליום הכיפורים, לאחר שראש

הממשלה, גולדה מאיר, חתמה את הישיבה באומרה: "אין סכנת מלחמה".

★ עם שחר בשישה באוקטובר התעוררו ספקות בלב הישראלים פעם נוספת. כל העדויות מסרו, כי נשלמו ריכוזי הכוחות הערביים בחזית המצרית ובחזית הסורית. ממשלת ישראל התכנסה שוב, והחליטה, כי גולדה מאיר תקיים מגעים מדיניים להפחתת המתחים. היא התקשרה עם שר החוץ שלה, שהיה במקרה באמריקה,

כיצד קיבל סאדאת את ההחלטה

סנא אלסעייד

והורתה לו להודיע לשר החוץ של ארצות-הברית, ולאשר בפניו כי אם הערבים חוששים מפני התקפה ישראלית, הממשלת ובה, הרי ישראל אינה מתכוונת לתקוף.

★ בצוהרי שישה באוקטובר אירע מקרה חמור ביותר, שכמעט חשף את כוונת התקיפה: שלא כרגיל, התרוקנו שמי מצרים כולה ממטוסים אזרחיים וצבאיים. בישראל התעוררו חשדות וספקות. היא שיגרה מטוס

באוקטובר 1973 סיים ד"ר מצטפא ח'ליל לכתוב את ספרו, **משבר האנרגיה בארצות-הברית**, שדן בהשפעת הפסקת הספקת הנפט הערבי למערב, ומדיניות המערב להתמודדות עם אפשרות כזו. המנהיג המנוח סאדאת קרא את הספר, ושלחו למהנדס סיד מרעי, שהתקשר ביום הצליחה, שישה באוקטובר, עם ד"ר ח'ליל, והודיעו, כי סאדאת מבקש ממנו תזכיר על מדיניות הנפט הערבית. למחרת נפגש ד"ר ח'ליל עם מרעי ועם ד"ר מחמוד פאוזי, כדי למסור את תזכירו בן שישה-עשר העמודים. התזכיר נשלח לסאדאת, ולאורו הוחלט לשגר את ד"ר ח'ליל בתשעה באוקטובר למדינות המפרץ, כדי לפרט בפני ראשיהן את הצעת מצרים להשתמש בנשק הנפט במלחמה. המשימה הצליחה, וכמוה גם מלחמת אוקטובר 1973. ד"ר ח'ליל, סגן יו"ר המפלגה הלאומית לענייני חוץ, סיפר על מלחמת אוקטובר, על ההחלטה, על היבטיה, על תוצאותיה ועל רקעה.

סיד, שטס מעל לים התיכון, צפונית לדלתה, כדי לברר מה הסיבות לדממה חשודה זו. פריק מחמד חוסני מבארק, מפקד כוחות האוויר, הבין את משמעות הדבר, ופירסם הנחיות שהורו על המראת מרב מטוסי האימון, כדי שייראו בשמי מצרים. אך בוצעו ההמראות, וישראל נרגעה.

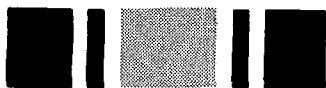
האם נהיה אובייקטיוויים כאשר נתמה מה היו השיקולים, שהביאו לקבלת ההחלטה המדינית באותו שלב, ובייחוד כשמלחמת אוקטובר שואבת את כוחה מקבלת ההחלטה על תחילתה, למרות הנסיבות הקשות, שבהן היתה נתונה בעיית המזרח התיכון?

מלחמת אוקטובר, לפי כל הקריטריונים, היתה ניצחון צבאי עצום. אף מצרי לאומי ושום ערבי, הדואג לאינטרסים של האומה הערבית, אינו יכול להפחית מערך הניצחון הזה. המלחמה היתה נקודת מפנה – בניגוד לכל המלחמות הקודמות, מבחינת התפקוד הצבאי ....

הממסד הצבאי, על מרכיביו, על נשקו ועל שיטות אימונו, והוא מקור גאוותנו לאור תפקודו במלחמת אוקטובר 1973, הצליח לפתוח במלחמת אוקטובר, ולהשיג את הניצחון הזה. מלבד זאת, אין ענייננו לחלוטין לברר האם ההכנות החלו לפני עליית סאדאת לשלטון, או אחריה. טבעי, שכל נשיא, הסובל מכיבוש אדמתו, חייב לארגן מחדש את צבאו, ולחמשו לשחרור ארצו.

אם המלחמה לא פרצה לפני עליית סאדאת לשלטון, כנראה, היו למפקדים הצבאיים סיבות טובות, שמנעו זאת. יש לזקוף לזכות סאדאת את העובדה, כי מיהר להכין את הכוחות המזוינים, ולהחליט להוציא את המומחים הסובייטיים ממצרים.

* ח'באר אליום, שמונה באוקטובר 1993.

האם פירושו של דבר, כי הנך סבור, כי יש קשר בין ההחלטה להוציא את המומחים הסובייטיים ממצרים ובין ההחלטה על מלחמת אוקטובר?

נוכחות המומחים הסובייטיים יצרה רגישות אצל חלק מקציני הצבא, בעת שהצבא היה צריך להיות יחידה אחת. כמו כן, נוכחות המומחים הרוסיים לוותה בשמועות על דליפת ידיעות צבאיות, הקשורות בנו, אל ישראל, לפני שאירעו התנגשויות בתעלה. בנוסף לכך, נוכחות המומחים הרוסיים במספר כה גדול, הנאמד ב־17,000 (ולפי הערכות אחרות, הגיע לכפליים מהמספר הזה), יצרה סכנה, שתחדור אידיאולוגיה בלתי־רצויה לקצונה. לכך היתה תגובה, ובייחוד כאשר ניתנו הוראות לחוג בכוחות המזוינים המצריים את יום הולדתו של לנין. כמו כן, חשו קציני הצבא נפגעים כאשר נוכחו לדעת, כי נאסרה כניסתם לכמה אזורים צבאיים. לדעתי, כל הסיבות הללו הביאו, בהכרח, להחלטה להרחיק את המומחים הסובייטיים ממצרים, כצעד מקדים לקבלת ההחלטה על המלחמה.

סאדאת וברית־המועצות

פירושו של דבר, כי היה קשר בין שתי ההחלטות, באופן שהותוותה אסטרטגיה, והעניינים לא התנהלו אקראית?

אכן, היה קשר הדוק בין שתי ההחלטות. היה הכרח לפעול להעלאת המוראל בקרב אנשי הכוחות המזוינים המצריים. לפי העיקרון הזה פעלו כאשר התקבלו החלטות אחרות במישור הפנימי, שתאמו את השאיפה להעלאת המוראל.

היו גם האירועים בחמישה־עשר במאי 1971, "מהפכת הרפורמות", שבאמצעותה התכוון הנשיא המנוח סאדאת לתת לכל מצרי לחוש את כבודו ואת גאותו הלאומית; וכך, לחסל את מרכזי הכוח, שרבים מבני העם ייחסו להם את הסיבות לחריגות בעבר. משום כך, החלטות הנשיא סאדאת הכשירו את האווירה הפנימית לכניסה למלחמת אוקטובר.

האם החלטת אוקטובר קבעה את האופי של מדיניות סאדאת, שמצאה לנכון לבצע את משימותיה במנותק מן הסובייטים, ולהתחיל לשנות כיוון לעבר המערב, תוך יצירת קשרים עם ארצות־הברית?

את עמדת הנשיא סאדאת כלפי ברית־המועצות קבעה עמדת ברית־המועצות עצמה, ובראש ובראשונה מה שנוכח לדעת סאדאת בעצמו כאשר יצא לברית־המועצות בעת תקופת נשיאותו של עבד־אלנאצר. השיחה שם נסבה על הספקת נשק למצרים, אולם ברית־המועצות לא מילאה את הבטחותיה ביחס למועדי מסירת הנשק ולכמויות הנשק.

בנוסף, אל לנו לשכוח, כי לאחר תבוסת 1967 החלה להישמע במדינות הגוש המזרחי, ובכלל זה בברית־המועצות, נימה, הגורסת, כי תבוסת הצבא המצרי נעוצה בכך, שהוא מורכב מאלמנטים בורגניים. אולם, כדי שיתאפשר למצרים לשחרר את אדמותיה הכבושות, עליה לתת עדיפות להכנסת השינויים החברתיים והסוציאליסטיים הרצויים. פירושו של דבר היתה כניסת מצרים למחנה הגוש המזרחי, והבטחת משאביה ושחרור אדמותיה בידי שיטה זו.

משום כך, הגשמת ניצחון אוקטובר 1973 ללא נוכחות המומחים הסובייטיים במצרים היתה אישור לריבונות המצרית ולעצמאות ההחלטה המצרית, שבאפשרותה לשתף פעולה עם כל מדינה, שתוכל לסייע לה בפתרון בעיותיה.

רעידת האדמה

מלחמת אוקטובר פרצה כתוצאה טבעית מהמבוי הסתום, שאליו נקלעו המאמצים הדיפלומטיים והמאמצים המדיניים, וכתוצאה מהנצחת המצב של לא־שלוש־ולא־מלחמה. האם התכוונה מלחמת אוקטובר לשחרר צבאית את סיני כולו, או רק להניע פתרון מדיני?

כל מה שפורסם בסוגיה זו מאשר, כי לא היו תכנונים צבאיים לשחרר את כל סיני. כלומר, המטרה העיקרית היתה להיכנס למערכה, ולהביא לניצחון צבאי, שיגרום

לתזוזה, על מנת שהבעיה תיפתר בדרכי שלום. מבלי להיכנס לפרטים צבאיים, אומר, כי לא היה מנוס מלהיכנס למר"מ לצורך שחרור שאר סיני, אפילו הגיע הצבא המצרי למעברים. כמו כן, אל לנו להתעלם מכך, שארצות־הברית התערבה במלחמה לאחר שהצבא המצרי השיג ניצחון כשחצה את התעלה. לאחר שגולדה מאיר התקשרה עם הנשיא ניקסון, כפי שמשופר בזיכרונותיו, ולאחר שבעקבות זאת, הוקם גשר אווירי וגשר ימי [בין ארצות־הברית לישראל]. עובדה זו הביאה את סאדאת להכריז, כי אין בכוונתו להילחם בארצות־הברית. איני סבור, כי הוא קיבל החלטה זו מבלי שפנה אל המפקדים הצבאיים, שהיו אחראים לניהול המערכה.

דהיינו, השגת ניצחון רק להנעת פתרון הבעיה. האם נחשב הניצחון הזה כמספיק על מנת להעריך את מלחמת אוקטובר בצורה גרנדיוזית, כפי שהוצגה בעולם כולו? ניצחון אוקטובר, ההתגברות על מיכשול המים וחומת העפר וניפוץ ביצורי קור־בל, כל אלה, באופן בו בוצעו, הוכיחו כי אין שחרר לטענה אותה לא פסק הצבא הישראלי מלהעלות לאחר ניצחונו בשנת 1967, כי הוא צבא שלא ניתן להכניעו. משום כך, הרי הניצחון של 1973 עורר מה שכונה בשם "רעידת האדמה בתוך ישראל" שניצחונה בשנת 1967 היווה סיבה לשינוי השקפתה לגבי פתרון הבעיה. הישראלים דימו לעצמם, לאחר 1967, שההתפשטות הצבאית קלה ואפשרית וכי אין כוח באזור המסוגל לעמוד בפניהם. לכן, באה המציאות, שקבעה מלחמת 1973, והיתה בבחינת אמת מדה לגבי ישראל. בייחוד, נוכח העובדה, שהם נאלצו להישען בלעדית על האמריקנים והם אלה שתמיד היו מתגאים באומנם שביטחון ישראל אינו יכול להיות באחריותה של אף מדינה מלבד ישראל. זוהי הטענה בה השתמשו תמיד כדי לנסות לשמור על העליונות הצבאית באזור. לאותו ניצחון היה, ללא כל ספק, השפעה רבה כאשר החל המר"מ, כמה שנים לאחר מכן, לקראת חתימה על הסכם השלום.

האם מלחמת אוקטובר גרמה למצרים לשנות את האוריינטציה המדינית שלה

לכיוון ארצות-הברית, למרות הקשר, שקשרה ארצות-הברית עם ישראל במהלך המלחמה?

המגמה לשיפור היחסים עם ארצות-הברית החלה עוד בטרם עלה הנשיא סאדאת לשלטון. הנשיא עבדאלנאצר הכריז בחר'ל, כי הוא מקבל את הצעות רוג'רס, וסאדאת לא ידע על כך דבר. יתר על כן, אמרו, שסאדאת הודיע, כי אינו מקבל את הצעות רוג'רס.

אם היוזמה לשנות אוריינטציה לכיוון ארצות-הברית לא היתה של סאדאת, הרי שסאדאת העמיק את המגמה של נטייה לארצות-הברית, שגרמה לתמיהה של חלק מן הבריות, ובייחוד לאור תפקיד ארצות-הברית במלחמת אוקטובר?

הנשיא סאדאת היה מן המנהיגים הריאליסטיים. סאדאת לא אימץ השקפת עולם, ששלטה על אורח חשיבתו, וקבעה עבורו את מהלכיו. הוא היה מדינאי לאומי, ולדעתו היו צריכות ההחלטות שקיבל לנבוע מכך, שיפעלו לטובת ארצו.

ואם מחשבת סאדאת, כפי שהתבטאה בכתביו, התמקדה בכך, שהמלחמה נועדה להניע את פתרון הבעיה, הרי שהצעד הבא היה אוטומטית חיפוש פתרון מדיני. בשל הקשר ההדוק שבין ארצות-הברית לישראל, ההיגיון חייב את מצרים להדק את קשריה עם ארצות-הברית על מנת להפחית את תמיכתה העיוורת במדיניות ישראל ואת חוסר-הבחנתה בין ביטחון ישראל – אם היא מותקפת – ובין התפשטות ישראל על חשבון שטחים ערביים שכנים. בנקודה זו החל הנשיא סאדאת לפנות לעבר פתרון מעשי וריאלי, שהתגבש לאחר מכן בצעדים להשכנת שלום באזור. נקודה חשובה נוספת: הנשיא סאדאת לא השתית את מדיניותו על גרירת שתי המעצמות הגדולות לעימות במזרח התיכון משום שידע, כי המעצמות אינן לוחמות אלא למימוש האינטרסים שלהן.

מה בקשר למלחמת אוקטובר במישור הבין-ערבי?

מלחמת אוקטובר הוכיחה, כי הערבי, כפי שמייצגו החייל המצרי והחייל הסורי, אינו נופל בכושר לחימתו מכל לוחם אחר

בעולם, ואולי אף עולה עליו; וזאת, כאשר האימון והפיקוד משתפרים. הוא מסוגל להתמודד עם השיטות הטכנולוגיות החדשות ביותר ללא כל קושי. ניצחון אוקטובר הסיר מן הערבים את חרפת התבוסה בשנת 1967, ובכך, חש כל ערבי בתפארתו ובכבודו לאחר שהוכלם על-ידי תבוסת 1967 והתבייש להזדהות כערבי. מלחמת אוקטובר הביאה לנו את הערכת העולם, שאינו מכבד את מי שאינו מוכיח, כי הוא חזק. מבחינה חומרית, האמירו מחירי הנפט כתוצאה ישירה מניצחון אוקטובר, שהיטיב עם העולם הערבי.

המלך פייצל אמר לנו

הופעת ספרך, "משבר האנרגיה בארצות-הברית" היתה אישור לאירועי מלחמת אוקטובר ולמשימתך בארצות המפרץ הפרסי. מה היה אופי משימה זו?

המהנדס סיד מרעי סיפר על משימה זו בזיכרונותיו, שהתפרסמו באחרונה. כמו כן, עסקו ספרים נוספים בעניין. ברצוני לספר בקיצור על משימה זו, שמטרתה היתה להסביר את מצבה הצבאי של מצרים למנהיגי מדינות ערב. בייחוד נוכח העובדה, שיצאנו מקאהיר בתשעה באוקטובר, ופתחנו בביקור בסעודיה, שבה התקבלנו על-ידי הוד מעלתו המלך פייצל. הסיור נמשך כשבוע. המטרה השנייה היתה להציע מדיניות נפט, שתשפיע חיובית על מהלך המערכה, ותבטיח למדינות ערב מייצאות הנפט את האמרת מחירי הנפט מעבר למה שהמדינות הללו שאפו. ידוע, כי מחירי הנפט נקבעו בהסכם טהראן. לפני מלחמת 1973 ניסו המדינות מייצאות הנפט באזור המפרץ להעלות את המחיר לחבית נפט בסכום של חמישה-עשר סנט, אך חברות הנפט התנגדו לכך. שבועיים לפני מלחמת אוקטובר נפסק המר'מ. לאחר שפרצה מלחמת אוקטובר נפגשנו עם המלך פייצל המנוח לפני סעודת הפסקת הצום [רמדאן], והסברנו לו את הצעותינו.

לפני הפגישה השנייה עמו, שהתקיימה בשעה עשר בערב, כלומר לאחר סעודת הפסקת הצום, בא אלינו האמיר סלמאן,

ואמר, כי ממשלת סעודיה התכנסה, וקיבלה את הצעותינו. כאשר נועדנו עם הוד מלכותו המלך פייצל, הוא שאל, ישירות: 'מה הצעדים המעשיים, שיש לנקוט לביצוע מדיניות זו?'

פירטתי מה דעתי בעניין. בעקבות זאת ולאחר דיונים, שנמשכו עד אחת אחר חצות, אמר: 'אתם עתידים למצוא דלת פתוחה [להצעתכם] בכל מדינות ערב האחרות במפרץ הפרסי, שתבקרו בהן'. אני מביא את המקרה הזה כדי להבהיר, כי ניצחון 1973 היטיב לא רק עם מצרים, אלא עם העולם הערבי כולו.

מצרים לאחר מלחמת אוקטובר

אם אלו היו התוצאות לגבי הערבים, מה היו תוצאות המלחמה לגבי מצרים?

קודם כל, הצבא, כמוסד, נהנה מכבוד, שרחשו לו כולם. זו נקודה חשובה משום שצבאה של כל מדינה מהווה את המגן שלה ואת ביטחונה. כל עם גאה בצבאו, ורואה בו דבר חיוני. הנקודה השנייה היא שהתחלנו להתבונן לעבר פתרון בדרכי שלום, ולהתכוון אליו. הנקודה השלישית היא שהתחלנו להתמודד עם הבעיות הפנימיות, ובראשן עם המצב הכלכלי.

וזה הוביל לפתיחות כלכלית?

החלה חשיבה על חיזוק כלכלת מצרים באמצעות משיכת כספים ערביים עודפים, שנוצרו כתוצאה מהאמרת מחירי הנפט, ובאמצעות עידוד המצרים העובדים בחר'ל להעביר את חסכוניהם למצרים. כמו כן, להעלות את הכנסתה של מצרים במטבע זר על-ידי פתיחת תעלת סואץ.

פתיחות מדינית בעקבות פתיחות כלכלית

האם ניתן לראות בתכנית הפיתוח של מפלגת האיחוד הסוציאליסטי ובעצדים, שנוקטו בעקבותיה, תוצאה של מלחמת אוקטובר?

כל שינוי כלכלי, הבא לידי ביטוי במדיניות של פתיחות, מלווה, בהכרח, בפתיחות מדינית. שכן, למשטר טוטליטרי יש כלכלה משלו, ומשטר פלורליסטי הוא פרשנות מדינית לפתיחות כלכלית. לכן באה לאחר מכן תמורה באופי ההתארגנות המדינית החד-מפלגתית, שמצאה את ביטויה ב"איחוד הסוציאליסטי", ומצרים הפכה למשטר רב-מפלגתי, שיכול להיות צורת הבעה מדינית למגמות כלכליות שונות.

המעבר למשטר רב-מפלגתי לא נעשה באקראי, אלא קדמה לכך הקמת ועדה לבחינת עתיד הפעילות המדינית. הוועדה כללה את מיטב הוגי הדעות המדיניים במצרים. עבודתה נמשכה חודשימים, והיא פרסמה שלושה ד"רות, שכללו את מסקנותיה. דעת הרוב היתה, כי יש להקים בימות בתוך "האיחוד הסוציאליסטי" על מנת לנהל את מערכת הבחירות. הבימות הללו יפכו לאחר מכן למפלגות. לאחר מכן הוקמו שלוש הבימות: הימין בראשות מצטפא כאמל מראד, המרכז בראשות ממדוח סאלם, והשמאל בראשות ח'אלד מחי אלדין. בנובמבר 1976 הכריז סאדאת,

כי אין טעם לתת ארכה נוספת, ועל הבימות לפעול כמפלגות מדיניות.

מי קיבל את ההחלטה על מלחמת אוקטובר?

נחזור לאוקטובר. האם ההחלטה על המלחמה היתה של סאדאת לבדו? אני מעלה את השאלה לאור היכרותך עמו מאז התמנית ליו"ר הוועדה לעתיד הפעילות המדינית, למזכיר הוועדה המרכזית, לראש הממשלה ולסגן יו"ר המפלגה הלאומית.

ההחלטה על מלחמת אוקטובר היתה החלטה טבעית, שלשום נשיא מצרי, שחפץ בשחרור אדמת ארצו ובפתרון הבעיה הפלשתינית, לא היה מנוס ממנה. הנקודות החשובות הן: עיתוי קבלת ההחלטה, אופן קבלתה, המדיניות שליוותה את קבלת ההחלטה והתכניות הצבאיות שהבטיחו את הניצחון מאז תחילת המערכה. כל זה מדגיש, כי הנשיא המנוח סאדאת לא היה יכול לקבל את ההחלטה במקרה, היות שהיה צורך לישמה בכל התחומים. לאור ניסיוני עם סאדאת, הוא דן בכל העניינים

המדיניים, ואת כל ההחלטות לא קיבל כאדם בודד, אלא לאחר שהתקיים בהן דיון, והנוכחים בדיון אישרו אותן. בנסיבות שונות התגלעו חילוקי דעות באשר להשקפות השונות, וזה טבעי. אולם, הנשיא סאדאת לא היה מסוג האנשים, שנהגו לפי ראות עיניהם בלבד, והתאפיינו בכפיית דעתם על אחרים, או בשתלטנות.

האם האמור נכון לגבי סאדאת גם במהלך שיחות השלום עם ישראל?

לטענות אין כל בסיס. היפוכו של דבר, הצד המצרי שנשאזנתן זכה לחופש מלא בעת המר"מ, לאחר שהושגה הסכמה בקווים כלליים. הסכם השלום בין מצרים לישראל הוא תוצאה של המאמץ המשותף. כמו כן, הנשיא סאדאת לא כפה את דעתו בהסכמי הנורמליזציה. ראינו במו עינינו את הישגי הסכמי השלום, הלא הם: שחרור סיני, הסרת ההתנחלויות, אוצרות הנפט במפרץ סואץ שבו למצרים, והצטרפו לאוצרותיה האחרים בסיני. בנוסף לזאת, קבע ההסכם את הדרך לפתרון הבעיה הפלשתינאית. נוכחנו, כי לא היו כל הסכמים סודיים.

המצור על באב אלמנדב

מחמד שאכר*

המצור הימי על באב אלמנדב הנו פרשייה מפוארת במסגרת החשיבה האסטרטגית של מלחמת אוקטובר. מספרים אותה אנשי כוחות הים, וקרוב לוודאי שהציבור אינו מכירה, ולא חש בהשפעותיה הצבאיות. אולם, היא עודנה נושא למחקר אסטרטגי, צבאי וימי. עמיד בדר-אלדין אבראהים, מפקד המשחתת, שביצעה פעולה זו, קיבל מהנשיא המנוח אנואר סאדאת את אות מילוי החובה מן הדרגה הראשונה. בנימוקים להענקת העיטור נאמר, כי הוענק "כאות הערכה על הפעולות

* אה"ר סאעה, מצרים, שלושה-עשר באוקטובר 1993.

החריגות, שביצע, והצביעו על הקרבה ועל אומץ-הלב, שגילה כאשר התייצב בפני האויב בשדה הקרב". המבצע לא התבצע בחלל ריק. היו לו הקדמות, שהביאו לכך שהוא יבוצע במרב הדיק והרצינות, ויוכתר בניצחון. המבצע התבצע במרחק אלפי מילין מזירת הקרב, הרחק מן המולדת והרחק ממרכזי קבלת ההחלטות. מכאן עולה, שחדר המבצעים קיים, במהלך הלחימה, קשר מתמיד, וכי ספג את אוירת המערכה אפילו מרחוק. בראיון הזה יש יותר מהפתעה אחת. וכן הוא מכיל יותר מידיעה אחת. היחידה, שביצעה את

הפעולה, היתה היחידה הצבאית הראשונה מקרב הכוחות המזוינים, שידעה על מועד תחילת מלחמת אוקטובר, 48 שעות לפני המועד. על מנת שספינות הקרב יהיו בכוננות. יחד עם זאת, הדיוק בביצוע הפעולה הביא לכך, שלא עוררה את תשומת-לב של סוירי האוויר הישראליים ושל מטוסי הביון של המעצמות הגדולות, שסיירו באזור דרום ים סוף.

אם נשוב אחורה, ניווכח לדעת, כי במהלך ההפוגה בין הערבים לישראל בשנת 1948 הצליחה ישראל, בעצה אחת עם גלאב פחה, מפקד הצבא העברי-ירדני באותה עת, לכבוש בכוח קטן את כפר הדייגים הפלשתיניים אום רשרש, וקראה לו אילת. היא ניסתה לפתחו, אולם נכשלה, משום שחיל הים המצרי כבש את מעגן שרם אלשיח', השולט על הכניסה למפרץ עקבה ועל מצרי טירן, ומנע כניסת מטענים אסטרטגיים מכל סוג שהוא לישראל. עובדה זו היתה אבן-נגף חמורה, ששמה לאל את חלומות ישראל לנצל את האזור לתחרות בתעלת סואץ.

ישראל הבחינה בהזדמנות הראשונה לאחר מלחמת 1956, והצליחה להגיע להסכם עם מצרים על נוכחות כוח שיטור בין-לאומי בשרם אלשיח', תמורת נסיגתה מסיני. מאז, נפתחה הדרך בפני ישראל באזור, והיא החלה לפתחו, ולהקים בו בתי-זיקוק ואת קו צינור אילת-באר-שבע-אשדוד. הנפט האיראני החל לזרום ממפרץ עקבה דרך שטח ישראל, עד לנמל אשדוד שלחוף הים התיכון, ומשם למדינות המערב.

כאשר ביקשה מצרים להוציא את כוח השיטור הבין-לאומי משרם אלשיח' בשנת 1967 התברר, כי ישראל לא תוכל לעמוד בחיבוק ידיים, והמלחמה, אכן, תפרוץ. המאורעות המצעירים של מלחמת 1967 הסתיימו בכיבוש מחדש של שרם אלשיח' בידי ישראל.

זמירות חדשות החלו להישמע מתוך ישראל, והן מה שמכונה, "תפיסת הביטחון הישראלית". כיבוש שרם אלשיח' היה חלק חשוב בתפיסה זו, היות שבאמצעותו לא יכולה היתה אף אחת משכנותיה לפגוע בחופש השיט שלה לנמל אילת, כל עוד מבואות מפרץ עקבה מאובטחים על-ידי ישראל. לכן, הכריזה ישראל, כי לא תוותר בשום פנים על אזור שרם אלשיח' ועל רצועת החוף בכל הסדר, שיושג בעתיד, כדי להבטיח את המשך השיט במפרץ עקבה. תפיסת ביטחון זו לא היתה בבחינת בלתי-נדוע לגבי ההנהגה המצרית.

למעשה, ביססה ישראל את שליטתה על מבואות מפרץ עקבה, והקימה שדה תעופה באזור החוף, כדי לסייע ליחידותיה הימיות לאבטח את האזור הדרומי של ים סוף עד הגבולות הדרומיים של מצרים, ואולי אף מעבר להם. למרות זאת, התעלמה ישראל מעומקה של הזירה הימית הערבית ומן האפשרות שייווצר מגע עם יחידות ימיות, עם משחתות הפועלות במסגרת חיל הים המצרי מאזור, המרוחק יותר מ-1,200 מילין משרם אלשיח', כלומר, מעבר לכל האפשרויות של הכוחות המזוינים הישראליים וכוחות האוויר שלה. הכוונה לאזור באב אלמנדב, או הכניסה לים סוף. זהו אזור אסטרטגי, שניתן לשלוט עליו באמצעות יחידות ימיות, המצוידות בארטילריה בינונית 120 מ"מ, ולחסום את דרכה של כל ספינה, שתנסה להיכנס לים סוף, או להחרים את מטענה, אם מגמתה לנמלי האויב, מבלי שתהיה לישראל האפשרות להתמודד עם האיום.

כיצד נודע לכם על מועד תחילת מלחמת השחרור [מלחמת אוקטובר]?

לפני שישה באוקטובר ניתנו ההוראות להטלת המצור במעטפות חתומות בשעווה אדומה, ונמסרו לקבוצת המשחתות ולכל אחד ממפקדי הצוללות. נאסר עליהם לפתוח את המעטפות אלא באמצעות מלת קוד, שתשלח מפקדת חיל הים למפקד קבוצת המשחתות ולמפקדי הצוללות. כשבוע לפני היום המיועד הופצה שמועה, תוך תיאום עם מספנה בפקיסטן, כי המשחתות עושות דרכן אליה לתיקונים; ולכן, נשלחו דרומה, בדרכן לשם.

זמן קצר לאחר מכן יצאו שתי הצוללות למשימת אימונים, והוכרז, כי תימשך שבוע. בבוקר שישה באוקטובר קבעו המשחתות את מקומן מול באב אלמנדב. האחת היתה בתנועה, והשנייה עגנה בנמל עדן להצטיידות, והיתה בכוננות להגיש עזרה. הצוללות תפסו את מקומן במרכז ים סוף, מדרום לגבולו הבין-לאומי בשני אזורים, השולטים על הזירה, שהספינות העושות דרכן צפונה חייבות לעבור דרכה. בשעה 1530 בשישה באוקטובר הודיע משרד החוף המצרי על אזורי המבצעים

שאלנו את עמיד בדראלין אבראהים, מדוע דווקא באב אלמנדב? מהי חשיבותו האסטרטגית? מהי התועלת הצבאית בביצוע פעולה מעין זו?

היעד העיקרי של האסטרטגיה הימית, מן הזווית הצבאית הטהורה, היא לשלול מהאויב את חופש השימוש בימים כנתיב תובלה וכנתיב תחבורה, ולהעניק לנו חופש כזה. היעד לא יושג אלא באמצעות השגת שליטה ימית, הנחשבת מטרה ישירה לחילות ים. כאשר לאותם חילות ים יכולת להשפיע בעיילות על התחבורה הימית, הם נקראים כוח ימי. טועה מי שסבור, כי הכוח הימי נמדד בכמות ספינות הקרב והמטוסים.

הצבאיים בזירת הים התיכון ובזירת ים סוף, והם תחום המים, הנתחמים על-ידי קו הרוחב 33 מעלות צפונה וקו האורך 29.5 מזרח, וכמו כן תחום המים מצפון לקו רוחב 33 בים סוף. ממשלת דרום תימן הכריזה בגילוי-דעת דומה, כי כללה את מימי אזור באב אלמנדב, ובכך, כיסו הפעולות הימיות המצריות נגד ישראל יותר מחצי מיליון קמ"ר ממימי הים התיכון וים סוף.

מה היתה האווירה, שאפפה את המבצעים הללו?

בשעות הראשונות של מלחמת אוקטובר טיבעו הצוללות את הספינה הראשונה, והיא ספינת קירור, שעשתה דרכה לאילת לאחר שחצתה את באב אלמנדב.

העולם כולו נדהם מהפתעה בלתי-צפויה זו. ארצות-הברית מיהרה לשגר שתי משחתות הצי השביעי שעגנו בנמל עצב, וצרפת שיגרה שתי פריגטות, שעגנו בנמל ג'בוטי, כדי לפקח על המצור בים סוף. הדבר לא מנע מהמשחתות המצריות לחסום את דרכן של ספינות סוחר אמריקניות וצרפתיות מלהגיע לנמל אילת. הצי האמריקני והצי הצרפתי לא התערבו.

אם נתעלם מנזקיו, הרי שהמצור על באב אלמנדב הביא להפסקה מוחלטת של העברת מטעני נפט איראני, והספינות שעגנו בנמל אילת נלכדו בו. הסחר של ישראל עשה דרכו דרך כף התקווה הטובה ודרך

נמלי הים התיכון, והיה על הספינות להימנע מלעבור דרך אזורי הצוללות בים התיכון. לאחר עשרה באוקטובר, כשהחלה ישראל לחוש בנזקים, שגרם המצור, שהטילו הספינות במצרי באב אלמנדב והצוללות בגזרה המרכזית של ים סוף, הופסקה תנועת התובלה הימית לאחר שלב של ההפרעות.

מה היתה ההשפעה הצבאית של פעולה זו?

חלה הפסקה בתובלה הימית של ישראל. ישראל נקטה אמצעים להפסיק את תנועת ספינות הסוחר וספינות המשא לנמל אילת, או שהסבה תנועה זו אל כף התקווה הטובה. כך, אורך המסע יותר מ-2,400 מילין. כמוכך, הדבר הביא להעלאת דמי התובלה ודמי הביטוח. התופעה השנייה היתה הפסקה מוחלטת של תנועת השיט לנמלי ישראל לאחר עשרה באוקטובר – מלבד כמה ספינות, שחצו את באב אלמנדב, ופרקו את מטענין באחד הנמלים האתיופיים. המטענים נותרו באתיופיה עד שהוסר המצור. ראוי לציין, כי כוחות הים, שהיו בבאב אלמנדב, עצרו יותר ממאתיים ספינות, שעשו דרכן לנמלים אחרים בים התיכון, ולאז דווקא לנמל אילת.

הגענו עתה אל החשבון הסופי של תוצאות המצור הימי, שהטלנו על ישראל, שהחל בשישה באוקטובר, והסתיים בראשית פברואר 1974.

שיתוף-פעולה מדהים

סוהיר אלחוסייני*

* אחר'ר סאעה, מצרים, שישה באוקטובר 1993.

★ הזמת תפיסת הביטחון הישראלית, שגרסה, כי יש צורך להחזיק בסיני על מנת לשלוט במצרים במפרץ עקבה. זו היתה המטרה העיקרית לפעולה.

★ ירדת ממוצע ייבוא הסחורות לישראל בשיעור של 120,000 טון סחורות ושל 2.5 מיליון טון נפט. היתה אפשרות, שהפסקת הגעת הנפט האיראני לישראל תעצור את המכונה הצבאית הישראלית, לולא סיועה של ארצות-הברית, שסיפקה לישראל נפט מנמלי הים התיכון.

★ עליית הוצאות התובלה לישראל בחמישים אחוזים.

★ ירידה בהכנסות הנמלים הישראליים.

★ הפסקת ההכנסה מהעברת הנפט בקו אילת-באר-שבע-אשדוד.

כדי להמחיש את חשיבות הסרת המצור מעל ישראל, ברצוני להצביע על כך, שקייסינג'ר הבהיר בפגישה עם הנשיא סאדאת בקאהיר בשניים בנובמבר את שתי הדרישות העיקריות של ישראל, שהיו התנאים של ראש ממשלת ישראל להפסקת הלחימה, לנסיגה וליצירת תנאים לשלום: החלפת שבויים והפסקת המצור על באב אלמנדב.

עברנו מתבוסה לניצחון וממלחמה לשלום. ניצחון אוקטובר הפך להיות הבסיס האיתן, שממנו נבעו הסכמי השלום – החל מקמפ דייויד וכלה בעזה, ביריחו ובשיחות, המתנהלות עתה בין ישראל לבין סוריה, לבין ירדן ולבין לבנון, לכינון שלום במזרח התיכון. בחיפוש אחר עוד סודות, שלא נודעו מאותה מלחמה, נפגש העיתון אחר'ר סאעה עם אחד מאנשי אוקטובר, שהעולם כולו

אחר יותר מעשרים שנה הוסר האיסור, שהוטל על מפקדי אוקטובר, ומנע מהמפקדים ומהגיבורים לספר סודות. עדיין חיים אירועי המלחמה בזיכרונם של מי שחוללו את הנס הצבאי, ששינה את התפיסות ואת התיאוריות של המלחמות, שהיו מקובלות בעולם. אפופיית הגבורה של אוקטובר תישאר נקודה זורחת בהיסטוריה הצבאית החדשה של מצרים.

מדבר עליהם, ושם רשום על דפי המלחמות בעולם, פריק אול מחמד עלי פהמי, מפקד הכוחות להגנה אווירית במלחמת אוקטובר, ולאחר מכן רמטכ"ל הצבא, ויועץ צבאי לנשיא סאדאת. הוא חשף בשיחה מסודות ההתקפה הראשונה של חיל האוויר המצרי, שתכנן וביצע לווא חוסני מבארק, מפקד הכוחות האוויר. תקיפה אווירית זו היתה נושא לשיחת החוגים הצבאיים משך שנים רבות, ועוררה את תדהמתם. כמו כן, סיפר על קשריו עם חוסני מבארק, גיבור אוקטובר, שלחם עמו בשוחה אחת, והוא חש מקרוב את יכולתו ואת שלוותו, ועמד על החלטותיו הנחרצות בשעות הקשות ביותר.

בפגישה זו בשחקים קבע הנשיא סאדאת בפנינו, כי המלחמה הפכה להיות צורך חיוני, ואין לה שום חלופה. הוא אמר, כי היא עתידה לפרוץ תוך שלושה-ארבעה חודשים. לכן, אנו חייבים להתכונן לכך, שכן אין כל אפשרות לסגת מהחלטה זו. מאז, חדרה החלטה על המלחמה, ותפסה מקום בראשינו, ופעלנו להכין את כוחותינו, כדי להתייצב למלחמה מכרעת זו.

כיצד השפיעה עליכם החלטה הרת-גורל זו?
זה היה צפוי ובלתי-מפתיע. אולם, לא ידענו את העיתוי המדויק. שמחנו על ההחלטה, והשתוקקנו לקחת חלק במלחמת השחרור בהקדם האפשרי. משום שאדמתנו היתה כבושה, והיינו משוכנעים, כי הקיפאון המדיני וגאוות הכובש ויהירותו לא יחלפו, אלא באמצעות פעולות התקפיות מוצלחות נגד הכוחות הישראליים והסבת מרב האבדות לישראלים, על מנת שיחשו, כי החזקת אדמה ערבית כבושה תעלה להם בדם רב ובחורבן.

הוא הזמין אותנו למשרדו. המפקד הכללי הקדים אותנו, באומרו: "כמובן, נשבור היום את הצום – זה היה ביום העשירי לחודש רמדאן – על מנת שנוכל לבצע את משימתנו בראש צלול, ונוכל לשאת בעול, שיוטל עלינו היום." הוא הזמין עבורנו קפה. התבוננו, אני ולואא מבארק זה בזה, ופתחנו בשיחה עם המפקד הכללי, שלא הבחין, כי לא שתינו קפה משום שהעדפנו להמשיך לצום. הסכמנו בינינו להמשיך בצום, ולא רצינו לנצל את הרשות, שהעניק לנו האל, על מנת שנוכל להתקרב ולהתפלל לאדוננו. ישבתח ויתעלה, כדי שינחה אותנו בדרכנו. פגישה קצרה זו הסתיימה. הוא איחל לנו הצלחה, וכל אחד מאתנו שב למטהו. הכוחות להגנה אווירית היו בדרגת הכוננות הגבוהה ביותר מאז החלו הכוחות המזוינים לבצע את התמרון השנתי הגדול, לפני כמה ימים, כפי שהורגלנו מדי שנה בזמן הזה. התמרון נשא את שם הקוד, תחירי 41.

ההתקפה האווירית המוחצת

מועד שעת האפס

מתי נודע לכם על מועד שעת האפס?

נודע לנו, כי המועד הוא שישה באוקטובר כאשר הוחלט על כך בכינוס משותף סורי-מצרי באוגוסט 1973. את מועד שעת האפס מסר לנו כעשרה ימים לפני המועד משיר אחמד אסמעיל, המפקד הכללי של הכוחות המזוינים בתוקף היותנו מפקדי חילות עיקריים.

בשישה באוקטובר בבוקר התכוונתי לבלות את היום כרגיל. כהרגלי מדי יום, שיחקתי טניס. בשעה עשר הלכתי עם לוואא מבארק למשרד של משיר אחמד אסמעיל, המפקד הכללי של הכוחות המזוינים, במיניסטריון המלחמה. הוא ביקש לפגוש אותנו בטרם ייצא למרכז המבצעים במפקדה הכללית של הכוחות המזוינים, על מנת לוודא את ההכנות הסופיות של הכוחות. המפקד הכללי יכול היה לוודא זאת בטלפון, אולם, למען הסודיות, כדי להוסיף נופך של שגרה להתנהגותו, ועל מנת לשרת את עקרון ההונאה וההסוואה,

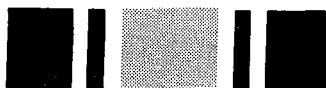
תקיפה אווירית מכאיבה

כיצד ידעת, כי מצדים החליטה לפתוח במלחמה עם ישראל, ומתי?
ידעתי, כי המלחמה היא עובדה, שאין מנוס ממנה. כשלושה חודשים לפני המלחמה הייתי עם לוואא חוסני מבארק, מפקד הכוחות האוויר, בדרכנו, עם הנשיא סאדאת, לביקור בלוב ובסוריה. הנשיא החל את השיחה, ושאל אותנו מה מצב כוחותינו, והאם הם מוכנים להיכנס למלחמה.

מתי בוצעה ההתקפה האווירית וכיצד? ומה היה תפקיד ההגנה האווירית בהענקת חיפוי להתקפה?

בשעה 14:04 חצו מבנים של מטוסים מצריים את תעלת סואץ בדרכם אל מטרותיהם. דקה אחת לאחר מכן רעם קולם של יותר מ-4,000 תותחים לאורך החזית. בדקה הראשונה ירינו 10,500 פגזי תותחים על העמדות הישראליות. התותחים החלו להפגז את קו בר-לב ואת עמדותיו המבוצרות בממוצע של 175 פגזים לשנייה. לאחר מכן, חצה הח"ר את הגדה המזרחית, והמפציצים המצריים שבו לבסיסיהם לאחר התקפה אווירית מוצלחת ביותר.

יעילות ההתקפה האווירית נעוצה, בראש ובראשונה, בתכנון ובהכנה המדוקדקים לקראתה. זאת, בשל כושרו הגבוה של לוואא מבארק, מפקד כוחות האוויר. הוא תכנן את מבצעי הלחימה של כוחות האוויר, תוך שיתוף פעולה הדוק עם הכוחות להגנה

אווירית, ביצע אותם, ופיקד עליהם – על מנת לספק הגנה לכוחותינו בעת פריצת מחסום המים וניפוץ קו בר-לב, ועל מנת להגיש סיוע אווירי לכוחות היבשה שלנו במהלך המבצעים.

תפקיד ההגנה האווירית היה לאבטח את המראת המטוסים ואת חציית תעלת סואץ על-ידי המפציצים בשעת האפס, ולאבטח את שובם אל בסיסהם.

האם היה תיאום בין ובין לואא מבארק, מפקד כוחות האוויר, בביצוע תכנית זו?

היו הוראות לתיאום, לארגון ולשיתוף פעולה בין כוחות האוויר ובין ההגנה האווירית. לואא מבארק ואני חתמנו זמן רב לפני המלחמה על פרטיכל לשיתוף פעולה בין כוחותינו, שנחשב מסמך חשוב של תכנית המלחמה לקראת מלחמת אוקטובר, והוא נקרא, **תכנית בדר**. שיתוף פעולה זה התבצע באמצעות התוויית התסריט המלא למלחמה, ובכלל זה תפקיד כוחות האוויר ותפקיד ההגנה האווירית, וכיצד יתבצעו התיאום ושיתוף הפעולה המבצעי ביניהם בכל אחד מן השלבים. זה התכנון המוקדם למלחמה.

האם הגשמתם את התסריט?

הוא, אכן, מומש בדייקנות. מידת הדיוק בביצוע שיתוף הפעולה בין כוחות האוויר ובין ההגנה האווירית הגיע לכך שכל החוגים הצבאיים, ללא יוצא מן הכלל, הביעו את פליאתם ואת הערכתם המלאה לשיתוף הפעולה ההדוק הזה. הדבר התברר בגלוי בעת ביקורי בלונדון, לאחר המלחמה. אחת השאלות העיקריות שנשאלתי היתה: 'כיצד התבצע שיתוף הפעולה בין המספר הרב של המטוסים, שהשתתפו במבצעי 1973, ובין הכמויות העצומות של טילים מתקדמים נ"מ, מבלי שהמטוסים המצריים סבלו מאבדות ראויות לציון?'

כמה מטוסים השתתפו בהתקפה האווירית הראשונה, ומה היה היקף אבדותינו בהתקפה זו?

בתקיפה הראשונה השתתפו 250 מטוסים, ואיבדנו לא יותר מחמישה מטוסים. זאת, כתוצאה מאימון הטייסים באשר לאופן התקרבותם ליעדיהם, וכיצד ניתן להתרחק מהאמצעים הישראליים

להגנה אווירית, שהוצבו סביב אותם יעדים חיוניים, שהם עתידים לתקוף.

אימון הטייסים נמשך זמן רב, ותבע מאמץ רב. המטוסים התקרבו ליעדיהם בגובה נמוך מאוד, כדי להימנע מגילוי על-ידי מכ"ם. הדבר תובע כושר גבוה ביותר של הטייסים, בנוסף לפעולות הונאה והסוואה, שהתבטאו בפריסת המטוסים בשדות תעופה שונים, ולאחר מכן, ריכוזם בשדות התעופה הקדמיים למבצעיאמת. לאחר מכן, קביעת מועדי ההמראה של המטוסים השונים, באופן שהמטוסים המשתתפים בתקיפה האווירית יחצו את התעלה בשעת האפס.

מה היה היקף האבדות של חיל האוויר הישראלי במלחמה זו?

ההצהרות היו שונות. ישראל הודיעה, כי איבדה 120 מטוסים. חלקם הושמד, וחלקם הושבת. מצרים הודיעה בעקבות ניתוח הפעולות, כי האבדות הישראליות הן 160-200 מטוסים. מדינות מהגוש המזרחי הודיעו, כי ישראל איבדה 250-280 מטוסים.

מבארק גיבור המלחמה

כעמית וכחבר של הנשיא חוסני מבארק במלחמת אוקטובר, מה אתה יכול לומר עליו, כאישיות צבאית, שלחמת לצדה במלחמה המפוארת והנרחבת ביותר בהיסטוריה המודרנית?

המאפיינים החשובים ביותר של חוסני מבארק, כמפקד צבאי, הם הכוח והשלווה. כמו כן, חשתי מקרוב ביכולתו ובכישוריו בעת שהשתתפנו במבצעים הצבאיים. ועוד מן המאפיינים החשובים של חוסני מבארק, כלוחם: האיזון שלו ושלוותו במצבים הקשים ביותר לצד החלטותיו המכריעות ואהבת פקודיו אליו והכבוד, שרחשו לו. הוא נע תמיד בין הבסיסים האוויריים, כדי לברר מה מצבם בפועל. הוא השתתף בפעולותיהם של בניו, הטייסים, ובמהלך אימוניהם השיא להם עצות מניסיונו.

ואכן, רוח המפקד השתקפה תמיד בהקרבה של אנשיו. הדבר היה ברור וגלוי בתפקיד, שמילא לואא מבארק כאשר פיקד על כוחות האוויר.

לאחר עשרים שנה, ולאחר שחלף פרק הזמן שנקבע בחוק, ואסר על מפקדי אוקטובר לדבר על סודות המלחמה, מה רצית לגלות כעת?

מרבית אירועי אוקטובר טופלו על-ידי סופרים ועל-ידי פרשנים צבאיים. גם המדינאים עסקו בבחינה הצבאית של המלחמה. אולם, כפי שאמרו הפרשנים הצבאיים מן המערב, תהיה מלחמת אוקטובר המלחמה היחידה, שעוד שנים רבות תיבדק על-ידי מבקרים ועל-ידי פרשנים צבאיים, משום שלקחיה רבים, בשל היקף הכוחות, שנטלו חלק במערכה, ובשל כלי-הנשק המתקדמים, שנעשה בהם שימוש במלחמה זו. משום כך, היא נחשבת, ובצדק, למלחמה מודרנית, לפי כל הקריטריונים. האויב השתמש בה בלוחמה אלקטרונית ובכמויות עצומות של טילים. אנו יכולים לומר, כי ההתפתחות הנוכחית בתחום הטילים, בין אם בתחום טילים נ"מ, או בטילים נ"ט, לסוגיהם, היא פרי ניסיון, שנרכש במלחמת אוקטובר.

באשר לחלוף המועד החוקי, עשרים שנה, הרי האיסור הוטל על פרסום מסמכים, הנוגעים למלחמה, בלבד; אך לא היה כל איסור לגבי פרשנות על המלחמה, או על תיאור מהלך הקרבות.

מעשי גבורה בלתי-נשכחים

מה הרגעים החשובים ביותר במלחמת אוקטובר, שאינם משיים מזיכרוןך עד עתה? להערכתך, מלחמת אוקטובר מהווה המשך למלחמת ההתשה. לולא הניסיון, שרכשנו בה, לא היינו מגלים מיומנות במלחמת 1973. משום כך, ברצוני לנצל הזדמנות זו, לאחר עשרים שנה, ולהעלות על נס את זכר חללינו במלחמות הללו, ואת אנשינו, שאיבדו איברים מגופם, וחיים בינינו כנכים.

משום כך, לא אשכח כל חיי את מעשי הגבורה של החיילים האלה ואת הקרבתם למען המולדת. למשל, עודני זוכר, כיצד הותקפה עמדת מכ"ם שלנו, שהיתה בירדן, ושימשה כעמדה קדמית להתרעה. עמדה זו היתה מבודדת, והוגנה בנשק קל נ"מ מן

מדוע פורט סעידי?

מהם קרבות הטילים החשובים ביותר, שהתנהלו במלחמת אוקטובר?

אכן, זה היה קרב פורט סעידי, שהחל בשבעה-שמונה באוקטובר, כאשר האויב מיקד את התקפותיו האוויריות על אזור פורט סעידי. האזור היה נתון תחת התקפות אוויריות, שעוצמתן הגיעה לחמישים גיחות ביום. לפלוגות הטילים נגרמו אבדות, שחייבו את צוותי התיקונים להשיב את הטילים לכשירותם. משום כך, החלטתי להפסיק את פעילות גדודי הטילים עד שיתקנו.

השתמשנו במסכי עשן צפופים ביותר, על מנת לסמא את המטוסים הישראליים, ולהסיטם ממטרותיהם. חיל האוויר המצרי בראשותו של קמארפ כיסה את התקופה של 48 שעות עד שהושבו הטילים לכושרם. חיל האוויר הישראלי הופתע מכך, שגדודי הטילים שבו לפעילותם. שבנו להפיל מטוסים רבים שלהם, ועלה בידינו לשבות כמה מטייסיהם.

כאשר נחקר אחד מהטייסים השבויים, ונשאל מדוע מוקדו ההתקפות האוויריות על אזור פורט סעידי, אמר: הסיבה טמונה בכך, שהמפקדה הישראלית סבורה, כי המצרים החליטו להקים בסיס לטילים קרקע-קרקע אסטרטגיים סקאד באזור פורט סעידי. הישראליים חששו מן הסכנה, הטמונה בכך, שטווח פעילותם של הטילים האלה מאפשר להם להגיע ממוצביהם בפורט סעידי עד לב ישראל, המאוכלס בצפיפות.

עסקת הטילים הסובייטית

ידוע, כי קיימת פרשה של אספקת נשק מיוחד מברית-המועצות למצרים. הכוונה לטילים SA2 SA6. אתה השתתפת במשא-ומתן על כך עם משיר אחמד אסמעיל. מדוע לא מסרה רוסיה את הנשק במועד שנקבע ובכמויות שנקבעו?

קודם כל, עלינו לדעת, כי כאשר המעצמות הגדולות מספקות נשק למדינה מהעולם השלישי הן מסתכלות על דרישות המדינה לנשק מנקודת מבטן, ולא מנקודת

הסוג, שהיה בשימוש במלחמת העולם השנייה. כאשר הותקף חיל האוויר הישראלי תקף את המוצב בתקיפה כבדה בשנת 1969, וכמה פצצות השהיה נורו על העמדה ועל מחסן לדלק ולשמנים, פרצו בעמדה דליקות גדולות, וענן סמיך של עשן כיסה את המקום. מפקד הלהק הישראלי, שהשמיד את העמדה, סייר במטוסו מעל לעמדה, כדי לבדוק את תוצאות התקיפה. חייל בודד יצא נגדו כשבדיו מקלע קל נ"מ בקליבר 12.7, ופגע במטוס, והפילו.

כמפקד ההגנה האווירית, יצאתי לעמדה, והגעתי אליה כמה שעות אחר כך, כאשר פצצות ההשהיה עדיין היו בעמדה, שטרם טוהרה. ראיתי את החייל הגיבור, שהפיל את המטוס. מה רבה היתה תדהמתי כאשר מצאתי, כי הגיבור הזה פגע במטוס כשהוא פצוע בכתפו מרסיסים, והפגיעה גרמה שמפרק הכתף היה גלוי. אך הדבר לא מנע ממנו מלצאת נגד מטוס האויב, ולהפילו.

במלחמת אוקטובר היה מראה נפוץ למצוא כמה חיילים מצוותי הטנקים מפוחמים, על תותחיהם, כתוצאה מהפיגועות במהלך הקרבות. זו ההוכחה, כי לחמו עד מותם, בעוד עמיתיהם ממשיכים ללחום מבלי שחלה הידרדרות במוראל שלהם.

דוגמה אחרת לגבורת החיילים בקרבות אוקטובר: במהלך "הפירצה" [הכניסה ל"אפריקה" - המתרגם], תחת לחץ האויב, לא עלה בידי אחד מגדודי הטילים לחלץ את כל הטילים, שהיו בעמדה, ולהשמיד במלואן את מחפורותיהם. הוריתי למפקד היחידה בחזית להורות למפקד הגדוד, לשוב עם כמה מחייליו אל העמדה, בחסות הלילה, להשמיד את המחפורות במלואן, ולחלץ את יתרת הטילים.

ידעתי, כי סביר ביותר, כי הקצין ייהרג. אולם, על מנת לכבד את שבועתנו בכוחות המזוינים, לא לנטוש את נשקנו, אפילו במחיר המוות, הוריתי לעשות זאת. ואכן, המפקד הזוטר יצא, ושב עם טיליו ועם כלי-נשק ישראליים, שהושארו במוצב. המלצתי, כי הקצין הגיבור יקבל את עיטור "כוכב סיני", בשל גבורתו.

המבט של המדינה, הנזקקת לנשק. כאשר רוסיה סיפקה נשק למצרים היא ידעה עד כמה אנו זקוקים לנשק הזה ולכמויותיו לפעולת ההתקפה, שנועדה לשחרר את האדמה הכבושה. אולם, היא סיפקה לנו את כליה-הנשק, שנדרשו להגנה מפני התקפה ישראלית בלבד.

היא נימקה זאת בהסבירה, כי איננו מוכנים, בשלב ההוא, לכל פעילות התקפית, וכי הכנת הכוחות המצריים למבצעים כאלה תימשך עוד עשר שנים. הדבר נאמר על-ידי בכיר היועצים הצבאיים הסובייטים לאחר שהחליט הנשיא סאדאת לוותר על שירותיהם של היועצים הרוסיים, שהיו בקרב הכוחות המזוינים המצריים באוגוסט 1972.

כתוצאה מאורח החשיבה הזה של הממשל הסובייטי, אנו מוצאים, למשל, כי כמה מערכות-נשק, שנחשבו חיוניות להגנה האווירית, ובייחוד לפעילות התקפית שלה, וליתר דיוק, הטיל SA6, הגיעו בסוף שנת 1972 ובתחילת 1973. החטיבה האחרונה של טילים כאלה נמסרה שלושה חודשים לפני המלחמה. הדבר מוכיח לנו בביור כיצד ביצעו הרוסים את הסכמי החימוש עם מצרים. יתר על כן, הטיל SA6 משופר, שלגביו נחתם חוזה זמן רב לפני המלחמה, הגיע רק במחצית השנייה של אוקטובר ובראשית דצמבר. עקב כך, לא השתתף במלחמת אוקטובר.

כיצד התמודד חיל ההגנה האווירית עם האיחור במסירת הנשק הסובייטי? האם זה לא השפיע על המוראל שלכם ועל תכניות המלחמה שלכם?

כאשר חתמנו עם רוסיה על חוזה להספקת הטיל המשופר, ידעתי בוודאות, כי יחול איחור במסירת הטילים האלה, והם לא יגיעו זמן מספיק לפני המלחמה, כך שיתאפשר לאמן את כוחותינו, כדי שיטלו חלק במלחמה.

קיימתי קשר מתמיד עם עמיתי, לווא נאג'י ג'מיל, מפקד כוחות האוויר והכוחות להגנה אווירית בסוריה. גם להם היה חוזה עם רוסיה לקניית טילים כאלה. הטילים הגיעו אליהם בעוד מועד. הגעתי להסכמה עם עמיתי הסורי, שנסגר כמה צוותים

אוקטובר בעיני העולם

כאשר שבתי מהביקור נפגשתי עם הנשיא אנואר סאדאת, ששאל אותי על התרשמותי. אמרתי לו: מה ששימח אותי, לאמיתו של דבר, היתה העובדה, שהשתתפתי בכנסים, וסיפרתי על לקחי המלחמה ועל הניסיון שהופק ממנה. המפקדים האנגליים ישבו סביבי, והקשיבו בעניין לכל הנאמר. הדבר הזכיר לי את ימי כקצין זוטר, כשמשלחת בריטית פעלה בצבא המצרי. קציני המשלחת אספו אותנו על מנת להסביר לנו עניינים שונים, והקשבנו בתשומת-לב, ורשמנו את דבריהם. חשתי, כי המצב השתנה. הפכתי למסביר, והבריטים הקשיבו, ורשמו. סאדאת חיך, ואמר: 'הפכתם לבית-ספר, שבו לומדים הכל את לקחי המלחמה המודרנית ואת אמנותה.

הספרים על אוקטובר אינם שלמים

רבים מהמפקדים הצבאיים ומהפרשנים המדיניים כתבו את זיכרונותיהם על מלחמת אוקטובר. האם הספרים שפורסמו, אכן, מביעים נכונה את המאורע העצום הזה?

למרבית הצער, כל הספרים, שפורסמו עד עתה, לא סיפרו את אירועי אוקטובר באופן משיבי רצון, למרות שתיארו חלק מהתמונה. זה קרה, בייחוד, היות שמרבית מה שנכתב שיקף את השקפת המחבר, או את תפקידו במלחמה, בלבד. למרבית הצער, טרם שורטטה תמונה מלאה וכוללת, המשקפת את מה שאירע באמת במלחמה נרחבת זו, את הישגיה ואת מעשי הגבורה שבוצעו בה, בליווי מסמכים ואסמכתות. אנו מקווים, כי תיכתב ההיסטוריה של מלחמת אוקטובר המפוארת, ותלווה במסמכים ובאסמכתות, כדי להסיר את המסך מעליה, ולהכריע בכל ויכוח, שהתנהל אודותיה, כדי להפחית מערכה ולהקל בהיקף הניצחון, שהושג בשנת 1973. סבורני, כי כוחותינו המזוינים נושאים עתה במשימה זו, לפי הוראת הנשיא מבראק, וייתכן שהדבר נעשה כבר.

היות שעקבת אחר ההתפתחויות בכלי-הנשק ובטילים להגנה אווירית בעולם, מה מאפייניהן החשובים?

ביחס לנשק ההגנה האווירית, אולי ההתפתחות הגדולה ביותר היא הכנסת מנגנון אוטומטי לפיקוד-ולשליטה. בעוד שבשנת 1973 היה חצי-אוטומטי. כמו כן, פיתוח מנגנון ביות תוך שימוש במטוסי הוק איי, המכסים את כל הגבהים, ובייחוד גבהים נמוכים. לאחר מכן, פיתוח כל כלי-הנשק של ההגנה האווירית נגד התערבות פעילה וסבילה לסוגיה המתקדמים השונים והגברת קלות התנועה של הכוחות המשתמשים באמצעים הללו, כדי לספק הגנה לכוחות היבשתיים במהלך פעילותם הקרבית.

במהלך עבודתך, כרמטכ"ל הצבא המצרי, לאחר המלחמה הוזמנת למדינות רבות בתוקף היותך אחד ממפקדי מלחמת אוקטובר המפוארת. מה היו הנושאים שעלו וההערות ששמעת בפגישותיך עם המפקדים הצבאיים במדינות זרות?

קיימתי ביקורים רבים בחו"ל בהזמנת מדינות זרות, ובראשן פקיסטן. יצאתי לשם בעקבות הזמנה רשמית של דיאא אלחק, רמטכ"ל הצבא הפקיסטני. הגענו שלושה שבועות לפני שעלה לשלטון בראש משלחת מצרית של אנשי הכוחות המזוינים. התקבלנו בקבלת פנים מרהיבה, משום שייצגנו את מפקדי מלחמת אוקטובר. הנשיא דיאא אלחק אמר לנו במהלך קבלת הפנים: אתם מייצגים את מפקדי מלחמת אוקטובר, והגשמתם את הניצחון הראשון, שאנו מעריכים ומתפארים בו, כמוסלמים וכערבים. וזאת, לאחר דורות רבים של תבוסות, בכל מלחמותינו עם האימפריאליזם בכל השנים שחלפו.

ביקרתי בבריטניה, בהזמנת רמטכ"ל הכוחות הבריטיים. הביקור תוכנן להימשך שבוע, אך נמשך שבועיים לאור הפצרות הבריטים. הם השתוקקו לדעת מה היו לקחי המלחמה, ורצו למצוא תשובות לכמה תמיהות שהתעוררו בעניין תוצאות מלחמת אוקטובר ולקחייה.

מצריים על מנת שיתאמנו עם עמיתיהם הסורים בתפעול הטילים האלה, ובייחוד לאחר שהרוסים הגיעו להסכם עם הסורים להקמת קבוצת אימון להכשרת הכוחות הסוריים בשימוש בנשק הזה. לואא ג'מיל הסכים לשיתוף פעולה מלא בנושא, וקידם בברכה את הרעיון. כדי לשמור על חשאיות, הגיעו החיילים המצריים לסוריה, והשתתפו בקבוצת האימון כחיילים מן הצבא הסורי. למרות זאת, גילו זאת הסובייטים, זמן-מה לאחר שהחלה העבודה של קבוצת האימונים.

כיצד קרה הדבר? ומה היתה תגובתם?
הדבר התגלה משום שאחד המתורגמנים הסובייטיים, שעבד בקבוצת האימונים בסוריה, שירת קודם לכן במנגנון היועצים הסובייטיים במצרים. הוא הכיר כמה מהחיילים המצריים, שהתאמנו בסוריה. יחד עם זאת, לא היה בדבר כל בעיה לגבי המשך האימון של החיילים המצריים. האימון הסתיים, והכוחות המצריים המאומנים שבו למצרים לסייע לנו רבות בציוות מהיר של גדודי הטילים, עם הגיעם למצרים.

מדוע הפלה הממשל הסובייטי בין חימוש הצבא המצרי לבין חימוש הצבא הסורי?
לא היתה הפליה לטובה הצבא הסורי, אך היו כמה שיקולים, וביניהם שחיל ההגנה האווירית הסורי קטן בממדיו מן ההגנה האווירית המצרית, ושונה בצידו. בנוסף, רוסיה היתה מספקת נשק למדינות בשל שיקוליה המיוחדים, והיא התבוננה אל המצב בכל מדינה בצורה שונה. השקפתה גרסה כי פעולות התקפיות לא יתבצעו בזמן הקרוב, וכי יש לנו זמן רב להתאמן על כלי הנשק ולקלטם, בטרם נחשוב לפתוח במלחמה, וכי הזמן הנדרש להכנה לא יפחת מעשר שנים.

משום כך, לדעתם, לא היה צורך למהר בהספקת הנשק, ולעמוד בהיקף הנדרש, היות שסברו תמיד, כי מצרים דורשת כמויות נשק מעבר למה שהיא זקוקה באותו שלב.

אין ספק, ניצחון אוקטובר מהווה בסיס איתן, שממנו נבעו שיחות השלום, הנמשכות עד עתה. כאסטרטג, מה השקפתך לגבי אזור המזרח התיכון בשנים הקרובות? האם ניתן לומר שמלחמה באזור הפכה לבלתי־סבירה?

המשך השלום וביסוסו תובעים כוח, שיתמוך בהם. אין פירושו של דבר, כי אם ישרור שלום באזור, נפזר את כוחותינו המזוינים, או נפחית את היקף ההוצאות

עליהם ואת העיסוק בהם. וכשאני אומר כוח, שיתמוך בשלום, כוונתי לכוחות מזוינים, שיהיו מסוגלים להרתיע, כדי שאף הרפתקן לא יחשוב לעורר שוב מדנים ומלחמות באזור.

כמו כן, ללא כוח כלכלי לא יהיו הכוחות המזוינים מסוגלים להיות מעורבים במלחמות מוצלחות. הדבר מסביר לנו את התעניינות הנשיא מבארק בתמיכה באפשרויות של הכוחות המזוינים

שמי מצרים תחת שליטה מלאה

מחמד ח'לפאללה*

לפני עשרים שנה הונחתה המכה האווירית, שעליה פיקד הנשיא מבארק, שפיקד באותם ימים על כוחות האוויר של מצרים, שהיו המפתח לניצחון מצרים במלחמת אוקטובר. פריק אחמד עבד־אלרחמן נצר, מפקד כוחות האוויר כיום, נטל חלק בהתקפה אווירית זו. הנשיא מבארק בחר אותו ביולי 1970 לפקד על חטיבת מטוסי קרב מיג 21. הוא היה אחראי על צפון־מזרח הרפובליקה, והשתתף עם אנשיו בהנחתת המכה האווירית. לאחר עשייה בת עשרים שנה בחר אותו הנשיא מבארק למפקד כוחות האוויר ולאחראי על הגנת שמי מצרים.

ביולי 1970 חיתה מצרים תחת רושם התבוסה הקשה. אולם, כוחות האוויר המשיכו באימוניהם, כשהם ממתנים לרגע, שיושב לאנשיהם הכבוד, שנגזל מהם פעמיים. פעם אחת בשנת 1956 ובפעם השנייה בשנת 1967. מאז עבר הטייס הקרבי אחמד עבד־אלרחמן נצר מבסיס אווירי אחד למשנהו. הוא שירת בדלתה, באלמנצורה ובטנטא, והתכונן עם אנשיו לבצע את משימותיהם

* אוקטובר, מצרים, עשרה באוקטובר 1993.

ובכשירותם, בד בבד עם ביסוס כלכלתנו הלאומית ועם בנייתה. ככל שקול השלום, השורר עתה באזור, יהיה גבוה, אין מנוס מלנקוט אמצעי זהירות מפני הרפתקנים. את זה אי אפשר לצפות מאחר שהרפתקנים מצויים תמיד מחוץ למעגל ההערכות והחישוב המדויק.

כשתגיע שעת האפס. שעה זו היתה 1405 כאשר מאתיים מטוסים מצריים, חלקם מטנטא ומאלמנצורה, יצאו לתקוף מהאוויר, תחת פיקודו של הנשיא מבארק. תקיפה זו היתה המפתח לניצחון מצרים. לאחר שניצחונה הושג נותר הטייס הקרבי אחמד נצר במקומו, כמפקד חטיבה אווירית של מטוסי קרב. עד שנבחר לתפקיד אחר, שייעדו לו הכוחות המזוינים.

הקריירה הצבאית של אחמד עבד־אלרחמן נצר נמשכה, והוא מונה לנספח צבאי בטהראן מספטמבר 1975 ועד יולי 1978. לאחר שובו נטל את הפיקוד על בסיס בני־סויף ולאחר מכן על בסיס קאהיר מערב.

לאחר מכן הועבר למפקדת כוחות האוויר כמפקד מטוסי הקרב באגף ההדרכה האווירית, ולאחר מכן היה סגן ראש אגף ההדרכה, ראש אגף הפיקוח האווירי וראש אגף המבצעים האוויריים. באפריל 1987 מונה לראש־המטה של כוחות האוויר, ובשבעה באפריל 1990 נבחר לפקד על כוחות האוויר. ביולי 1990 הועלה לדרגת פריק. מסע ארוך. יחד עם חבריו לנשק

מכוחות האוויר השתתף בקרבות 1956 ובקרבות 1967, וגולת הכותרת היתה השתתפותו בקרבות אוקטובר 1973, ומאז טיפס בסולם המשרות הבכירות ביותר של כוחות האוויר ....

ניתוח הקרבות

לאחר עשרים שנה, מה הלכחים, שהופקו ממלחמת אוקטובר ומהקרבות שקדמו לה במסגרת מלחמת ההתשה, לאחר שמנתחים את תוצאות הקרבות?

לאחר ניתוח קפדני של קרבות במלחמת אוקטובר ובמלחמת ההתשה הפקנו לקחים רבים בתחום הצבאי על מנת שהדורות הבאים יוכלו להפיק מהם תועלת, ותקצר היריעה מלפרטם.

למשל, הוכח, כי התכנון הקפדני, שלא הותיר אף נקודה, ולו השולית ביותר, לנסיבות המשתנות, יחד עם הגמישות בתגובה ואי-קיפאון השפיעו במיוחד על השגת הניצחון. כמו כן, האימון, שנעשה בתנאים ריאליים, במצב של לחימה סבוכה, הכוללת מצבים של ניתוק תקשורת, או של שיבוש אלקטרוני וכיוצא באלה, תוך המשך האימונים, וכמו כן העלאה מכוונת של המוראל, השתתפות רבה בתמרונים בהשתתפות כל אמצעי הלחימה האוויריים וכן תמרונים עם שאר הכוחות המזוינים, כל אלה היו גורם עיקרי להעלאת הכושר הקרבי של הטייס ולהמצאת שיטות טקטיות, שתאמו את אופי המשימה ואת יכולת המטוס, כמו, למשל, הכנסת שינויים במטוס, במקרים רבים.

למשל, הסבנו מטוס משנות החמישים למטוס קרב-הפצצה, שהתמחה בהשמדת אמצעים להגנה אווירית. המטוס תקף את היעד מכמה כיוונים בעת ובעונה אחת תוך ביצוע תמרונים חדים בגובה נמוך במיוחד, רגע קט בטרם הגיע למטרה. כדי לשגר את הטיל, נזקק המכ"ם, שהאיר את המטרה, והנחה את הטילים נ"מ, לשלושים שניות, שבהן המטוס היה ללא תזוזה; כלומר, באותו גובה ובאותו כיוון. אולם, הזמן הזה לא ניתן לו. התוצאה היתה השמדת כל עמדות הטילים הללו של האויב.

התנסות אחרת, שחוינו במלחמת אוקטובר, היתה, כי במהלך אימון הצוותים הטכניים הצלחנו לצייד את המטוס בתחמושת ובדלק תוך שש דקות, כאשר הצד השני התגאה, והקים רעש סביב העובדה, כי הוא מצליח לטעון מטוס מחדש

תוך שבע דקות וחצי. בנוסף, היתה ההצטיינות ההנדסית של זירת המבצעים. מדינות רבות הלכו בעקבותינו בתחום הזה. למעשה, לו הפלגתי בתיאור הניסיון, שנצבר כתוצאה ממלחמת אוקטובר, הייתי נזקק לפירוט רב, שמסגרת זו אינה מאפשרת. במשפט אחד, הצלחנו להוכיח, כי הנשק הוא החייל, ולא אחרת.

לקחי אוקטובר

כיצד יכול היה דור טייסי אוקטובר להעביר את ניסיון הלחימה באוקטובר לדורות הבאים?

תמיד לאחר מלחמות ולאחר קרבות, ואפילו קרבות מוגבלים, מסיקים פרשנים צבאיים לקחים, ומנתחים את נקודות הכוח בתפקוד הצבאי, כדי להתרכז בהן, ואת נקודות התורפה, כדי לדון בשיטות לתקנן. הכוחות המזוינים ושאר הכוחות תיעדו את מלחמת אוקטובר מבחינת תיעוד, ניתוח, לימוד המלחמה במכונים הצבאיים והעברת הניסיון, שנרכש באימונים המעשיים תוך מעקב אחר ההתפתחויות הטכנולוגיות החדשות. מלחמת אוקטובר היתה נקודת הפתיחה להשלמת פעולת הבנייה.

המטוסים המזרחיים היו בסיס החימוש של כוחות האוויר. פיקדת על חטיבה אווירית של מטוסי קרב, שכללה מטוסי מיג 21 מתוצרת מזרחית. כיצד מילאו המטוסים האלה את משימותיהם במלחמת אוקטובר, וכיצד נטלו חלק בהגנה על שמי מצרים עד עתה?

ההחלטה לגוון את מקורות הנשק השפיעה רבות על העלאת הכושר הקרבי של כוחות האוויר, והתחלנו ליבא את אשר אנו זקוקים לו, בהתאם לתכנון כולל של החימוש. בהקשר הזה נלקחו בחשבון ההתפתחויות העולמיות בטכנולוגיה החדשה ובטכניקות העולמיות. כוחות האוויר יצרו את האווירה המתאימה מבפנים, כדי להעלות את רמת הידע של הטייסים ושל הצוותים הטכניים, וכן לשלוח משלחות למדינות, המייצאות את הנשק,

אירועי אוקטובר

כיצד השפיעה מלחמת אוקטובר על הקצינים ועל המפקדים בכוחות האוויר, ואיזה ניסיון רכשו בה?

ניצחון אוקטובר 1973 אומר הרבה לכוחות המזוינים המצריים. הוא מסמל מפנה משמעותי לכיוון הנכון, ובייחוד לכוחות האוויר, היות שלא התאפשר להם להשתתף באופן פעיל במלחמת 1956 ובמלחמת 1967, שכן האויב הצליח להפתיעם, ולהשמיד את מרבית הכוחות בשל סיבות, שלאנשי ההגנה האווירית לא היה כל חלק בהן. אנשי כוחות האוויר השתוקקו להוכיח את יכולתם הקרבית, ולהתייצב בפני האויב בקרב אמיתי. המלחמה נפתחה בהתקפה כוללת, שביצעו אנשי כוחות האוויר, וזכתה לניצחון מעבר למצופה. המפתח לניצחון היה בידי כוחות האוויר. הם המשיכו בלחימה ממושכת, שפסגתה היתה הקרב בארבעה-עשר באוקטובר, שהיה מהקרבות האוויריים הארוכים ביותר והמורכבים ביותר בהיסטוריה המודרנית.

מטוסים F16 אמריקניים ובייצור חלקי מבנה וחלקי מנוע עבור החברה היצרנית.

ניהול משברים

לו נגענו בתפקיד כוחות האוויר בחיים האזרחיים, היינו מציינים, כי קיים מרכז לחיפושים ולהצלה בכוחות האוויר. זה מוביל אותנו לבקש הבהרות בעניין התפקיד של כוחות האוויר בתחום ניהול משברים והתמודדות עם אסונות.

הכוחות המזוינים ממלאים תפקיד חשוב בניהול משברים ובהתמודדות עם אסונות. כמו כן, דאגנו להקים מרכז לחיפושים ולהצלה, שהוקם לפני כמה שנים, ועוסק בכל סוגי המשברים המקומיים, האזוריים והעולמיים. זאת, בשל קלות התנועה של כוחות האוויר, יחד עם אפשרות פעולה בכיוונים שונים בעת ובעונה אחת.

הטיפול במשברים והתמודדות עם אסונות מתבצעים באמצעות מרכז לחיפושים ולהצלה של כוחות האוויר, שצויד במסוקים ובמטוסי תובלה, העומדים הכן לטפל בכל סוגי המשברים והאסונות 24 שעות ביממה.

כוחות האוויר נטלו חלק בפניו אלפי אזרחים, שנפגעו בעת מלחמת המפרץ בגבול ירדן ובמבצעי פינוי והעברת אספקה ועזרה דחופה לנפגעי רעידת אדמה, לנפגעי אסון השיטפונות בסיני וכן בהתמודדות עם אסונות בתחום החקלאות, הנובעים ממכת ארבה, או ממחלות בחקלאות, ובאבטחת גבולותיה של מצרים מפני פלישת ארבה. בתחום האזורי הקימו כוחות האוויר גשר אווירי למדינות האחרות, שנפגעו משיטפונות חמורים, כגון סודאן ותוניסיה. הועברו אליהן אלפי טונות של תרופות ושל סיוע חירום.

מעשי גבורה במלחמת אוקטובר

לסיום הראיון חייב הייתי לשאול על מעשי גבורה של אנשי הכוחות המזוינים במלחמת אוקטובר, ומתי יפרסמו אותם, שכן כבר

F16 בסוף שנה זו. החל ממרס 1994 יגיעו מטוסי הדור הרביעי של F16, שהוא מהמטוסים החדשים ביותר, העתידיים להיכנס לשירות בכוחות האוויר האמריקניים. בו בזמן, נתחיל ליבא את הדור החדש של מסוקי התקיפה אפאצ'י החל מאפריל 1994, דהיינו, באביב הבא.

עתה החל שימוש במנגנונים אוטומטיים לפיקוד-ולשליטה, שמקשרים בין כוחות האוויר ובין הכוחות להגנה אווירית. מתי יוחל המנגנון לגבי הרפובליקה כולה, ומה תפקיד כוחות האוויר במנגנון הזה?

מנגנון אוטומטי לפיקוד-ולשליטה הוא מנגנון הגנה על שמי מצרים לתועלת כוחות האוויר והכוחות להגנה אווירית. כוחות האוויר מתמחים בכמה מנגנונים, הנוגעים לעבודתם במסגרת המערך הכולל, כמו מערכת בסיס הנתונים, הקושרת בין הבסיסים האוויריים השונים ובין מרכזי הפיקוד ברמותיהם השונות, מרכזי התכנון והקצאה אוטומטית של משימות ליחידות האוויריות.

שלבי יישום המנגנון ברמת הרפובליקה הם שלושה: השלב הראשון הסתיים כבר, למעשה. השלב השני עתיד להסתיים במהלך שנת 1994. כאן, ברצוני להבהיר, כי שמי מצרים נמצאים תחת שליטה מלאה של כוחותינו, ומנגנונים חדישים לפיקוד ולשליטה אינם אלא אוטומטים, המסייעים בהעלאת כושר התפקוד.

בעשרים השנה שחלפו נטלו כוחות האוויר חלק באימונים ובתמרונים רבים, שהאחרון בהם היה התמרון 'בדר 93', שהיה ברמת הכוחות המזוינים. לאור ניתוח תוצאות התמרון, מה משמעות התמרון ביחס לכוחות האוויר?

האימונים בכוחות האוויר ובכוחות המזוינים בכלל נערכים לפי תכניות מוגדרות. תכנונם נעשה במפקדות כוחות האוויר, לגבי כל יחידה בנפרד. זה אימון יומי, שבו נלקחים בחשבון כל העקרונות המדעיים על מנת להגיע בסופו של דבר לעריכת כמה תמרונים כוללים.

כמו כן התאפשר לנו לקחת חלק בביצוע שיפוצים במבנה, במנועים, במכשירי הניווט האלקטרוניים ובמנגנוני בקרת-האש של

כדי לעמוד על החידושים האחרונים של המערב בתחזוקה ובשימוש האידיאלי בציד ובמטוסים מתקדמים.

מדינות המערב, שעמן קיימנו קשרים בתחום הזה, הצביעו על כשירות הטייסים והצוותים הטכניים, בכל הנוגע למהירות הקליטה של הציד ושל המטוסים. לא אפרזי אם אקבע, כי אנו, בידיים מצריות, פיתחנו חלק מהציד הזה, וזאת אישרו גם היצרנים המקוריים. באמצעות אימון ממושך, הוכשרו צוותים טכניים, המסוגלים לתחזק את הציד הזה. אותם קאדרים נחשבים מן המנוסים והטובים בתחומם.

ראוי לציין, כי הבאנו להעלאת האיות של מטוסינו ושל צידם, שייבאנו מהמערב, אולם לא זנחנו את כל הלקחים, שהפקנו בעבר מהמוצרים המזרחיים. מכל צד לקחנו את המועיל לנו, כדי לגבש את הדוקטרינה המצרית הצרופה. כתוצאה מכך, הכירו כל המדינות היחידות והאחרות בכושר הקרבי הגבוה של כוחות האוויר המצריים.

מדינות רבות רוצות לקיים עמנו אימונים משותפים, והדבר מוכיח את משקל כוחות האוויר המצריים במישור העולמי, ואת הציפייה לתוצאות משמעותיות מאימון משותף עמנו. כעת, נבחן ביצוע אימונים משותפים עם כוחות האוויר ועם כוחות הים האמריקניים. בשנים שעברו בוצעו אימונים משותפים עם צרפת, עם אנגליה, עם איטליה ועם ירדן, בנוסף לארצות-הברית.

מטוסים חדשים

כוחות האוויר שואפים להשלים את חימוש הכוחות במטוסים ובציד החדשים ביותר. ועתה, עשרים שנה לאחר מלחמת אוקטובר, עדיין היכן הגיע חימוש כוחות האוויר, ומה מצב מסירת המטוסים, שלגביהם נחתמו חוזים?

בעשרים השנה לאחר מלחמת אוקטובר, בהסתמך על מדיניות גיוון מקורות החימוש, נכנסו לשירות בכוחות האוויר סוגים חדשים של מטוסים מיותר מעשר מדינות, ציד קרקע וסוגי תחמושת מתקדמים. העסקה האחרונה עומדת להסתיים, כאשר נקבל את הדור השלישי של המטוס האמריקני

חלפו עשרים שנה, וראוי שיתפסו מקום בזיכרון המצרי, ויהיו עדות לדורות הבאים. הכוחות המזוינים תומכים בפרסום החומר הרשמי אודות מלחמת אוקטובר 1973, כאשר החומר הזה יכלול את כל מבצעי הלחימה, שהתנהלו במלחמה, ואת מעשי הגבורה של אנשינו, ובכללם מעשי גבורה של טייסינו האמיצים. אנו נפרסמם עם תום תיעודם. וכאן, ברצוני להכריז, כי כל אנשי כוחות האוויר, שהשתתפו במלחמת אוקטובר, הם גיבורים. שכן, אף חייל לא התרשל במילוי תפקידו כשהוא ניחן ברוח קרבית גבוהה.

***

דברי פריק אחמד נצר היו אמת לאמיתה. לא רק לגבי מעשי הגבורה של אנשי כוחות האוויר, אלא גם לגבי כל חייל בכוחות המזוינים. שכן, כולם בנינו וכולם גיבורים. יחידות כוחות האוויר התאמנו אלו עם אלו ועם שאר שלוחות הכוחות המזוינים, ונערכו תרגילים משותפים עם מדינות אחרות ועם מדינות ידידות. התקיימו חילופי מידע, לאחר האימונים המפרכים

יחידות

פוליטיקה מן העבר הקרוב

ד"ר עלאא ג'אסם מחמד
אלחרבי*

* אלעיראק, עיראק, שישה באוקטובר 1993.

כאשר מנתחים את תוצאות התמרון בדר 93 ביחס לכוחות האוויר, בולטת חשיבות המערכת האוטומטית לפיקוד ולשליטה בתכנון פעולות לחימה אוויריות ובניהולן. התמרון הבליט את הרמה הגבוהה של צוותי המבצעים המצריים בפיתוח השימוש במערכת זו למימוש מטרותיה. כמו כן, הבליט התמרון את יכולתם של כוחות האוויר לבצע את משימותיהם יומם ולילה. יכולת זו מפגינה את הגמישות, את האפשרויות ואת האמצעים המצויים בידי הכוחות המזוינים.

המצאה מצרית

כל המדינות שואפות כאשר הן מפתחות ומחדשות את ציוד ההגנה שלהן להפחית בהוצאות הבדיקות הטכניות, תוך שיתוף פעולה עם גורמים אחרים. מה התפקיד, שיכולים כוחות האוויר המצריים למלא בתחום הזה בשיתוף פעולה עם מדינות ידידות?

אין ספק, לשיתוף גורמים אחרים, המסוגלים טכנולוגית לבצע מחקר ופיתוח,

תהיה השפעה חיובית רבת-ערך, בעיקר בתחום הכלכלי. שכן, כוחות האוויר המצריים מסוגלים לשתף פעולה בתחומים רבים, ובכללם יצירת תנאים סביבתיים לשימוש במטוסים ובציוד, עריכת מחקרים מדעיים משלימים לשימוש בכלי-נשק ובאביזרים אחרים, הנמצאים בשימוש במטוסים. כעת נמצא בביצוע פרויקט משותף עם ארצות-הברית.

כמו כן, גובשה תכנית מחקר משותפת לביצוע המצאה מצרית לפיתוח ציגים למטוסי E2C עבור כוחות האוויר המצריים ועבור חיל הים האמריקני. שני הצדדי משתתפים בהוצאות הפיתוח. כוחות האוויר המצריים נטלו חלק, בסיוע צוותיהם הטכניים בגיבוש התכנית, בעריכת טיסות ניסוי ובקליטת המשוב.

שיתוף פעולה נוסף התקיים, הלכה למעשה, בהקמת קו שיפוצים למטוסי תובלה אמריקניים C130 ולמנועיהם וקווי שיפוצ לטילים מתבייתים על חום מדגם סידווינדר.

ל הנהגה העיראקית לא היה בשישה באוקטובר 1973 אחר-הצהריים מידע מוקדם על עיתוי פרוץ המלחמה הערבית-ציונית הרביעית. בו ביום צלחו הכוחות המצריים את תעלת סואץ והכוחות הסוריים פרצו את קווי ההגנה הציוניים ברמת הגולן. להנהגה העיראקית נודע על המלחמה דרך הרדיו. למרות זאת, החליטה להשתתף באותה מלחמה השתתפות צבאית, לאחר שהכריזה על הלאמת חלקה של ארצות-הברית בחברת-הנפט של בצרה. זרם של חיילים, של טנקים, של רכב משוריין ושל כלי-רכב החלו לזרום לסוריה במהירות שיא.

הכוחות הסוריים, לאחר פריצתם הבלתי-מתוכננת לרמת הגולן, ניצבו בפני רשת צפופה של אמצעי הגנה ציוניים, ובשל כך נאלצו לעצור, ולסגת, בסופו של דבר. הציונים ריכזו את התקפתם בגזרה, המובילה לדמשק, עד שתושבי הבירה שמעו את קולות התותחים באופן ברור, וחלק מהבכירים הסורים ארזו את מזוודותיהם על מנת לעזוב את דמשק. חאפז אל-אסד, מנהיג המשטר הסורי, הפך להיות מודאג מאוד, וביקש לבדוק אצל מפקד הכוחות העיראקיים מה היקף הכוחות, שהחליטה ההנהגה העיראקית לשלוח לגולן. הוא קיבל תשובה, בה נאמר כי חיל החלוץ של הכוחות הגיע לגולן, והמאסף עודנו בעיראק. הנשיא המנהיג סדאם חוסיין, ישמרהו האל, הבהיר למשטר הסורי, כי לו היו לטנקים העיראקיים כנפיים, היה כל השריון העיראקי בגולן. המצב הצבאי הקשה של

הכוחות הסוריים אילץ את ההנהגה העיראקית לשלוח את הטנקים בנוסעם על שרשרותיהם, למרות שהיתה לכך השפעה רבה על מנועי הטנקים.

חטיבת השריון 12 העיראקית היתה הראשונה, שהגיעה בשלמותה לחזית הלחימה, והיא כונתה **חטיבת ח'אלד בן אלוליד**, כדי להתברך בשמו של הגיבור הערבי, שהוביל את הצבא הערבי האסלאמי לסוריה הרבתי לפני יותר מ-1,300 שנה, ונלחם בקרב ירמוך. יש באפשרותנו לשרטט תמונה ברורה אודות המשימה הלאומית הקדושה של **חטיבת ח'אלד בן אלוליד**, באמצעות דברי העיתונאי המצרי עבד אלסתאר טוילה בספרו, **מלחמת שש השעות**:

גם ביום החמישי החל להחמיר המצב לאחר התקפות הנגד הישראליות על הגזרה הצפונית המובילה לדמשק. הכוחות הסוריים היו עסוקים בגזרות המרכזית והדרומית. הגזרה הצפונית הופקדה בידי חטיבת השריון העיראקית, לאחר ההתקפה המשוריינת של ישראל, שהתקדמה לכיוון דמשק. במשך שלושה ימים ולילות טעוני חומר נפץ התנהלו קרבות דמים קשים בין הצבא העיראקי לבין כוחות האויב. הכוחות העיראקיים ביצעו מעשי גבורה יוצאי דופן, וחוללו פלאים. אלה היו מעשי גבורה, שנוכח העיקשות ונוכח העמידה האיתנה, שהופגנו בהם, נמס השריון. החיילים העיראקיים המשיכו בהפגזה הכבדה כשהם שוברים שיאים בהפגזה הממושכת, עד שהתותחים הפכו אדומים כאש. החטיבה העיראקית נלחמה לבדה בשלוש חטיבות שריון של האויב, בגבורה נדירה, שאילצה אותן לסגת. עד כדי כך, שרבים מתושבי האזורים הסמוכים למקום הלחימה סיפרו אגדות רבות על גבורת חטיבה זו, על אמונתה ועל חלקה בהפגזה על דמשק.

תפקיד החטיבה לא הצטמצם בלחימה סדירה. בוצעו גם כמה מבצעים ליליים בידי חיילים, שהתחרו ביניהם בהסבת

אבדות ונזקים לעמדות האויב. פעמים רבות שבו החיילים האלה, ובידיהם מפות מפורטות של עמדות האויב ושל מקומות היערכותו, ובכך הקלו על הפגזתו. כמו כן, ביצעו כמה חיילים עיראקיים יחד עם חבריהם הסורים, פעולות התאבדות מדהימות, שבמסגרתן נשאו חומר נפץ, ושמו פעמיהם לעבר טנקי האויב, שם הפעילו את חומר הנפץ, והתאבדו. ביום התשיעי למלחמה הצליחה דמשק לישון בשלווה לאחר שנדמו רעמי תותחי האויב, שהדריכו את מנוחת תושביה. מפקד צבאי סורי תיאר את מעשיהם של לוחמי הצבא העיראקי כהצלה של הכבוד הערבי.

הנשיא הסורי לא היסס לאחר מכן לאשר את העובדות האמיתיות בעניין תפקידו של הצבא העיראקי בהגנה על דמשק. הוא אמר בקצרה, "בסוריה מדברים כולם, מקטון ועד גדול, על אלה, שהצילו את דמשק מנפילה, והם הטיל סאם והצבא העיראקי". לאחר שחטיבת ח'אלד בן אלוליד הצליחה להגן על דמשק מפני אסון של נפילה בידי הכוחות הציוניים, החלו ההכנות להתקפת נגד. המפקדה הסורית הפצירה במפקדה העיראקית להחיש את מועד ההתקפה, ורצתה, כי תתחיל בשעה 0600 בשמונה עשר באוקטובר. זאת, בשל המצב הכללי הקשה ששרר בחזית. אולם, המפקד העיראקי ביקש שהות על מנת לקיים תצפיות, וקבע את ההתקפה לשעה 0300 בתשעה עשר באוקטובר. המפקדה הסורית לא התנגדה לכך.

בשעה 2030 בשמונה עשר באוקטובר ביקר לווא מצטפא טלאס, שר ההגנה הסורי, במטה הפיקוד העיראקי, וביקש לדחות את ההתקפה לשעה 0900 על מנת לתאם התקפה זו עם התקפה של חטיבה סורית בגזרת סעסע. בקשה זו היתה בבחינת הפתעה למפקדה הצבאית העיראקית. המפקד העיראקי הדגיש, כי דחיית ההתקפה תביא לאבדן ההפתעה לגבי כוחותינו, והציג את כל הנימוקים המצביעים על כך שדחיית ההתקפה אינה לטובת כוחותינו. למרות ששר ההגנה הסורי השתכנע מטעונו

המפקד העיראקי, הוא עמד על דחיית ההתקפה. היה ברור, כי ההחלטה היא החלטה מדינית, ואינה החלטה צבאית.

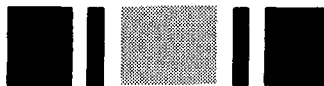
דחיית ההתקפה הביאה לחשיפת התכנון ולאבדן ההפתעה, ובד בבד העניקה לאויב את הזדמנות לחזק את עמדותיו, ולבצע הכנות צבאיות. בשל כך נחשפו כוחותינו לפגיעות, שלא היתה להן כל הצדקה. למרות זאת, נלחמו כוחותינו בעוז ובנחישות, ולא נסוגו מעמדותיהם. תוך כדי כך, הגיעו לגולן הכוחות ההרריים העיראקיים, שנטלו חלק נכבד בקרבות החרמון ובשחרור אזור ערנה. האויב מיקד את אש תותחיו ושריוניו על כוחותינו ההרריים, וקיווה לאלצם לנטוש את העמדות ששחררו. אולם לוחמינו החזיקו בעמדותיהם, והגנו עליהן הגנה שלא תיאמן, אך לא נסוגו.

לאחר שיחידות הכוח העיראקי המשורייני הגיעו במלואן לסוריה, החליטה המפקדה לתקוף התקפה כללית את עמדות ההגנה של האויב ב-23 באוקטובר, אולם המפקדה הסורית ביקשה לדחות את ההתקפה. ביום שלמחרת הסכימה ממשלת סוריה להפסקת אש עם האויב, ובכך מנעה מהכוחות העיראקיים ומהכוחות הסוריים

הזדמנות היסטורית להחזיר לידיהם את רמת הגולן, שאותה מסר חאפז אלאסד לידי האויב הציוני במלחמת יוני 1967, כשהיה שר ההגנה. ידוע, כי הוא הכריז במהלך המלחמה על נפילת בירת רמת הגולן, העיר אלקוניטרה, עוד בטרם נכנסו אליה כוחות האויב. בכך, סירב חאפז אלאסד לשחרר את הגולן לאחר שהגישו כמתנה לציונים.

באשר להנהגה העיראקית, הרי בכך ששיגרה את הצבא העיראקי לחזית הלחימה במהירות שיא, היא מילאה את חובתה הלאומית באופן שאיש לא ציפה. בספר **תפקיד הצבא העיראקי במלחמת אוקטובר 1973**, שהוציא המרכז הערבי למחקרים אסטרטגיים בלונדון, נאמר:

ההשתתפות העיראקית במלחמת אוקטובר 1973 נחשבת למעשה מפואר בתולדות המאבק הערבי, ומעורבות יחידה במינה בהיסטוריה של המלחמות. היא התנהלה ללא תכנון מוקדם במישור הלחימה, או במישור

לקחים טכנולוגיים

(המשך מעמוד 13)

8. מבחינה זו יש הבדל, כמובן, בין סוריה, שבירתה נמצאת במרחק של כמה דקות טיסה מגבולנו, ובין עיראק, או איראן, היכולות להרגיש "חסינות" יחסית בגלל ריחוקן מגבול ישראל.
9. ראו פגישה שמינית בספרי, דיאלוגים על מדע ומודיעין, וביבליוגרפיה, המפורטת בהערה 4 לפרק הזה (שם, ע' 189).
10. ראו את סיפור הקמת המודיעין הטכני ("המדעי") הבריטי במלחמת העולם השנייה בספר המרתק של ר'ו ג'ונס, מלחמה סודית ביותר, מערכות, 1984.
11. זו, למעשה, התיזה העיקרית שלי בנייתוח הכשל של מלחמת יום הכיפורים, ובה עסקתי בעיקר בספרי, דיאלוגים על מדע ומודיעין, ובמאמריי, "הלוגיקה של הערכת המודיעין, מערכות 292-293, מארס-אפריל 1984, עמ' 84-88; "הפילוסופיה של המודיעין - הלוגיקה של תהליך ההערכה", א' קובר וצ' עופר (עורכים), מודיעין וביטחון לאומי, מערכות, 1987, עמ' 145-182; Philosophy and Methodology of Intelligence - The Logic of Estimate Process. Intelligence & National Security, Vol 4, No. 4, October 1989.
12. ראו יצחק בן-ישראל, "בחזרה לעתיד", מערכות 329, מארס-אפריל 1993, עמ' 2-5.
13. בזירה הימית היה המצב קיצוני עוד יותר: יותר מחמישים טילים ים-ים, שירו ספינות האויב לא פגעו ולו גם במטרה ישראלית אחת.
14. בעניין השפעת הטכנולוגיה על עקרונות המלחמה, ראו את מאמרי, "היכן טעה קלאוזביץ - עקרונות המלחמה בראי הטכנולוגיה המודרנית", מערכות 311, מארס 1988, עמ' 16-25.
15. ראו בנושא הזה את המאמר Artificial Stupidity, שהופיע באחד אוגוסט 1992 בעמוד 14 של השבועון הבריטי Economist.
16. ראו את מאמרי, "ובקש חוכמה וחשבון", הנזכר בהערה 2.

הערת המערכת

סאל' ג' כותב המאמר "מהפתעה להפתעה - לוחמה זעירה בים סוף" (עמ' 29) היה מפקד פלגת לוחמים בשייטת 13.

המינהלתי, היא התבצעה באופן מפתיע ומהיר, וביוזמה בלעדית עיראקית. צפוי היה, נוכח הנסיבות הללו, כי ההשתתפות תהיה סמלית, או לכל הפחות, מוגבלת. אולם, עיראק שיגרה לזירת הקרבות שלושה רבעים מכוחותיה האוויריים הקרביים, שני שלישים מכוחות השריון שלה וחמישית מיחידות הח"ר שלה. היא התמקדה בשיגור מהיר של חיל האוויר ושל הטנקים, והדבר נבע מרצונה של המפקדה הסורית לקבל את שני כלי-הנשק האלה לפני כל דבר אחר, וכן בשל אפשרות חיל האוויר והשריון לנוע לשדה המערכה המרוחק תוך תזמון [ע' 5].

חשוב לציין, כי הכוח האווירי העיראקי השתתף בתקיפה האווירית הראשונה של הכוח האווירי המצרי, ומשימתה היתה להשמיד את מערכי הטילים הישראליים בחצי האי סיני. מפקד הלהק העיראקי היה ראוי לעיטור "כוכב סיני" [לו זכה].

הצבא העיראקי היה ויהיה צבאה של האומה הערבית והצבא המגן על זכויותיה הלאומיות הלגיטימיות. וכל מה שזוממים האויבים לצמצם את תפקידו החלוצי, יסתיים בכישלון.

מקורות

1. עבדאלסתאר טוילה, מלחמת שש השעות, קאהיר וביירות.
2. אגף המבצעים הצבאיים, תפקידו של הצבא העיראקי במלחמה הפלשתינית הרביעית (מחקר שהוכן על-ידי אגף המחקר הצבאי וההיסטוריה הצבאית, ובהכנתו השתתפה מנהלת ההכוונה המוראלית).
3. המרכז הערבי למחקרים אסטרטגיים בלונדון, תפקיד הצבא העיראקי במלחמת אוקטובר 1973.
4. אלדסתור, גיליון 351, 14-20 בנובמבר 1977.

ספר חדש מבית "מערכות"

אופיה של לבנון המודרנית והתפתחותה הושפעו מאוד מהחלטת צרפת בשנת 1920 לכונן את "לבנון הגדולה"; זאת משום שלהר הלבנון, שבו ישבו הנוצרים-מארוניים בעלי מסורת ארוכת-שנים של אוטונומיה ושל קשר הדוק למערב, סופחו אזורי החוף ועמק הבקאע על אוכלוסייתם המוסלמית הגדולה. החלטת צרפת, שהתקבלה בלחץ המארוניים, שביקשו להרחיב את גבולות מדינתם, יצרה חברה שסועה ומפולגת, שתולדותיה מאותו יום ואילך עמדו בסימן של עימות מתמשך בין הנוצרים למוסלמים. פרדוקסלית, בעצם הקמתה של "לבנון הגדולה" נטמנו זרעי חורבנה של הישות הנוצרית העצמאית, שאת קיומה היא נועדה להבטיח.

